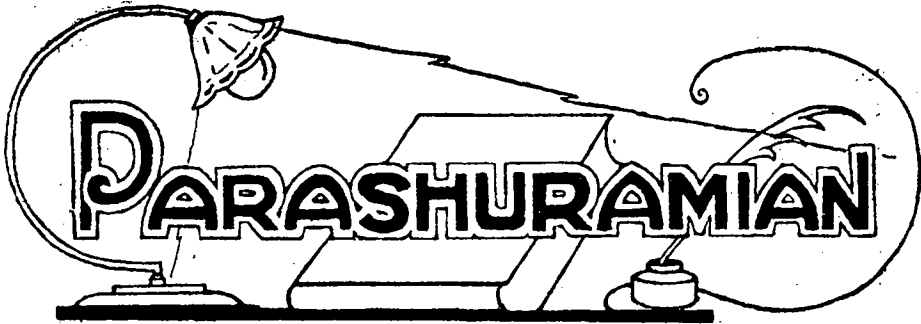

The

Let all the ends thou aim'st at, be thy country's
Thy God's and Truth's.

—Shakespeare.

VOL. XXXIII

FEBRUARY 1949

No. 1

EDITORIAL COMMENTS

The University of Poona

Last year the University of Poona was in the making. We feel great pleasure and pride in stating that the University is now an accomplished fact. Elections to the Court, and the Academic council were recently held; the Faculties and Boards of studies have been formed, and the last of the Authorities and the most important, namely the Executive Council has been set up. The 5th Section of the Poona University Act will now come into operation.

Soon after the adoption of the Act by the Bombay Legislative Assembly on the 18th February 1948, The Bombay Government appointed the Rt. Hon'ble Dr. M. R. Jayakar as the first Vice-Chancellor of the Poona University. No better choice could have been made. Dr. Jayakar is a cultured scholar, and one of the few great statesmen in India. Our Vice-Chancellor is a distinguished personality endowed with a balanced mind, a farsighted vision, a legal acumen and a high sense of justice. He has cham-

pioned the cause of a separate University for Maharashtra for many years, and was the chairman of the Maharashtra University Committee appointed in 1948.

Immediately after his appointment on the 15th April 1948, Dr. Babasaheb Jayakar made Poona his home and started his work in right earnest. Towards the middle of June, Prof. G. C. Bannerji, M. A. (Bombay), B. A. (Oxon.) was appointed the first Registrar. The Government appointed Advisory Council to help the Vice-Chancellor in finishing the spadework. The Vice-Chancellor, in his authority appointed a Committee of the Principals of local colleges to assist him in settling the preliminaries. With the formation of all University Authorities an important stage has now been reached. The Vice-Chancellor has not spared himself all these months and could be seen attending the office from morn till night. The whole machinery is working with accelerated speed, and it is no wonder if arrangements are complete by now, for holding the first University examinations this year. In June, the University will directly take over the teaching of the B. A., B. Sc., and Postgraduate classes and distribute the work among the contributed staff of the Degree Colleges and the University teaching staff.

The Poona University Act of 1948 lays down the territorial and administrative limits within which the University is to function as an autonomous Body. It will be a University of mixed type, a teaching and affiliating University. It has to play a double role—to open out facilities of higher learning to the farthest corners of Maharashtra and to impart training in research. The regional aspect of our University should not be unduly emphasised. We have to beware of provincialism and narrow outlook in the sphere of Education. Culturally, the regions of India are not watertight compartments. They are irrigated by the tributaries of thought and language, religion and philosophy, deriving from the same mighty parental river of Aryan civilization. Unity in diversity is the prevailing note of our culture. While giving the necessary impetus to the language, history and thought of Maharashtra, we should guard against limiting the function of our University. The great ideal of education in Free India should be, in the words of Milton, to befit men to discharge worthily all the duties imposed on them whether in peace or war. This lofty aim envisages a system of national education imparted in a national language, a system broad-based enough for maintaining our cultural, linguistic and intellectual ties with other nations of the world. Rabindranath Tagore's

Vishwa Bhaṛati was an attempt in this direction. Our University must work as a centre of research in the various branches of modern knowledge, and also as an organ for the advancement of Marathi literature, language, and thought.

The University of Poona has certain unique features as is obvious from its constitution and its Courses of Studies. It is not a mere replica of the University of Bombay though it has certain resemblances with the mother University. We agree with the American educationist, that a University is not an Encyclopaedia. No mere alphabetical arrangement having departments running from Art to Zoology will make the University a Nalanda or Taxila. We do appreciate the danger of mere vocationalism which has had a debasing influence on some of the American Universities, who teach only the tricks of the trade industry or profession. We have no doubt that the Poona University, under the inspiring guidance of Dr. Babasaheb Jayakar will be able to avoid these pitfalls and to fulfil her destiny both as a Corporation of Learning and as a nucleus for social and national service.

A modern University cannot remain any longer a breeding ground of clerks, nor can it be merely an Ivory Tower from which the academicians look with self-complacency at the world, and stew in their own juice. We hope the Poona University will be a Centre of creative thought; a temple of learning for devoted pursuit of knowledge and for investigation of the unknown forces which could be harnessed for the welfare of the people. We heartily wish Dr. M. R. Jayakar Vice-Chancellor, god-speed in his noble task of making the University of Poona a radiating centre for the dissemination of knowledge throughout the length and breadth of Maharashtra.

From the 10th of February our college has been disaffiliated from the University of Bombay and forms a constituent unit of the University of Poona. We take this opportunity to express our gratitude to the University of Bombay, under whose aegis our Colleges developed into such magnificent institutions. We can never forget our debt to the many Chancellors, and Vice-Chancellors of the University of Bombay, who have directly helped to promote higher education in Maharashtra.

† † † † †

The Financial position of Private Colleges

The Principals of some 25 Colleges conducted by private Societies, in the Bombay Province have issued a statement. They have represented to the Government that unless they obtain greater financial help from the Government by way of enhanced grant-in-aid, they would very soon have to face a grave situation. The statement of facts and figures about the Income and Expenditure will convince the public, the Legislature and the Government of the justice of their demand. In the postwar times, higher Education has suffered owing to lack of funds and the everincreasing items of expenditure on libraries, laboratories, salaries and dearness allowance. Mere increase in Tuition fees, will not solve the problem. The scales of pay of College teachers in private Colleges are considerably lower than those proposed by the Bombay University, and miserably poor as compared to the scales of the B. E. S. The spirit of self sacrifice, the statement points out, is not the special monopoly of college teachers.

The Government should take a liberal and sympathetic view of the whole problem of Education in the Province. They should not make a Cinderella of Higher Education, in their noble enthusiasm for promoting 'Secondary and Elementary Education. After all, even from the Government point of view, trained and efficient technical, and administrative staff will have to be recruited for big schemes of national developments. The colleges are the nursery of future national workers and experts, and the Government cannot shirk the responsibility of financing them. The Bombay Government conducts five Arts and Science colleges and has spent in 1947-48 a sum of Rs. 9,12,015/- over and above the fees income. As against this, the total grants to some 25 colleges is Rs. 2,57,000/-. The private Colleges find it very difficult to meet the current expenditure out of the fees, and donations and endowments are conditional and earmarked for a definite purpose.

We earnestly appeal to the Government to approach the question of Higher education more sympathetically, and to make a substantial increase in Grant-in-aid to the private Colleges and thus enable them to play their part most effectively in the training of Youth of Free India.

+ + + + +

Distinguished Visitors—and their message

[1-8-1948] His Excellency *M. S. Aney*, Governor of Bihar, presided over the Tilak Anniversary Day celebrated under the auspices of the Lokamanya Tilak Memorial Library of our College. Paying a warm tribute to the late Lokamanya, His Excellency said, "Tilak concentrated his dynamic energies in carrying on a ceaseless and strenuous struggle against the alien government. He had to suffer for his patriotic efforts.....but with each suffering he came out stronger and more convinced of the righteousness of his cause, and more determined to pursue it inspite of all odds.....
.....Establishment of Indian Home Rule League, the decision to make up differences with the liberal politicians...and the bringing about of the Congress-League Pact of Lucknow, are the most brilliant strokes of his constructive statesmanship." After referring to Mahatma Gandhi's epic struggle for 27 years after the death of Lokamanya, and its successful termination, His Excellency continued, "I am sure that Lokamanya's soul must have been present and moving round inside the Assembly Dome on the midnight of August 15th, when India's independence was proclaimed to the world..... I feel that Bhagwan Lokamanya Tilak is one of the immortals." His Excellency then advised the students to make full use of the L. T. M. library. He asked them to read the *Geeta Rahasya*, esp. chapters on *Siddhavastha* and *Vyavahara*, for there was reflected Tilak's real life. The *Geeta Rahasya* gives a faithful picture of his inner or higher or spiritual life. His Excellency ended with a prayer that the guiding hand of the late Lokamanya should direct us all aright in the discharge of our duties in free India.

[11-9-1949] Presiding over the Anniversary Day of *Hutatma Vasant Date* *Mr. Achyut Patwardhan*, the socialist leader gave an inspiring address to the students. He said, 'the Anniversaries of great men should not be mere annual shows. Times have changed since our country achieved independence. The need of the present hour is not mere worship of the past heroes, but worship of the masses who are the backbone of the country. What we need is not physical courage to face the cannon, but the moral courage to smash the breeding grounds of injustice and inequality. We still honour the black-marketeers, who are the enemies of society; we have not yet created a powerful social morality to boycott these enemies of Society. Vasant Date's thoughts, feelings, deeds, were directed to the welfare of his people. India is free, but the masses

are yet far from enjoying the fruits of that freedom. We are not conscious of our duties as free citizens. People have died for freedom and I hope this college will produce heroes who will live to consolidate that freedom and bring it at the doors of the toiling masses." (A sum of Rs. 4000/- has been collected for instituting a prize to commemorate Vasant Date's name.)

[2-10-1948] The Anniversary of Mahatma Gandhi's birthday was celebrated in our College, when *The Hon'ble R. G. Soman*, Speaker Legislative Council presided. Addressing the students he said, "It is an occasion of solemnity and sorrow, for Gandhiji is not in our midst. But his teachings have so deeply influenced our minds, that his name will ever be as beaconlight to us. Gandhiji's gospels were not confined to mere party or class or creed or age. They have a universal significance. His constructive work was the Charkha and Khaddar. It is not the manual work of spinning but the spirit behind it that matters. It reveals to us his attitude to the problem of Cottage Industry." The lecturer pointed out the guiding principles of Gandhiji's life, one of which was simplicity, another was fear of God and the third his belief in prayer. Love of the motherland was the breath of Gandhiji's life; but he viewed other countries and other religions with tolerance. He loved his friends and foes alike.

But Gandhiji was made of sterner stuff. He was a man of iron will and never swerved from his resolution. His arduous travels in Naukhali, his prayer meetings in Delhi in a frenzied atmosphere, his fast unto death at Calcutta, revealed his spiritual ardour to save his country from communal conflict. May Gandhiji's teachings inspire you to do your bit in the service of the Motherland."

[10-10-1948] *His Excellency Sir Maharaj Singh*, Governor of Bombay, paid an informal visit to our College. His Excellency met the members of the staff in the Common-Room, and later accompanied Prin. Dandekar to the College Library, and the Physics and Chemistry Laboratories. His Excellency was very pleased with the progress of the college, and was gratified to have the opportunity of getting first hand acquaintance with the important educational institution in Poona.

[16-11-1948] Under the auspices of the University of Poona *Prof. Louis Renou*, D. Litt., Member of the French Academy, and Professor of Sanskrit in the University of Paris, delivered a lecture on Indological studies in France during the last decade. Dr. S. K.

Belvalkar presided. His lecture was packed with information about the great French scholars, who had dedicated their lives for Indological research.

[30-11-1948] Addressing the students, as the chief guest of the 26th Social Gathering, *Mahamahopadhyaya D. V. Potdar* said, "India has attained freedom, but freedom entails responsibilities. We must be prepared to shoulder these instead of shirking them. We must be ready to respond to the call in any emergency. But the students must know their capacities, they must measure their strength before trying a fall. They should not be satisfied with 33% standard. They must test their intellectual capacity to the utmost. A zealous pursuit of knowledge is essential. Before you plunge into public career, think well, don't form your opinions, your experience will lead you to change them on later work in a spirit of harmony with others. Maharashtra University will be great not by numbers of rank and file but by devoted scholars in the various branches of knowledge."

[12-12-1948] *Dr. M. R. Jayakar* presided over the first lecture by *Dr. R. N. Dandekar*, under the Auspices of the कौशिक व्याख्यानमाला¹. Vedic culture, said *Dr. Jayakar*, was a precious heritage of India, and we can illafford to trifle with it, in these days of secular thought. He hoped the University of Poona will be a great Centre of learning and will have all the institutions of research working under her aegis. *Dr. Dandekar*, a great Vedic scholar, then delivered his lecture. He discussed the Vedic gods from a new point of view. In his opinion Vedic mythology showed an evolutionary process. वरुण, was not the God of sky, or of light, or the Sun or the Moon. He did not symbolise any power of nature. वरुण was the cosmic force, the ruler of the universe who maintained cosmic law and order. इन्द्र was the national hero of the conquering race of Vedic Aryas and he displaced वरुण from his pedestal, who later came to be considered God of the seas, इन्द्र was not god of rains but the leader, the national hero of the conquering race who possessed human and superhuman qualities. विष्णु later supplanted इन्द्र and found an honoured place in the Hindu Trinity. शिविविष्ट. विष्णु was neither the Sun, nor the divinity of Space, but the God of fertility. Later विष्णु came to assume the form of गोपाळकृष्ण.

In all the four learned lectures, *Dr. Dandekar* made a searching scrutiny of the opinions of learned scholars from England, France, Germany, and America, and expounded his original scientific views

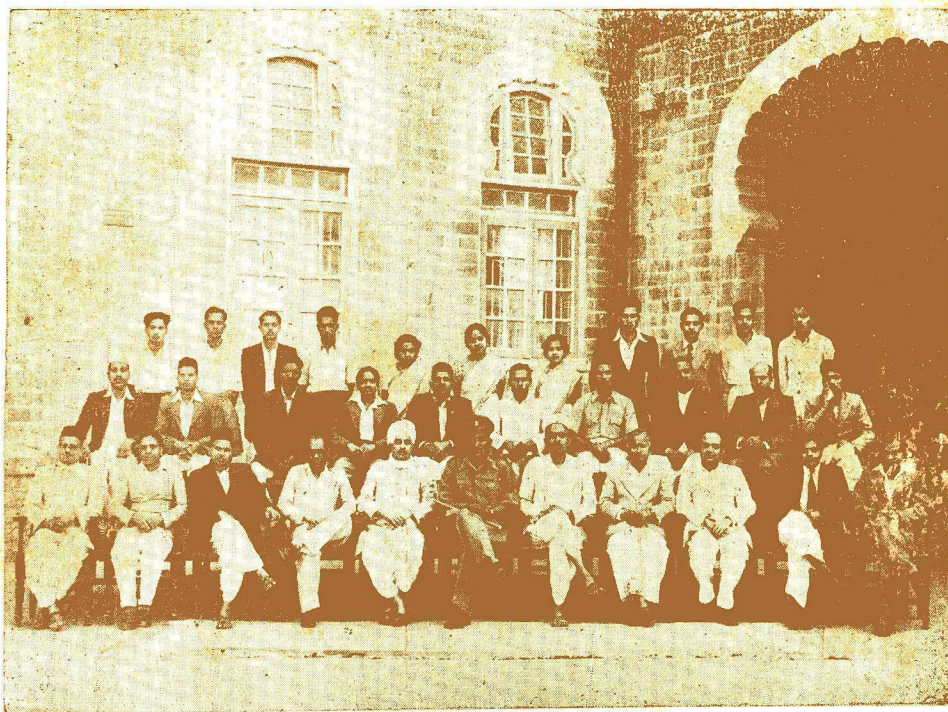
on Vedic mythology which he believed, had followed the evolutionary process.

[19-12-1948] Karmarkar Satkar Samiti arranged a unique function to honour *Prin. R. D. Karmarkar*, on his retirement from the services of the S. P. Mandali. Men of distinction in academic life graced the occasion by their presence. *Dr. M. R. Jayakar*, Vice-Chancellor, University of Poona, in a few words paid a tribute to Prin. Karmarkar, and requested him to dedicate his life to the cause of the University of Poona. *Mahamahopadhyaya P. V. Kane*, M. A., LL. M., Vice-Chancellor, University of Bombay, who presided over this function in his lively speech, admired the spirit of self-sacrifice which, he said, one breathes in the very atmosphere of Poona, and wished Prin. Karmarkar, long life of service to the University of Poona. (A summary of his speech is given in our Marathi Section).

[10-1-1949] The Gymkhana Day was celebrated on the 10th of Jan. *Brigadier Hanmantrao Mohite*, Sub-Area Commander, the Chief Guest, distributed the prizes to the winners and in his inspiring address said, "We of the Army learn our elementary lesson of victory and defeat on the sportsground. Those who have taken sports seriously have learnt elementary tactics also." He exhorted the students to take the army as a career, because in Free India they would be helping the cause of national defence. "We of the army are frightfully keen to help you and you should take advantage of the opportunities we are offering you." He invited the students to attend the Demonstrations, of tanks and the various Arms of the Services, the Exhibition and searchlight Tattoo organized by the Army Authorities.

[29-1-1949] The first Anniversary of Mahatma Gandhi's Martyrdom was celebrated under the auspices of गांधी-विचार मंडळ. *Apte Guruji*, a wellknown Congress worker, addressed the students on the teachings of Gandhiji. He said : 'Gandhiji's life is very complicated, though it was unique, If you want to understand his life, you must live according to his principles. Gandhiji was a seeker after truth and he carried on his experiments with truth in the laboratory of his life, in the spirit of a true scientist. His preparation for a glorious career began in Africa. He was tolerant of others' views. In fact he tried to understand the point of view of others, because he wished to find truth of the matter, Gandhiji was always fairminded. He cultivated a spirit of self

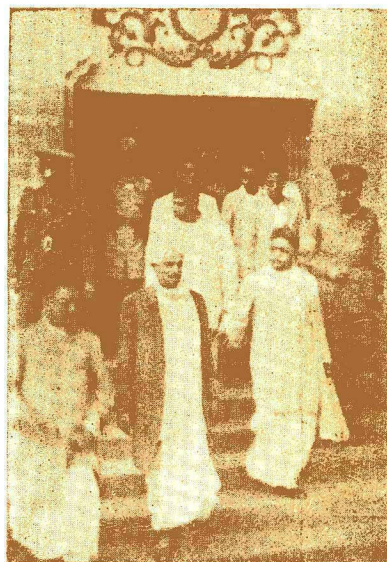

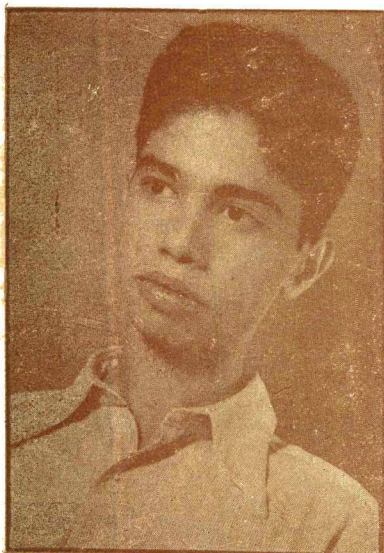
Gymkhana Managing Committee with the Chief Guest—Brigadier Mohite

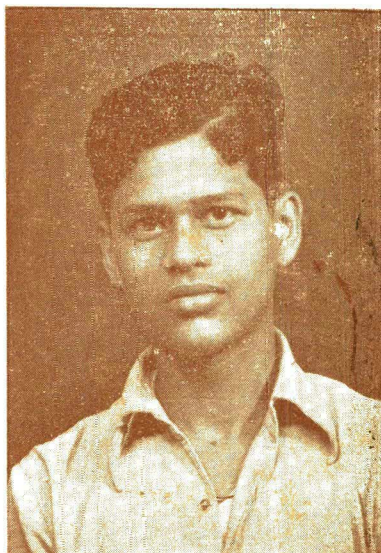
**H. E. Sir Maharaj Singh
visits our College
Photo by—D. V. Nawathe**

**H. E. M. S. Aney,
Governor of Bihar visits our College
Photo by—Jayant Apte**

Mr. J. N. Jatar
(Selected for R. I. A. F.)

Mr. S. S. Hasabnis
(Selected for Interservices wing)
Dehradun.

(University Honours)

Mr. M. N. Tamhankar, B. Sc.
1st class with Distinction

Mr. V. K. Phansalkar
(Chemistry Prize at the
Inter Sc.)

sacrifice for the service of others and he made solemn vows. It was no flippant attitude, but showed the depths of his emotion and sentiment. He extricated himself from the bondage of flesh, taste and fashion. Gandhiji was a true Satyagrahi and showed resolute will in resisting injustice or aggression with all his might. But in the fight he practised no deceit or treachery. His vow of poverty and simplicity which gave him the appellation of a Naked Fakir, really shows the humanitarian in Gandhiji. Millions went naked on account of poverty. Gandhiji identified himself with the life of the illfed and illclothed common men. Gandhiji's writings and speeches are worth careful study as they are eloquent commentaries on his heroic life. The Guest then gave away the prizes to Mr. M. R. Kulkarni (Jr. B. A.), A. V. Deshmane (F. Y. Arts) and S. K. Thakar (Jr. B. A.) for their essays on Gandhiji's life and teachings.

On the 30th Jan. a prayer meeting was held when passages from the गीता and ह्यानेश्वरी were read. Gandhiji's favourite रामयुग and वेणवजन song were recited. Prin. Dandekar addressed the large gathering on Gandhiji as a man of action, who practised what he preached. A folder entitled: "Thus spake Mahatmaji" was distributed among the students. We give below the contents of the folder. It is the message of the Father of India.

THUS SPAKE MAHATMAJI

India of My Dream

I shall work for an India in which the poorest shall feel that it is their country, in whose making they have an effective voice, an India in which there shall be no high class and low class of people, an India in which all communities shall live in perfect harmony... There can be no room in such India for the cause of untouchability or the cause of intoxicating drinks and drugs... Women will enjoy the same rights as men... This is the India of my dreams.

God

There is an indefinable mysterious Power that pervades everything. I feel it, though I do not see it.

*

*

*

Prayer

Prayer has saved my life. Without it, I should have been a lunatic long ago.

*

*

*

Fear

Why should one who knows that God is there to protect us all be afraid? But His protection does not mean that we may not be robbed or that we may not be bitten by snake.

* * *

Language

I wanted to say it is a matter of deep humiliation and shame for us that I am compelled this evening under the shadow of this great college, in this sacred city, to address my countrymen in a language that is foreign to me.

* * *

Faith

But in your work you must cultivate that attitude of mind which is inculcated in the Gita. That is, to do everything with a view to serve, or as an offering to God, and if your action is an offering to God, you will never have the feeling "I am doing this." You will not then have ill-will for anybody, and you will be generous to others.

* * *

Violence

I do believe that, where there is only a choice between cowardice and violence, I would advise violence.

* * *

Education

Rest assured that literary education is no good without character.

* * *

Non-Violence

"Passive resistance" is a misnomer for non-violent resistance. It is much more active than violent resistance. It is direct, ceaseless but three-fourths invisible and only one fourth visible.

* * *

Woman's Role

In my opinion it is degrading both for man and woman that woman should be called upon or induced to forsake the hearth and shoulder the rifle for the protection of that hearth. It is a reversion to barbarity and the beginning of the end.

* * *

My Contribution

My contribution to the great problem lies in my presenting for acceptance Truth and Ahimsa in every walk of life, whether for individuals or nations. I have hugged the hope that in this, woman will be the unquestioned leader and, having thus found her place in human evolution, will shed her inferiority complex.

* * *

College News: Admissions to the College for the academic year reached a grand total of 2131, including 152 post-graduate students and 443 lady students, 1211 students were admitted for Arts, 768 for science.

University Honours: Our students have maintained the glorious tradition of our college in the academic field. We give below the names of students who stood in the *first class* at the various University examinations.

M. A.—Joshi V. K.

B. A.—Lalye P. G., Kulkarni S. S.

B. Sc.—Phansalkar A. K. (Distinction), Tambankar M. N. (Distinction).

Ashtaputre J. A., Vaidya U. S., Miss Shanta Deshpande, Chandorkar G. R., Deodhar R. G.

Inter Arts—Miss Kusum Mandke, Kulkarni M. R.

Inter-Science—Bhave S. S., Bhosale M. D., Gharpure V. Y., Joshi R. D., Phansalkar V. K., Shete S. Y., Thakar S. K., Joglekar G. V., Joshi M. D., Joshi V. B., Miss Suman Kinare, Sahasrabudhe M. N.

Mr. V. K. Phansalkar and V. B. Joshi share the Seth Mangaldas Deshingbhai Chemistry prize at the I. Sc.

Mr. V. K. Joshi, wins Sir Lawrence Jenkins scholarship and Bhagwandas P. Sanskrit scholarship at the M. A. He was a lecturer in our college, and endeared himself to the students by his scholarship and his sense of humour.

Miss Sulochana Nachane wins the coveted Zala Vedanta Prize at the M. A.

Mr. V. W. Paranjpe wins the S. R. Bhandarkar Prize at the M. A.

We heartily congratulate these brilliant students on their signal success in the University Examinations and wish them a bright career.

Sports Honours : Our students have not neglected sport; on the contrary, their achievements in this sphere are also outstanding as will be seen from the following results. In the Intercollegiate sports, Mr. S. D. Deodhar wins (the Tennis-Singles championship), Mr. D. G. Sutar and Mr. T. M. Kangude win the wrestling Championship in their respective weights. Mr. Sutar has in addition won the wrestling Championship in Bombay University Inter Group sports. Mr. Herlekar-Malkhamb First prize for the 3rd year in succession, Mr. Nadkarni-Championship in Parallel Bar, M. G. Paranjpe—a new record in weight-lifting. Mr. Gandhre—first in Javelin-Throw and Mr. Khadilkar second in High Jump, Mr. M. G. Joshi-Boxing championship. Mr. Syed played for the Inter-varsity Foot-ball competitions.

Team events : In Cricket our College has won the David Cup for the 2nd year in succession under the captaincy of Mr. S. D. Deodhar. We are proud to record that Mr. P. G. Joshi and Mr. S. D. Deodhar were selected to play for the West Zone Ranji Trophy, Cricket Championship and also for the combined Universities against the West Indies. Mr. Rege was selected for the 2nd Test as Reserve, and in the 4th Test he was included in the All India Eleven. Messrs Deodhar, Joshi P. G., Chaudhary and Patwardhan were included in the Maharashtra Cricket Eleven, in the Ranji Trophy Championship. Mr. B. J. Mohoni, of our College Gymkhana, is to be congratulated on his appointment as Umpire in the 3rd, 4th and 5th Tests, at Calcutta and Madras and Bombay respectively. Because of Mr. Mohoni's untiring and meticulous coaching our budding Cricketers could display their talent in batting, bowling and fielding, in the intercollegiate, Inter-varsity and Inter-provincial cricket. Mr. J. G. Pendharkar stood first in the Bombay Provincial Olympic weightlifting competition and made a record in his own weight class.

Our Basket-Ball Team won the Trophy for the fourth time in succession. Mr. Shedge the captain scored 106 points out of 185. We have won the aquatic Championship for the second year in succession. Mr. R. V. Vaidya and Mr. G. H. Limaye created records in 100 Meters swimming, free style and breast stroke respectively.

The Lady students have won Kho-kho and Throw-Ball Trophies, the latter for the fourth year in succession. Miss Suman Deodhar and Miss Prabha Patankar have won Badminton

Doubles, and Miss Deodhar also won Singles. Miss Madalasa Phatak, Miss Leela Paranjpe, Miss Kusum Marathe and Miss Meera Parande were selected to represent the Poona Group at the A. M. S. S. Parishad held at Nagpur.

+ + + + +

Army Commissions : *Mr. J. N. Jatar*, studying in the Sr. B. A., has been selected for the R. I. A. F. Commission G. O. (Pilot), and he will soon proceed for his training. *Mr. S. S. Hasabnis* (F. Y. Sc.) is selected for Inter Services wing. of the Armed Forces. He has proceeded for his training at the Indian Military Academy, at Dehradun. *Mr. Hasabnis* is a good sportsman and has distinguished himself in School and College Cricket teams. He is a cadet in the 'C' coy of the N. C. C. *Mr. M. S. Joshi*, B. Sc. who was C. Q. M. S. in the 'C' coy U. O. T. C. finished his training at the O. T. S. Deccan College and stood third in the test. He has been granted temporary commission in the Artillery. *Mr. Kale K. R.* ex-C. S. M. in 'C' Coy U. O. T. C. is undergoing training at O. T. S. Deccan College for short term Commission in the Army.

We heartily congratulate all these students of our College on their selection for Commissions in the armed Forces and wish them a long life of devoted service in the defence of the Motherland.

+ + + + +

Members of the Staff : We welcome in our midst *Dr. R. V. Ghate*, B. Sc. Ph. D., lecturer in Chemistry, *Mr. A. G. Chiplunkar*, M. A., LL. B. lecturer in English, and *Mr. G. R. Chandorkar*, B. Sc., lecturer in Zoology. *Mr. G. M. Kelkar* of Chemistry Department and *Mr. G. V. Nadgauda* of English Department left the College to improve their prospects elsewhere. *Prof. U. K. Kanitkar*, M. Sc., Professor of Botany left the College after 10 years of service. It was a definite loss to the College in many ways. *Prof. Kanitkar* was the soul of P. T. Department, and he was a very efficient Commissioned officer in the U. O. T. C. and had endeared himself to the U. O. T. C. officers and cadets by his untiring zeal and tactful handling of men. He possessed the true spirit of the research worker, and he made the Botany Section most representative by his collections. We wish him success in his new job.

We heartily congratulate Prof. Sattigiri and Prof. Watave on their election to the Academic Council and the Court respectively, of the University of Poona; Prin. Dandekar on his election to the Executive Council and Prof. B. V. Bhide on his election, as Dean of the faculty of Science in the University of Poona.

We congratulate Prof. A. G. Mangrulkar, Prof. Kale and Prof. Mangalwedhekar, on being enrolled as lifemembers of S. P. Mandali. Prof. Mangrulkar, First Jagannath Shankarshet Scholar passed his B. A. in the first class and won the Bhau Daji Prize for Sanskrit. At the M. A. he won Sir Ness Wadia Gold Medal. Prof. Kale S. V. is a brilliant old boy of our College. He won Dr. Selby Memorial Scholarship in Logic at the Inter Arts. He stood in the 1st Class at the B. A. and was first class first at the M. A. He was awarded K. T. Telang Gold Medal and Sir Lawrence Jenkins Scholarship. Prof. Mangalwedhekar K. P. also a Parashuramian throughout. had a high second class in English at the B. A. and M. A. and first class (with Distinction) at the B. T.

We wish our colleagues success in their new role, and hope they will give their best to serve the interests of the S. P. Mandali.

We congratulate Mr. K. V. Kelkar, M. A., LL. B. and Dr. B. V. Mule, (Sholapur) both members of the Managing Council of the S. P. Mandali on their election to the Court of the University of Poona, from the Registered Graduates Constituency; Prof. S. K. Kulkarni (for many years on the staff of our college), on his nomination by Government to the Court, Prof. D. R. Gharpure, M. A., B. Sc. (Ex-lifemember of S. P. Mandali) who is elected to the Court by the Maharashtra Chamber of Commerce, Bombay and Prof. Chandrashekhar Aiyya, Ex-life-member, on his election the Executive Council of the University of Poona.

Our hearty congratulations to Prof. R. D. Karmarkar, who recently retired from the S. P. Mandali, on his election to the Deanship of the Faculty of Arts in the University of Poona, and on his nomination by Government to the Court of the University.

Prof. Hulyalkar and Prof. Kale, attended the All India Philosophical Congress held in Bombay on the 27th December. The recommendation of the co-ordination Committee of which Prof.

Hulyalkar was the convener, has been accepted by the Congress for making Indian Philosophy a compulsory subject for Philosophy students.

Prof. R. V. Oturkar attended the All India History Congress held in Delhi on the 26th Dec. under the presidentship of Mahamahopadhyaya D. V. Potdar, chairman of the Managing Council of the S. P. Mandali.

+ + + + +

Old Boys' Corner : We heartily congratulate *Mr. M. R. Yardi*, M. A. (I. C. S.) on his appointment as Collector and District Magistrate of Poona. Mr. Yardi joined our College in the M. A. class, and studied his special subject of Mathematics under the able guidance of Prof. D. W. Kerkar (Wrangler). He stood first in the first Class at the M. A. and was awarded Chancellor's Gold Medal, and Sir Lawrence Jenkins Scholarship. Later Mr. Yardi studied for the Indian Civil Service competitive Examination and topped the list of successful candidates. His varied experience of administrative work in Bombay and Sindh, will no doubt benefit the District of Poona. We wish Mr. Yardi success in his onerous duties as Collector of Poona.

+ + + + +

Our warm congratulations to *Mr. S. B. Kulkarni*, M. A. on his selection for the Indian Administrative service. Mr. Kulkarni is a brilliant alumnus of our college. At the Inter Arts, he stood in the first class and won the Bai Dayacore M. V. Sanskrit scholarship. At the B. A. he stood first in the first class, and snatched away Sir James Fergusson scholarship and K. B. Ferdunji M. Dastur Prize for Mathematics. He was awarded Wrangler Paranjpe Prize for mathematics. In 1943 he stood first in the first class and won Sir Lawrence Jenkins Scholarship. He was appointed as lecturer in Mathematics in our college the same year. Later he was taken up on a gazetted post in the Posts and Telegraph. We wish Mr. Kulkarni good luck in his new appointment.

+ + + + +

We heartily congratulate *Miss Shyama Deodhar*, a past student of our college, on her being awarded Lady Barbour Scholarship for higher studies, by the Michigan University U. S. A. Miss Deodhar

got a high second class both at the B. A. and at the M. A. Her special subject was Marathi language and literature. She has shown a poetic talent of a high order in her many contribution of lyrical poems to the Marathi Magazines. In her College days, she took a leading part in the College Gymkhana and Social Gathering activities. In the Ladies dramas, her performance on the stage in the role of hero had won her from year to year applause from the audience. Prof. D. B. Deodhar's daughter is inevitably expert in all games. In college, she won individual championship in Tennis, Badminton, and Table Tennis in the Intercollegiate Sports. Twice she won Poona Open Tennis Singles for ladies.

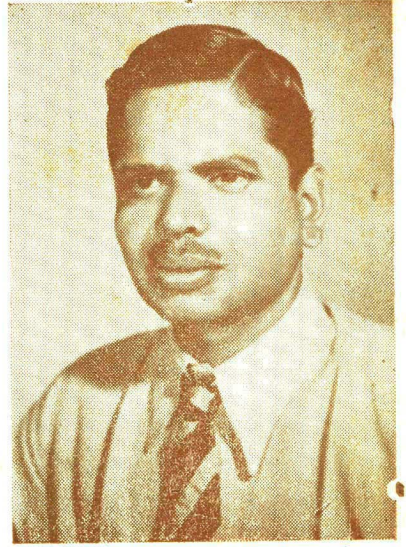
Miss Deodhar left for America last September and has begun her higher studies in Education. She will stay in America for three years for her Doctorate. The Barbour Scholarship meets only a part of the total expenses in U. S. A. and the Government of Bombay have kindly awarded an annual grant of Rs. Two Thousand, for a period of three years, to supplement the American scholarship on certain conditions. Miss Shyama who already shone in widely differing spheres, has been carrying on her sports and academic activities with equal brilliance at Ann Arbor, the Centre of the Michigan University. We hear that very recently she won the ladies Tennis, Badminton and Table Tennis Championship at Michigan University. We are sure that she will win laurels in the academic sphere as well. We wish Miss Deodhar success in her high endeavour and hope she will return to India well-equipped to help the cause of Indian education.

+   +   +   +   +

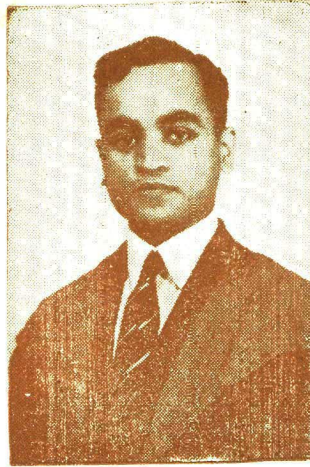
We congratulate *Mr. Makarand Bhave*, on his appointment in June 1948, as Secretary of Board of Control for Cricket, and on his recent appointment as Secretary of the Asian Cricket Conference. Mr. Bhave is a past student of the N. M. V. High School and of our College. He captained the Junior and Senior Cricket Teams in the N. M. V. High School and captained our College Cricket Eleven in The Intercollegiate tournament. After leaving the College, Mr. Bhave, as Secretary of the Deccan Gymkhana, started the Maharashtra Cricket Association with a meagre purse, but a fund of energy and enthusiasm, Mr. Bhave arranged Ranji Trophy Matches in Poona in 1935 and his efforts were crowned with success when the Maharashtra team under Prof. Deodhar, won the coveted Ranji Trophy. Noted for his impartial and correct

Mr. S. B. Kulkarni, M. A.
(Selected for Administrative Service)

Mr. M. G. Bhawe
(Secretary-Board of Control for
Cricket and Asian Cricket Conference)

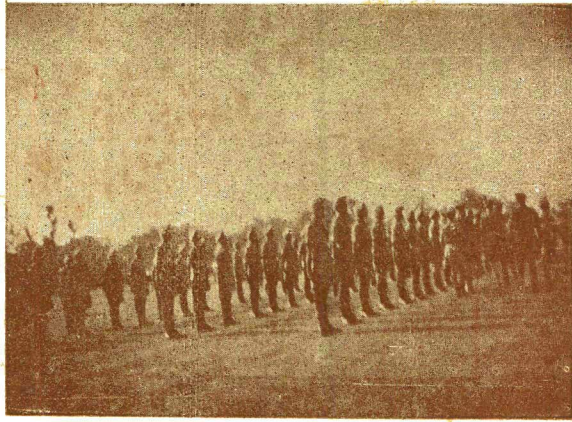
Mr. M. R. Yardi, M. A.
(I. C. S.)
Collector of Poona

Miss Shyama Deodhar, M. A.
(has proceeded to America for higher
Studies)

H. E. Sir Maharaj Singh
taking the salute
Photo by-S. D. Ranade (F. Y. C.)

H. E. Sir Maharaj Singh
inspecting N. C. C. Cadets
(Photo by S. D. Ranade)

Philosophy among soldiers
(Photo by-Patel R. C.)

The Hon'ble Mr. Morarji Desai
addresses N. C. C. Cadets
(Photo by-Patel R. C. (Inter Sc.)

decision, Mr. Bhave was appointed umpire in David Cup Matches and later in Ranji Trophy and Test Matches. He was elected a member of the Board of Control for Cricket of which he is now the Secretary. Looking to Mr. Bhave's constructive and administrative abilities, this honour is well deserved. We extend our Greetings to this 'old boy' of the college, and wish him success in his new appointment. We have no doubt that Mr. Bhave with his single-hearted devotion to the cause of Indian Sport will play his part ably in the ensuing Asian Cricket Conference of which he has been appointed Secretary.

We congratulate the following past students on their election to the Court of the *University of Poona*.

- (1) G. S. Khair, M. A., Ph. D. (Headmasters' constituency).
- (2) B. R. Kulkarni, M. A., B. T., (Philosophy) Secondary Teachers' constituency).
- (3) K. V. Joshi, B. Sc., B. T.
- (4) B. N. Bhide, B.A., LL.B. (Registered Graduates Constituency).
- (5) D. K. Sathe, B. A.
- (6) V. A. Patwardhan, B. Sc.
- (7) Mrs. Yamunabai Hirlekar, M. A. (Nominated by Government).

We offer our congratulations to Mr. V. A. Patwardhan, an old boy of our College, on his recent election to the Executive Council of the University of Poona.

+   +   +   +   +

U. O. T. C. : University Officers' Training Corps was disbanded on the 15th July 1948. It was replaced by the National Cadet Corps, organized on the basis of the Kunzru Committee report. U. O. T. C. had a long tradition. It started as I. D. F. in Feb. 1917, for the purposes of internal security and was reorganized as U. T. C., a subunit of I. T. F. in August, 1921, for imparting military training to University students. In 1928 U. T. C. was raised to the status of British Units and the strength was raised by 50% in July 1940; and our college had 2 platoons with the total strength of 78. In 1943 the U. T. C. was renamed U. O. T. C., and Poona with Belgaum and Dharwar had one Battalion. We had the total strength of 2½ platoons. The two platoons forming the 'C' Coy, together with the Agricultural College platoon, and ½ the platoon forming a part of 'B' Coy

along with the Wadia College platoons. The U. O. T. C. cadets and Officers were fortunate enough in having the opportunity to participate in the Independence Celebrations on 15th of August 1947 and to salute the National Flag. This Unit provided a large number of officers during the 2nd world war. U. O. T. C. Cadets now occupy highranking posts in the Defence services of our National Government.

The N. C. C. Units are raised on the basis of the report of the National Cadet Corps Committee. It is a Corps organized in Free India, and free from the hampering influence of the alien rule under which U. O. T. C. suffered. There will be 3 wings : the Senior Wing for University students, the Junior Wing for secondary schools, and the Girls Section. The training in Army, Navy and Air force will be imparted in the Senior Wing, training in the various branches of Infantry, armoured Corps, Signal corps, Medical Corps, Sappers and Miners, will be imparted. The N. C. C. will start with an initial strength of 15,000 in the Senior wing and will reach the target figure of 32,500. N. C. C. will be the responsibility of the Provincial Governments, as U. T. C. and U. O. T. C. were the responsibility of the Defence Department of the Government of India. The object of the N. C. C. is :

- (1) " To develop character, comradeship, idea of service and power of leadership in our Youth,
- (2) To give the youth of the country basic Military training and training in the weapons and equipment of the three Services, and thus attract suitable young men to join the Country's Armed Forces.
- (3) To stimulate interest in the defence of the country to the widest possible extent.
- (4) To build up a reserve of leaders to enable the Armed Forces to be expanded rapidly in a national emergency."

Under this Scheme, Poona has one Infantry Battalion, one Engineering platoon and one Armoured Squadron. Our College has now one Company of 147 cadets with 5 officers and one Unit of the Armoured corps of 30 cadets and one officer. The N. C. C. is fortunate in having Major Hasnain as the C. O. of the Poona Battalion. In a short time he has endeared himself to the Cadets. It was mainly due to his initiative and effort that the Annual Training Camp at Aundh was such a great success.

College teachers selected as officers in the Senior Wing of N.C.C. have to undergo military training for 3 months, with a Regular Unit. Our college recommended Prof. S. G. Hulyalkar and Prof. R. N. Chapeker, for training as officers, and they were attached to 2nd Sikh Light Infantry at Dehu Road for three months from 14th June to 13th September 1948. The N. C. C. Directorate at Delhi, acting on the report of the Commandant and the Bombay Government, has sanctioned the appointment of Prof. Hulyalkar and Prof. Chapekar as officers in the N. C. C. with the rank of 2nd Lieutenant. We heartily congratulate these young officers and hope that under their supervision and guidance 'C' Coy will march from success to success.

Prof. S. R. Deshpande was sent for training at Ahmednagar for 3 months, and is now an officer with the rank of 2nd Lieutenant, in charge of the Armoured Corps troop of our college. We congratulate Prof. Deshpande and wish him success in this new branch of the N. C. C.

Home Guards: Prof. Raje is Quarter-Master of the Poona District Home Guards, Prof. Hulyalkar is Additional Adjutant and Prof. Chapekar as Training Officer, Prof. Gaidhani and Tambe Shastri are members of the Unit. Mr. Marwadi, Director of P. T. in our college, is also a platoon commander in the Home Guards.

+   +   +   +   +

[**The Social Gathering:** The 26th annual Social Gathering was celebrated during the last week of November 1948. It was an elaborate affair this year. Prof. R. S. Walimbe, the chairman of the Gathering Managing Committee, chalked out a crowded programme and he carried it out most efficiently. We have nothing but admiration for him and his colleagues. We have to congratulate the students and esp. the volunteers, who maintained strict discipline during the various performances on the stage. The variety Entertainment was a unique feature, and as many as eighty student's participated in it. The items of varied interest included Orchestra, violin solo. Dances, Tableaux, scenes from dramas and ventriloquism. The dancing performance of Miss Vijaya Karve and Mr. Bappana was superb, Mr. Bhide as संभाजी in scene from बेवंदशाही, and Miss Malati Talwalkar and Miss Sirur as बाजीराव and मस्तानी in दुसरा पेशवा, won the applause from all the students. We congratulate Mr. Achyut Barve the Director of the variety Entertainments for this well-organized programme. The Gents

drama was a great success, esp. due to our budding actors Chandrakant Chitale, and Nana Gokhale. Miss Sunder Joglekar and Sumati Bhalerao distinguished themselves in the Ladies' drama. Our promising artists gave a fine exhibition of their art, in the specimens they submitted to the *Arts Gallery*. The three रंगोत्तरी designs were the most attractive features, राधाकृष्ण by D. S. Phutane, of F. Y. Arts, अखंडभारत by Rahatekar (Sr. B. A.), Kusum Marathe (Jr. B. A.) and Indu Chiplunkar (Jr. B. A.); गौरीशंकर, by Messrs. Nesarikar, Joshi, and Bhopatkar. Mr. R. N. Ranade (Jr. B.A.) almost monopolised the painting section. His outdoor scenes were a treat to lovers of outdoor natural scenery. The Ladies distinguished themselves in embroidery. The art Gallery was a clear indication of the promising talent of our students in fine arts.

The crowning piece of the Gathering programme, was the जुगलबंदी—Instrumental duet of *Ravishankar Shukla's* Satar and *Akbar Ali Khan's* Sarod, with the tabla accompaniment by *Kisanlal*. It was a superb performance, in which राग and तारु contested for supremacy. The Melody of the strings vied with the rhythm of the leather, and the gliding and sliding fingers of these three artists kept the audience spellbound. Their music lingers in our memory long after it has ceased. The final item of the Gathering was the address by *Mahamahopadhyaya D. V. Potdar* who exhorted the students to prepare themselves while still in college, for a future career and to measure their capacities, so as to avoid overshooting their mark. We again congratulate Prof. R. S. Walimbe and the members of the Gathering Managing Committee on the excellent execution of the elaborate programme.

The Past Students Day was celebrated on Samkranti Day 14 Jan. The gathering was well attended, Mahamahopadhyaya D. V. Potdar presided over the function, and there was informal discussion about ways and means for establishing contact with the past students of the college. Prin. Dandekar announced that the Past Students' Day would be an annual feature.]

+ . + + + +

In Memoriam :

We are deeply grieved to record the premature death of Dr. N. L. Phalnikar on the 15th of July 1948. Dr. Phalnikar was born at Agra on 27th July 1914. He passed his Intermediate examination from the Willingdon College, Sangli, and

joined Gujarath College, Ahmedabad. Under the inspiring guidance of Dr. K. S. Nargund, M. Sc. Ph. D. (London). Professor of Chemistry in that College, Dr. Phalnikar started his research on three carbon tautomerism and was awarded the M. Sc. in Chemistry in 1936. He was appointed Professor of Chemistry in our College in 1938. Here he continued his research in close co-operation with Professor B. V. Bhide, and guided many post-graduate students. In 1939 he was awarded Ph. D. by the University of Bombay. His merit as research scholar was duly recognised. He was elected Associate of the Royal Institute of Chemistry in 1944, and the Associate of the institute of Physics in 1946. In 1947 he was awarded the Junior fellowship of the National Institute of science.

During the short period of 10 years and with shortage of Chemicals and Laboratory materials, Dr. Phalnikar was able to carry out several Syntheses in the anthelmintic series, the most important being the synthesis of santonin, Indian vegetable oils and fats, polymerisation of oils and medicinal plants. He also worked on the measurements of dipole moments and dielectric constants of organic and inorganic salts, and Kinetics of Chemical reactions. His investigations in this varied type of work in Chemistry were published in about 65 papers, and he has left material enough for a dozen more.

With his great qualities of head and heart, Dr. Phalnikar unfortunately suffered from tuberculosis of lungs during the last four years of his life. Even during this period he was to be seen in the laboratory carrying on his research with great zest. During his last days he was engaged, ironically enough, in synthesising anti-tubercular compounds. Dr. Phalnikar had endeared himself to the students and Staff alike by his cheerful temper. Dr. Phalnikar was an ideal research scholar. A fitting tribute was paid to him when his portrait was unveiled on the 17th September by his own Professor, Dr. K. S. Nargund. The portrait now hangs in the Chemistry Lecture Hall. We hope it would serve as a source of inspiration to research students of our College. May Dr. Phalnikar's soul rest in peace.

We regret to report the death of R. K. Gadgil on 27th October. He was a scholar and won the Logic Prize at the Intermediate Arts Examination. He graduated with Honours in 1936. After passing his 2nd LL. B. examination he joined the Secretariat, and within a short period rose to the rank of superintendent in the Revenue department.

We mourn the tragic and premature death on 7th December of Mr. S. Y. Joshi, of the Sr. B. A. Class. He was one of the active and brilliant students. It was mainly due to his efforts that the History and Economics Association could get the largest number of contributors. With his smiling face, genial temper and witty talk and neat repartee, he had endeared himself to his classmates.

We regret to announce the sudden death by motor accident, of Mr. V.D. Deglurkar, a student of the Jr. M. A. Class. He came from a noble priestly family of Jahagirdars in the Hyderabad State. Very social and lovable, he had endeared himself to his contemporaries in the class. He leaves behind him a great circle of friends.

We offer our sincere condolences to the bereaved families.

We take this opportunity to thank all the contributors for their kind response to our request for articles. Looking to the quality and quantity of articles submitted, we have no hesitation in saying that there are so many budding writers in our college. If this literary talent is properly fostered, it will blossom and bear goodly fruit. We draw the attention of our readers to Miss Indumati Jagtap's story 'बुकलेली वाट'; Mr. M. N. Joshi's story 'आसवांचे उदक'; Mr. Joshi's essay 'सुमार'; Mr. Gokhale's subtly ironical picture of adolescent youth in 'सुरवंट'; Mr. T. D. Kulkarni's imaginative presentation of atoms; Mr. K. L. Shenvi's brilliant piece of satire 'कौआ'; Miss Joshi's sonnet and Mr. Gulanikar's analysis of the Blackmarket. The poems in Marathi reveal the capacity of our students for poetic flights. We wish our contributors success in their literary effort.

D. B. RANADE.

IN-MEMORIAM

R. K. Gadgil

Dr. N. L. Phalnikar

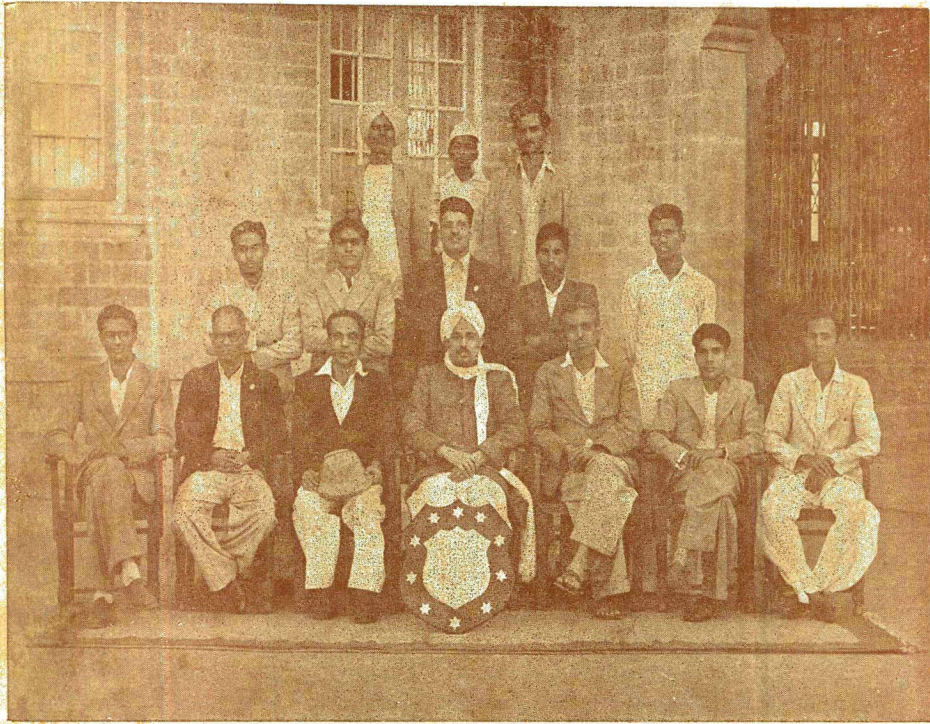

V. D. Deglurkar

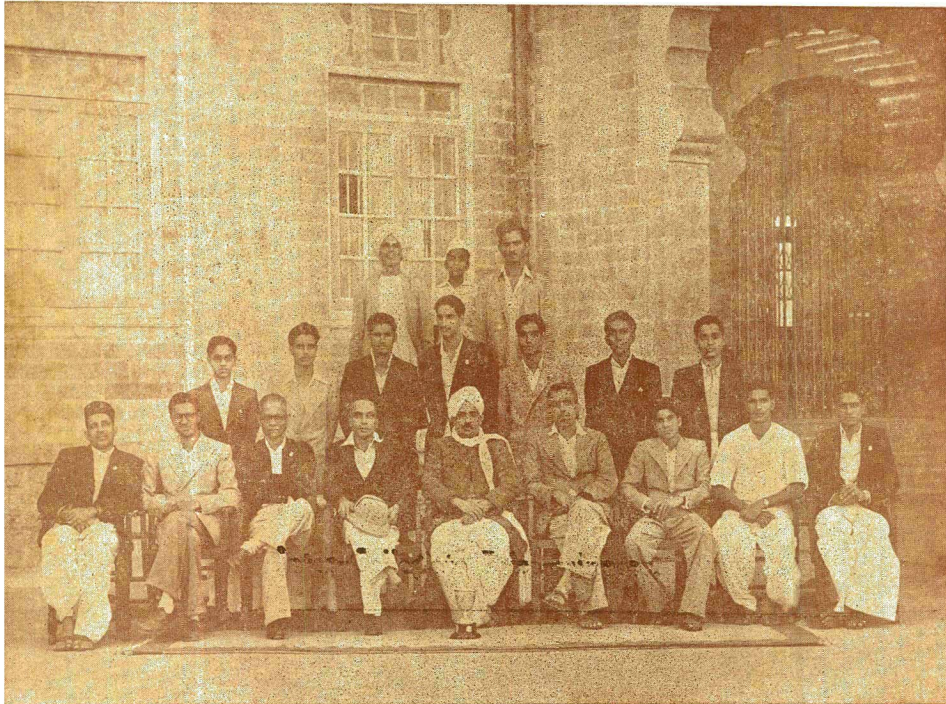

S. Y. Joshi

Inter-Collegiate Prize-winners.

Swimming Team

Basket-Ball Team

Banned Organisations and The Mandali.

On the 5th of February 1948, the Chairman of the Managing Council, Shikshana Prasarak Mandali instructed the various Heads of Institutions of the Mandali through the Secretary, S. P. Mandali, regarding the measures to be immediately taken as regards the banned organisations and the Mandali's Institutions. The Secretary according to these instructions and in concurrence with the Chairman of the Board of Life-Members issued the following Notice:—

(i) To the Students and To the Members of the teaching and clerical Staff.

The Government of Bombay have recently declared through the newspaper on the 4th Feb. 1948 the following organisations as banned:— (1) Rashtriya Swayamsevak Sangha. (2) Muslim League National guards. (3) Khaksars. It is, therefore, brought to the notice of the students and the teaching and clerical staff of this school/college that since these organisations have been banned it is unlawful to keep any connection with them. They are hereby warned to dissociate themselves from the aforesaid organisations.

(ii) Copy of the letter of undertaking to be signed by every member of Institution.

" I have read your notice re: the Circular issued by the Government of Bombay banning certain organisations. I hereby assure you that I shall adhere to your notice and promise to keep no connections with the banned organisations."

All without exception signed the Undertaking as required by them, before the end of February 1948 and the D. P. I., Secretary to Education Department and The Home Department of the Government of Bombay were informed about the steps taken.

About the 9th of December 1948, when the R. S. S. started the Satyagraha movement, it was found that the undertaking previously given was violated by some members. Thereupon the Board of Life-Members in their meeting held on 8th January 1949 unanimously urged the Managing Council to take the necessary steps in the matter. The Chairman and the Standing Committee of the Managing Council recommended to the Council on 20th January 1949, that the following notice be immediately sent to the violators: Attention is drawn to the undertaking signed by you. You have taken part in the Satyagraha on behalf of the Rashtriya Swayamsevak Sangha one of the organisations so banned by the Government. You are guilty of breach of discipline and the service rules of the Mandali. You are informed that you have been suspended from the services of the Mandali from the date of your absence, from duties such time as the matter is finally decided by the Mandali after inquiry where necessary. You have made yourself liable for all consequences including dismissal and further any other form of punishment that Government (to whom your name is being reported) may be pleased to direct hereafter.

Secretary, S. P. MANDALI.

SERVING THE NATION DRESS ...

Makes a Man and We
make the Clothes

PHOENIX MILLS,

These fabrics have an extensive market in the Middle East, Africa and elsewhere in addition to a large local demand.

Surgical Dressing ; Absorbent and Non-absorbent cotton wool, and Boric Lint, Gauzes, Bandage cloth etc.

Sewing Threads, in Hanks and Spools in 2/28, 2/30 and 2/60 Counts and in all colours Cotton Yarns : Grey Singles, 2s to 30s, Folded 2/6s, 2/8s, 2/10, 2/12, 2/20, 3/6 and 3/12.

BRADBURY MILLS

Here are fabrics that truly have an air of "Spotlight" distinction about them .... they are so individually styled. Designed for eye appeal and long-wear, Bradbury's wide range of materials makes it easy for you to choose from, no matter what the size of the family budget.

SHIRTINGS — COATINGS
DHOTIES — SAREES
DRILLS — POPLINS
BEDSHEETS ETC.

DAWN MILLS LTD. *

DAWN symbolises the Dawn of the new Industrial Era in the Free India of to-morrow.

DAWN yarns which are the best have an excellent reputation in India and abroad, especially in the Middle East, Australia and African Markets.

Cotton Yarns, Grey and Bleached, from 2s to 28s Single and Folded, of one and more plies.

Fish-net Cords and Cable Yarns are our Specialities.

MANAGING AGENTS FOR
PHOENIX, BRADBURY AND DAWN MILLS.

Messrs Ramnarain Sons Ltd.,

Imperial Bank Bldg., Bank Street,
FORT, BOMBAY.

VALUE-PROBLEM AND HINDU PHILOSOPHY,

(Summary of a Paper read at the All India Oriental Conference
held at Darbhanga, Mithila)

Value and 'price' are terms from the classical Economics, and may lead one to misjudge that the Hindu Philosophy must be unaware of this field of philosophical studies. The present paper attempts to combat this possible misunderstanding.

Very early the Hindu thinkers realised that activity involves conation on the part of the agent and that presupposes free will to choose the course of activity. With activity, nay with life, begins the question of value. Unlike the West, it makes no arbitrary distinction between 'instincts' and 'intelligence' or restricts the problem to the human species only. In this it is supported by the modern Psychology. Their vision of life as a whole, and the doctrine of Karma precluded this narrowness. Hindu Philosophy deals with the corporeal souls (Ātmavichāra). Unlike the Materialists they admitted all experience of life objective as well as subjective as the basis of value philosophy.

All activity is directed towards obtaining happiness and avoiding pain. And the arc of life presents innumerable possibilities, one of which is to be chosen with reference to a graded table of values.

The concept of value has eluded all attempts at a logical definition both in the East and in West. The concept involves all the three faculties of mind.....cognition, conation and affection..... and hence the highest Hindu value.....the Brahman.....is described as 'Sat' 'Chit' and 'Ananda'.

Every experience of value consists of the subject, the object and the activity of the subject upon the object. Emphasis on one or the other is given in various schools according to its conception of Reality. The subjectivistic Idealism of Yadnavalkya says that there is no value beyond the subject. The Mīmāṃsā declares that value consists in activity, while Chārvāka is purely objectivistic.

Value performs twofold functions:-an incentive to activity and regulation of that activity. Where there is no incentive the activity has no value, e. g. all inclinational activity. The incentive

and inclination may conflict and then the incentive must prevail. The Mimamsa classifies the rules of value in three categories..... Vidhis, Niyama, and Nişedhas.

The hierarchy of values may be arranged as the physical values of creature comforts, the biological values of preservation of life, and finally the intrinsic values of good and better life. A second classification may be the physical values, bodily economic, and recreational, mental-character formation-, and lastly the values of the person (Purusa)-Self-realisation.

Values may again be social or individual. The social thinkers argue that the individual himself is a social product, and that values are always social. The social values may be conventions, customs, or morals. They have the purpose of preserving the society and if they fail to attain that it is necessary to resist them. Others argue that activity is individual and that the individual is a unit by itself. Naturally the individual values should not be subordinated to the society. The desirability of a particular code of conduct depends upon the society and its culture. Naturally its validity depends upon the validity of that culture. The test of a culture is its service in self realisation. Certain cultures have, however a time-less validity (Sanātana Sanskriti). Hence the Hindu insistence upon authoritativeness of the Vedas-the source of all values. The modern idea of evolution towards betterment is no better than a dogma for such a teleology presupposes a conscious designer, God.

The Hindu thinkers lay down that in case of conflict between individual and social values, the latter are to prevail so long as individual lives in society, but they are not binding upon one who has renounced the world. The regulating function of value presupposes a permanent goal towards which all activity is regulated or guided. That goal is necessarily the supersensuous and spiritual ideal.

Materialists would substitute pleasure pain-concept as the test for regulation of conduct; but this naked Hedonism is discarded by all rational thinkers. Desire is the real cause of life's fitful fever and the bliss requires its cessation, a liberation from worldly turmoil where there is no delusion and no sorrow. The eternal beatitude or the Nisreyas as the Hindus call it. If happiness be the end of life, then eternal happiness is a supreme goal. All religions posit it as a dogma. All thinkers accept it as an axiom. The Moksha should be sought above all. This is the highest value.

Prof. R. N. GAIDHANI, M. A.

THE WAY OF THE WORLD

Oh ! this perverted way of the world !
Oh ! child, when you should be playing,
Prattling to the sparrows around,
Building sand groves and with sea-weed laying
All along the beach on smooth sands of gold;
Or with thy chubby hands pressing
The myriad-shaded autumn leaves on the ground;
Or squeezed in the warm soft arms
Of thy mother watching thy tottering round,
And pulling her hair, filling with pretty alarms,
Then relaxing sudden to nestle to her breast
To suck the manna sweeter than in all farms.
Oh ! that you should suffer under severe laws
Of cleanliness, of gravity, to be clear from flaws !

MRUNALINI JOSHI, (Sr. B. A.)

BLACK MARKET IN FOODGRAINS

Black Marketeers, Profiteers and Hoarders have been termed as Public Enemies Nos 1, 2 and 3 respectively. Black Market in foodgrains is the cancer which is troubling the throat of the society. This would clearly indicate as to why black market in foodgrains is condemned by all and the supreme importance in directing all our energy, time and resources in crushing this powerful ring of black marketeers.

A practical consideration must necessarily lead to a survey of the two impersonal forces of Supply and Demand that operate in the black market, and their action and interaction, which results in price formation. Black Market in foodgrains is an 'off-spring' of Control and is bred and reared up by Rationing. By Black Market in foodgrains is meant a place where Controlled or rationed commodities are available 'off' the ration card in excess of prescribed or prevailing quantum or quantities, at prices higher than the controlled one. Black market, therefore, in essence, means supply of articles 'off' the ration cards at higher prices.

Economic and psychological causes force a person to resort to black market. The fundamental cause for such an activity is that supply falls short of demand. This raises twofold questions: (i) Why Demand swells & (ii) Supply contracts. Demand for foodgrains in excess of the quantities allowed on ration cards may be due to one of more or all the following considerations:

(i) **Short Supply:** Available supply may be short of the normal daily or weekly requirements.

(ii) **Quality Preference:** A commodity of a particular sort is desired whereas the same is not available on the cards.

(iii) **Taste Variation :** A continuous and constant use of the same commodity over a period of time breeds the feeling to have a commodity of yet another type. The other type of commodity must be purchased from the black market.

(iv) **Seasonal' and Irregular Demands :** The normal requirements and hence demand for foodgrains may increase due to demand for grains to celebrate, social religious or other functions, parties and ceremonies. An 'influx' of guests for a short duration pushes the host to take the 'shelter' of black market,

(v) **Tendency To Hoard** : The last important reason for trading in black market is psychological : tendency to hoard. As soon as controls are imposed, one feels that one should 'possess' that article, for the same may not be available in the future.

Having considered Demand, let us turn to Supply. Probably the persistent question that is asked is : If Supply is controlled, how is it to be had in the black market? The main reason for such a trickling of grains is the inadequate efforts on the part of the Administration and controlling staff to patch up the points of leakages. Added to this is the clever and ingenuous malpractices devised or adopted by the trading community. Following are some of the typical 'operations' :

(i) **Short Weights** : A subtle trick with the weights and measures and a portion of your legitimate grains is pocketed !

(ii) **Operation And Use Of Bogus Cards** : A very profitable source coupled with much danger and risk is to operate ration cards of non-existent persons or non-operative cards—all bogus cards. Within this category may be included the use of absentee ration cards which bring rich and striking dividends.

(iii) **Jumble At Figures** : 'Additions' and 'subtractions' in the various accounts and returns often result in maunds of grains 'lopped' off the current channels and find their way into the black market.

(iv) To a certain extent, customers exchange quality and quantity of grains via the dealer, which results in black market.

In the analysis of the black market, the last consideration relates to *Prices* under black market. This fanciful problem is a hard nut to crack. The motive of the dealer in trading in this business is maximization of—nay squeezing—of profits. One peculiar feature of this problem is that the prices have a definite lower limit but no higher limit, and hence it has upset all theoretical considerations. The prices charged in this business may reach astronomical heights, but the watering of the same has its own limits. The lower limit is set by two considerations—cost of the grains and the charges for risk bearing. This limit may be reasonably stated at 50% premium over the controlled price !

The problem as to how to eliminate the black market and eradicate this social evil is a topic by itself. Tightening of controls and an efficient, impartial and honest administrative machinery may level down prices of food grains.

C. A. GULANIKAR, Sr. B. A.

THE STAR.

1. Sleepless I pass many a night
Staring in the sky at starry light;
Hopes of future soon disappear,
To see the fruit of all endeavour,
How little, how insignificant !
2. I try to help and even feed
Only those that are in need.
Love and gratitude they pour,
When they receive, but after, are seen no more.
What ingratitude, how cruel !
3. One speaks with scorn against the other;
And calls him names and me a brother,
To take him friend, the other a foe,
Both together call me a fool.
Deception sterner than stabbing !
4. No strength is left to face brutality.
Cry of "Equality, Fraternity"
Choked in monstrous grip of nature
Fading soon beneath its thunder
" Survival of the fittest ! "
5. Death though certain is unknown:
Struggle I must for life careworn,
Though pining for rest and shelter.
The star is twinkling fainter and fainter
Ye mariners, your sole guide !

RUSTICS IN "TWO ON A TOWER"

The rustics, in the words of Virginia Woolf, remain, while even the heroes and heroines come and go. Whenever we read any of Mr. Hardy's novels, the first thing that strikes us is most naturally, the drooping spirit of man in the face of Immanent Will, the blind force that sweeps without taking cognisance of any "conscious rational mortal creature". But the next thing that attracts our attention is these 'half witted clowns, these patriarchs' that are always moving here and there in the Wessex scenes. Their memory lingers in our mind long after the novel is over; and peculiarly enough, when we turn to any other novel of Mr. Hardy and find them any where, we enjoy the bliss of meeting the "old familiar faces", in new circumstances and bearing new names.

"They compose a pool of common wisdom, common humour, a perpetual fund of life" says Virginia Woolf. We think of 'rustics' as a whole and never think of any one of them in particular. Thus we say 'Sammy Blore, Nat Chapman, Hezekiah Biles, and Haymoss Fry' in one breath, never trying to distinguish between them. In words of an eminent critic, H. C. Duffin, "they have a sort of collective mind, each member contributing his own angle of observation, the whole being a tolerably shrewd summation of objective truth." No rustic character has any significance as individual character, but taken as a unit, the whole community as such, the one and indivisible soul of the countryside where they are born and bred, has immense significance. They are a type and not individuals.

"They take no part in action. They stand aloof, interested yet detached, commenting cynically and humorously upon the principal characters and their doings" says H. C. Duffin. As Johnson says, "they are, in many cases, unnecessary to the mere narrative, but they and the background around them, yet serve to emphasize the force of the narrative. They only make their shrewd and rude comments that are saturated with worldly wisdom, long experience and zest for life." In "Two on a Tower," we get an exception to this rule. In the 13th chapter, the conversation among the rustics, at the base of the tower, brings about awakening in the pure and unconscious heart of Swithin. Here only they give a complete turn to the whole narrative whereby two races, one between Swithin and Astronomy on one hand, and the other between Viviette

and Swithin on the other, are fused into one race, Viviette pursuing Swithin and Astronomy is dropped out of the field. But this exception, far from effacing the essential truth of the statement, proves it. Their sole function is to comment upon the principal characters.

They provide us with a sort of comic relief in the unbearable tragedies of Hardy. "Two on a Tower," would have become a devilish dark tragedy without the sunny faces of Haymoss Fry, Nat Chapman and others. In the 2nd chapter, we get the scene of the choir, bubbling with laughter and conveying to us the humorous vein that rustics have. Every action is humorous. Their stealthy glances at each other, and at Torkingham at intervals, their protest against singing in an artificial manner, the contrast between the mood of Torkingham and that of the rustics, creates subtle humour, and arouses a sly smile, if not rollicking fun. How significantly does Haymoss Fry say, "Come on Nat, Sound A,—and we will have another 'slap' against Heaven's High tower and shall show the parson a new way." The rustics are thus the only comic characters in Mr. Hardy's gloomy and long drawn-out struggles of heroes and heroines with Immanent Will, which are deliberately written with "fierce desire to lay bare the mocking tragedy of life."

They serve the purpose of the Greek Chorus and give all the necessary initial information so that the reader may follow the narrative without hitch or jerk. Thus, in Two on a Tower, in the 1st chapter Haymoss Fry gives the history of Swithin's father. In the second chapter also, the rustics tell us the background of Lady Constantine's melancholy—how she was ill treated by her husband and how she was under a solemn oath not to attend any feast or any festival in her husband's absence.

The four leading rustics in Two on a Tower are—Sammy Blore, Nat Chapman, Amos Fry and Hezekiah Biles. "They are all middle aged men and women who know life as a house-wife knows her kitchen" (H. C. Duffin).

"Although the rustics belong clearly to the realistic school of portraiture, there is thrown over them a veil of romantic glamour—they are in a way idealized, the faintest atmosphere of poetry laps them.....the one result being that they are saved from vulgarity that is rarely absent in rusticity" They often use poetic language. For example, Haymoss Fry describes the mother of

Swithin as a "playward piece of flesh when he married her, but she socked and signed and went off like a snoff". So also he describes the comet as a 'strange fiery lantern' and the ghost as a walking vapour'

"They are real sanctuary of happiness and when they are gone there is no hope for the race", says Virginia Woolf. Their attitude of accepting life as it is, is admirable. They admit that life is a misery but it is through them that Mr. Hardy gives us the 'constant call to fill the cup' and enjoy it. They have a robust attitude to make the best of the bad job. "Rustics in Mr. Hardy are always alive. "They do not believe in God, for Haymoss Fry in the 1st chapter says "Be dazed if I believe in such trumpery about the folks in Heaven nor anything about them good or bad". they do not resign themselves to fate, and Johnson is wrong in saying that "this was to be" is the justification and also consolation of Hardy's Rustics. On the other hand, to use his own words, they insist upon the stable morality, wisdom and experience which the principal characters are clearly in contrast,"- They are outwardly fearless, for Haymoss Fry says, "I have not exerted to starvation these five and twenty years, on nine shillings a week, to be a feared of walking vapour, sweet or savoury;" but they really believe in ghost and witchcraft. In 'the Return of the Native' and 'The Mayor of Casterbridge we have burning of effigies.

They have no shame even for their vulgarity. Thus Nat Chapman, the most vulgar, the most bold and the most humorous of them, says in the 13th chapter "I reckon, my Ladyship keeps a mare kissable company." Haymoss Fry in the Choir Scene quotes a vulgar song with unequalled pleasure, "His wife like a fair fertile vine, her lovely fruit shall bring,"

They are quite simple and candid fellows and confess their vices quite frankly. Thus, when in 13th chapter, Swithin asks Nat, "How do you do?" very frankly does Nat answer, "One hour a week wi' God a A' mighty and the rest with the devil, as a chap may say." So also he quite openly confesses "My conscience won't let me Sir" and thus refuses to be earnest, which is specially meant for aged men.

Their lovable group, haunts our memory for a long time for their sincerity of heart in what they believe, their frankness and their humour.

KUMUD INAMADAR
(INTER ARTS A)

MARTY

Beside the grave, beneath the tree
Alone, alone there she stands.
Aching heart and tearful eyes
And some flowers in her hands.
How sweet sleeps the moonlight
On graves and trees for miles,
Full of despair is her heart,
But deep devotion for Giles.
She stands there eagerly waiting
Nobody comes but she now hears
The rustics, passing by talking
Of Grace's re-union with Fitzpiers.
With gladdened heart she jumps
And sits there near his grave.
" My'own, my own, you are now,
Oh dear, for you were brave.
Though you deeply, truly loved
And for her love you died
But I love, and live for love,
My heart with you is tied.
How can I forget, Oh dear,
Whenever I shall plant the firs,
They will sigh and I will sigh
And water them with tears."
Saying thus she stops and sobs
And there her head she rests,
As if on his heart-that throbs,
And her tears and flowers drops.

CHAMPA APHALE, (SR. B. A.)

TRANSCENDENTAL DREAM

The Nightingale gave a note of melancholy; The Cuckoo gave a note of inspiration, of courage and of golden future. It was a night of deep darkness of profound stillness and gravity. Not even a leaf on the tree did toss, did create noise. I was, I believe, the only soul awake, but awoke by the ghastly but transcendental dream. I began to meditate on the significance of the two melancholy notes and a note of inspiration given out by the Cuckoo. It was a night which followed the demise of the Father of the Nation, an angel, a messenger of God, who brought to this world the ennobling mission of Truth and Non-violence. The Nightingale and the dog shared the pressure of sorrow of the Nation and gave out their deep-felt moan

I began to interpret the note of inspiration given out by the Cuckoo. I wondered at the bird giving a note of inspiration when we have actually collapsed and have sunk so deep in the sea of sorrow as not to wake up again. But 'every cloud has a silver lining', was the reply I received from within. It was also suggested that 'star shone too brightly, it was inevitable that it should disappear', because there was no charm in its long stay when it shone with all its brightness. 'If winter comes, can spring be far behind' was the message given by Cuckoo. Winter had already come. I thought, when our Nation was merged in deep sorrow; the spring to wash these tides of sorrow should and will follow to give happiness and peace to us. We make his memory fresh and alive now and then, and this very memory makes him eternal. Time is a merciless, heartless tyrant which cares very little for our sorrow or happiness and passes speedily and days roll. and with it the memory of the past becomes dull, as the day-to day predicaments of human beings cast a veil on the past and man cares much for the present and for the future. So it was the Cuckoo's message that Bapu's pilgrimage of life will not let the people's mind be dimmed by the passing of the time—an old Gipsy man-or by the difficulties that overtake us in the walk of our life, but makes it imperative that every one should think of the cause for which he had stood and induces every one to finish the unfinished task.

I felt somewhat relieved of the burden of sorrow when this message of the Cuckoo served as solace to my wearied mind. Much time had passed as I was dreaming, and now there was a gentle wind blowing with a whistling sound and cheerful dawn followed that dreadful night.

VIJAY M. KARAJGI ('JR. B. A.)

OFT WHEN I SEE THE EVENING SUN

Oft when I see the evening sun
Fading beyond a dark blue hill
And hear the distant murmur of a tired world,
And the landscape vanishes in a twilit gray,
I yearn for a soft hand that would
Lull me to sleep and pine for what
I know not, but feel the world grow indifferent to itself ;
Darkness is in my mind and tears gather in my eyes.
Then comes Enveloping Night
With her mocking stars revealing
Our Earth's littleness. The Music of spheres goes on
While with minds full of futile dreams, the puny mortals
sleep.

Endeavouring to rest, I sleep not
And walk down the street. The pale
Fragment of a moon glitters in a stagnant pool
Like an illusive meaning in life's dark mystery.
If earth's a molecule and life
A mystery perpetuate,
Then lifes' not worth having. I wonder at this affair
Of utter inconsequence. My heart in its heaviness sinks
Into the well of loneliness,
All is dark and no life stirs.
O Spheres, let me not hate this earth ; let me love her
And live ; send your light and reveal her in all her
Beautious splendour, her larks
And lotuses, swans and lakes, her bees
And harvests, and her children who know their mother.....
...But now I think I feel the joy of earth, for
Where heaven and earth caressing meet
There is light, and life comes with light.
The dew-wet glades glitter.
In a purple glow of the cool
Fresh rays, and birds fly and th' air lives. My sunlit heart
Dances in ecstasy and tears gather in my eyes.

B. V. POTDAR, (SR. M. A.)

FREE WILL AND DETERMINISM

Many a soldier of philosophy has fought an internecine battle on the field of Free Will and Determinism. But still it remains as it was, moot and undivided. In the modern days the parties are re-inforced by psychologists-Hormic-Teleologist and the behaviourists-the mechanist. The battle has now become more serious than ever. What exactly is the position? Is there anything as Free-Will? Or are all actions determined and predestined? Has man anything like originality or are all his behaviours a set and series of Reflexes? Forgetting a while what philosophers or psychologists have to say about things, let us consult like ordinary men, our own commonsense. Let us turn our attention for a minute from bald speculations, immaterial abstractions and lifeless logical stunts, to full blooded life, which we actually live, what do we find? Free will or Determinism?

Life becomes unbearable. Some unseen hand grips, grapples, strangles, and discord falls on the music of the Soul. Days out of numbers pass on making us tired and sick of life-but afraid of death. If we turn the pages of the past history of individuals-what were they? Ordinary men like any of us, Why do they become someone-in-particular? The answer is not far to seek. They are the product of the PAST (and mark not the deeds). So is every one. Environments shape us all. The phenomena or environments change almost kaleidoscopically. So do these reflexes and hence they seem willed; but that they are not in reality. If men fast for a number of days as we find in our present politics, it is still a reflex. If a man controls his passions, it is not because he wills to control but because he is driven to control passions. That too is a reflex, a social reflex.

A die-hard free-willist may suddenly get up and say " Well sir, what about our inventions in scientific field? Have they not increased human comfort? Has not man then creative genius"? Well. " Hasten slowly " will be the reply. Did a man get up one fine morning and say " Today I shall find out Electricity " or that ' today I shall invent telephones and telegraphic sets ' ? Are not our aeroplanes, atom-bombs, sheer products of circumstances? Did they not find their existence by sheer accident? Did they not follow as mere epiphenomena? All greatness, all wisdom, all knowledge, they are accidental. Even creative genius is a product of social

forces. Hence there is no free will. Everything is environmental reflex. It is the man intoxicated by the glory of his greatness, who quite hypocritically enough boasts that he made himself. Oh! what a pity!

Thus we find ourselves all children of circumstances and environments. In our childhood nature wants us to be and we are. When we attain boyhood parents want us to be and we are. When we attain youth and manhood and till we sleep quietly in our graves, society, economic and political institutions, inevitable-unseen-hand the Necient Will, the circumstances, want us to be and we are. Thus at every step we are cornered and conditioned. We are socially determined and we can't deviate. We are economically and politically determined. We cannot act otherwise. We act because we are made to act. We think because we are compelled to think. We eat, drink, talk, play, live, and die and though we are born, we are not ourselves responsible and so too we are made to eat drink and live. None of these we will. Surely, none of us willed to be born!

There is therefore much truth in the statement of the great psychologist Dr. J. B. Watson, who made a bold statement "Bring me any human infant born anywhere on the surface of earth, I shall turn him a President Roosevelt". No polar plant can grow in the tropics. But create the polar region in the tropics and the plant shall grow. Thus no man is born. He is made. Temperamentally no man is good, wild, cruel, immoral, foolish. Then why blame man who simply is a mechanism driven by some determining forces like love, loss, disease, poverty, riches, disappointments, heredity and total environment? I am the product of my past. I will be the product of my present. The past delivered the present. The present conceives, The future moans with the labours of delivery. Then where is your Free-will, philosophers? Where is Horne, teleologists?

Is it not a self-deceit to maintain that there is free-will when there is complete determinism?

SHAMASUNDAR MUDGAL
SR. B. A. (Philosophy.)

THE FUTURE OF INDIAN UNIVERSITIES

Very recently, Government of India, had taken a very wise step in appointing a commission, for the purpose of inquiring into and reporting on the condition and prospects of University Education and advanced Research in India and of recommending a constructive policy in relation to them. I take this opportunity of elaborating some vital points related to University Education in this country.

The pressing demand for re-distribution of Provinces on Linguistic basis is bound to be materialised on one day or the other. Consequently, institution of Regional Universities will be inevitable. Viewing these pending modifications, one would naturally feel that regional languages should be the media of Instruction. But it is well realised that this change would present innumerable difficulties. Our regional languages are not rich enough, at present, for imparting instructions in modern technical sciences—both in applied and theory teaching of Engineering or of Radio Science or of even Military techniques. Also, compiling books in these advanced sciences in regional languages would be an inadequate and undesirable pursuit. To meet this contingency, it would be possible to follow English for the present and to incorporate an uniform system of scientific and technological terminology on all-India basis. This would eliminate the fears of "Provincialism" and would also enable our graduates to keep themselves upto date with international developments in those sciences. There is no harm in adopting English as medium of Instruction—not as the language of the Foreign rulers, but as the language which is enriched with all branches of knowledges and which is formally recognised in all parts of the world.

It would also be essential to start separate sections in each University which would be capable of teaching all important Indian languages—such as Hindi, Bengali, Telgu, Malyalam, Marathi, Gujarathi, Kannada etc. This will, in my opinion, help mitigate all misunderstandings of provincialism and will result in an amicable relationship of our provinces. So also knowledge of "Lingua Franca" should be an essential qualification for every University graduate.

Second important factor in this discussion would be the structure of the University. At present, almost all Universities

are "Examination-taking" bodies. Universities like, Bombay Madras, Calcutta, Punjab, have each a group of Colleges, affiliated to them, strewn over in their respective Provinces. It is well-known that the working of these Universities has resulted in undesirable mal-practices and intolerable inefficiency. Graduates fed up with their "spoon feeding" turn out to be best clerks at the most! No citizen will ever think of allowing such unaimed, unguided teaching in our free country. Deliberate attempts should be made to reorganise their set up. From this point of view, Residential Unitary Type of Universities--on the lines of foreign Universities like Oxford, Cambridge, Michigan, Illinois should be set up. This would enable the students to have close contacts with University Professors, and can best avail themselves of the amenities provided by each University.

Thirdly, the courses of Studies: every university student should have a working knowledge of "Lingua Franca".—likewise, every graduate should compulsorily pursue elementary courses in Civics, Ethics, and Indian constitution. Another important factor would be Physical and Military Training in Universities. Students turn out graduates, after 4 years, without kicking a foot-ball or without handling a Hockey stick. We know that all possible amenities in Gymkhana are provided by affiliated colleges under the instructions from Universities. But it is very painful to see that the majority of students neglect this aspect of their University training totally. It is, therefore, but necessary to make it compulsory one way or the other. Similarly, though special organisations like National Military Academy etc. are being instituted for advanced studies in Military Training, Universities conduct elementary Military Training in the form of N. C. C. which was known as U. O. T. C. Military training, should be a part and parcel of academic courses. Every University graduate in this country should have necessary military training to defend his country in times of emergency.

In conclusion, I may say that an overall improvement in the set up of Indian Universities is essential. Proper importance should be given to the basic needs of this country. Graduates of these Universities are going to be the rulers of this country tomorrow. On them depends the progress, security and the welfare of 40 millions!

M. K. BHONDE (SR. B. A.)

THE 2ND S. L. I.

It is neither an itch towards scribbling an article nor the necessity of throwing a chunk of an article on the begging editor, that have driven me to lift up the pen. What is at the back of my mind is a genuine and a propelling desire to eternize, the memories of my three months' stay with the 2nd Sikh Light Infantry and to repay a debt well in time by duly commemorating its goodness and hospitality, its boundless zeal to impart training its pleasant strictness and unoffending discipline.

I thought and began to tread on a field, the like of which I had never seen before. But before I could complete the first sentence I realized that it was easier to wield a sword—though this phrase with the weapon has become obsolete—than to manage a pen. But does drilling not make soldier of a recruit? and patient and steady practice a scholar of a truant?

It was the beginning of March 1948 and the steps of N. C. C. were yet beyond an audible distance, when I was sent and selected as an under officer in the U. O. T. C. The N. C. Os' cadre course began on the 3rd of June. Between these dates the wheels of the Governmental machinery moved unusually fast. I expected that the N. C. C. would play like a noisy cloud of early June that promises rain to the expectant farmer and the heat-worn citizen, but then passes off quietly into the oblivion. But no, Nature found a tuffer competitor in the matter of giving surprises.

On the 6th of June I received an intimation for interview before the N. C. C. selection Board. On the 11th, a telegram directed me to report for training to the C. O. of the 2 S. L. I. at Dehu. In the meantime my mind was busy wishfully tapping upon the places to which I might be required to go. Dehu came both as a surprise and disappointment. Its nearness to Poona took away all the enchantment. But the ingenuity of my mind made a favourable case of this disadvantage and I accepted it with the mentality of a mob, as one to my liking and suiting my convenience.,

The most comforting factor was the company of Prof. Hulyalkar, Prof. Malegaonkar, Mr. Oak from Fergusson College and Mr. Patil from the Agriculture College, all of whom formed the first batch of officers trainees. Prof. Hulyalkar, although advanced in years was yet a man with diffused ambition and had the will as his main driving force. Never used to setbacks in life, disorder of any

kind used to upset him. Yet resourcefulness was quality of his mind, magnanimity of his heart. Prof. Malegaonkar was seriousness incarnate and here was all the more serious and painstaking because unlike his colleagues, military life in any form was strange to him. Sorry, he fell a victim to the indescribable strain to which we were subjected during the earlier half of our training period, and chose to back out. To Mr. Oak, training was a superfluity and only served to give a coping stone to the otherwise complete edifice of a military officer. While others were nervously pulling through, he was enjoying the sea-voyage neither brightened up by propitious weather nor disheartened by cyclones and rough winds. Mr. Patil sought to fight the battle on all fronts singlehanded and tried to be successful.

I rushed through the 'marketing' with the bravado of a young cricketer who scores a century during the day and in the evening struts about in the busy streets believing the world to be his admirer and to be well informed of his achievements.

Thus we left for Dehu Road on the 13th of June and when I looked at all my colleagues in the railway-compartment I said to myself. 'It is true that necessity makes strange bedfellows.' God had sent 'Rain' as his favourite minister to escort us and that dutiful servant accompanied us to our destination, vigorously shook hands with us in the evening and seeing us well in bed returned to report to his Lord that all was well with His 'Mortal sons.' It rained cats and dogs the same evening leaving us no time to settle down in Dehu Camp in the I. P. tents that were pitched for us well 'dressed and standing fast,' on a masonry plinth. The biting wind blew hard and I began to shiver horribly. Our bat men completely drenched, were busy sifting and unpacking our luggage. It was a unique experience to spend a night in an I. P. tent. During night torrential rains forced their way through the canvass and one of us had to move all over the place probing for a dry place. Hopelessly he took resort beneath the chaupai itself. On one occasion my own tent collapsed and I became aware of the calamity only when I got up the next morning and found myself inextricably enveloped in the canvass. Anyway it was enterprising to spend three months under canvass. The I. P. tents enclosed an area of 200 sq. feet and contained every piece of furniture a military officer is authorized to hold in camp. In front of these there were the 80 pounders for sanitation.

Training began from the next day. We reported officially to young and smart looking captain. He was the Adjutant to whom we approached for all our pretty complaints of inconvenience. He was a man of a congenial and amicable temperament and did not like to disturb anyone—including his own self.

On entering the C. O's office, I found a man of middle age, apparently with nothing imposing in his figure. My first instinctive reaction was to disbelieve that he was the Commanding Officer of a regular unit. But let me admit that my first impressions have always been wrong. Before long the intrinsic martial and civic qualities of this man were unmistakably manifested. He was a man with varied interest and could hold on a conversation on any topic for an hour or two. He was shrewd, industrious, inquisitive, obliging, daring, fearless, dauntless in courage and relentless in the maintenance of discipline. He was not merely a theoretical head of the unit, but was the de facto 'charge d affair' of every constituent department, knowing every little detail and meticulously informed—even on trivial things. On family nights, his only anxiety was to make us feel at home and comfortable. He did not allow anyone to remain secluded and lapse into obscurity. He saw that all ladies were introduced to us and that they took interest in our account of the Maharashtrian life and ways of living. Family nights was a copious feature. The restraint and shackles of officialdom and the distinction of ranks were lifted up a while. But the most striking and admirable fact in all this was that this midnight revelry never made anyone lose sight of the true picture of the parade ground. He gave us every facility to learn. Whether it was field-firing at Dighi, a magical or a dramatic performance in the Officers' Club, a visit to the Ordnance Depot, a demonstration of D. Z. at the Lohogaon Air-drome, an internal conference to theoretically discuss cases involving knowledge of military Law; whether it was a court martial or a lecture by local officers and J. C. Os he always wanted the young Professors by his side. As the C. O. he used to lead—not to start—the cross-country race—which they called the Khad race and used to come appreciably high. The race involved a mile's run on sharply undulated ground, then the climbing and declimbing of two high saddles and a conical hill. The Khad race was a weekly fixture from which no person of any trade was tolerated to back out. I tried to keep pace with the C. O. more than once but with no avail. Whenever I saw the supple and slender

figure of Col. Balwant Singh going up the hill with immeasurably long strides, or darting with alacrity in the thunder of canons, he appeared to me to illustrate the maxim "Strength lies not in the wealth of muscle but in the absence of fear."

The course, to start with, was vigorous and stiff beyond imagination. P. T. from 7-30 to 8-15 included a run of two miles, passing through obstacles and then Recruits' tables. This would squeeze out the last iota of energy and all of us used to return with tottering knees, palpitating hearts and sweating brows. From 8-15 to 9-15 we had to rush through the changeover and a hurried breakfast. From 9-15 to 1 p. m. weapon training, drill and fieldcraft. Nk. Muktyar Singh gave us his best, was sincere and had an unusual sense of proportion and discretion. All along, the medium of instruction was Urdu. I knew the subject and hence could get the meaning of the twaddle. But the condition of those who knew neither the subject nor the language was pitiable if not deplorable. We appreciated the difficulty of the instructors and were tolerant and patient to the lectures, but their insistence on our doing the I. P. in Urdu was strange and unwarranted. This haughtiness was however effectively counteracted by one of us. When once asked to explain in Urdu, my friend spoke in 'URDU' fluently and loquaciously giving me no time to count the number of languages of which the hotch-potch of Urdu was made. Anyway this saved us from the subsequent linguistic coersions. We used to return to the armoury at 1300hrs all exhausted, sapless and fagged. More than once the Kot-naik refused to accept the weapons declaring his verdict 'unclean.' Again a detention of 15 more minutes. 1 to 2-30 was the time for lunch and rest. Excessive physical exertions took away the appetite and unforeseen jobs, the nominal period of rest. Our move to minimize the period of training worked as a boomerang. Our suggestion to spare some period for the teaching of Urdu was responded by giving to it half an hour from our rest interval. The afternoon session thus began with lessons in Urdu and map-reading, and ended with those in Sten and R. T., at 5-30 p. m. The instructor for map-reading was a young man recently married, suffered from diffidence and granted much in his pupils. Towards 1730 we used to be by the side of the Bombay Poona road doing 'Mortar.' The sight of passenger buses going to Poona aggravated our dejected mood by reminding us of our homes, of the sunny splendour of the college life and making us pointedly conscious of our mistake of having thoughtlessly chosen to embrace the illusive glamour of the military life. Thus then the whole world was out to greet the departing

day we were driven into our folds. In the beginning our minds were equally busy as our bodies. We had neither bearers nor batmen nor could we have any time to procure them. Our minds were worried over apparently pretty but all the same indispensable necessities and requirements. Further, however much we wished, we could not give our mind and body the rest they deserved for decorum made us stay in the mess, longer than our spent-up spirits could stand.

For two weeks, towards the end of the second month, we were completely free after 1500 hrs. that was the most comfortable part of our stay.

One day, while we were coming back to our tents, we saw C. O.'s stickorderly coming from the opposite direction with a long staff and a flat shining circular ring held at two places in his Sikbpagri. One of us took him to be the C. O. and regardless of our warnings saluted him smartly. That fellow was taken aback, looked askance, stunned and stupefied, and awkwardly stole away.

On other occasion I mistook a Miss for the wife of a Lieut. who was transferred to other centre. I talked to her for half an hour on domestic details, of her husband, his letters and so on. You can just imagine the oddness of the situation and the mental turmoil into which I was flung on realizing the mistake. Situations of this type were vigilantly picked up and stored by Anjimo, the wine-waiter of the mess. He was a short, fair interesting Naga exhibiting the qualities of fidelity and strongheadedness of the primitive tribe. He used the information at an opportune hour and used to outwit us. As the atmosphere of the mess was enlivened by this faery-like Naga our life there was made more worth living and agreeable by two other officers full of cordiality and animation. Capt. Bernard was a typical christian from the South, and Lieut. Shardul Singh was an unassuming Sikh from the North. The opaque and solid barriers of religion and provincialism were made transparent and elastic by the flash light of education and culture. Our mess became a holy place where the 'Three Empires' seemed to meet. Like many, Capt. Bernard knew his job but unlike many, he knew how to spend the leisure time and make others do the same. Besides, he visualized our difficulties and solved them, noticed our inconveniences and removed them. Lt. Shardul Singh was an innocent, honest lovable chap. Moderation in everything seemed to be the motto of his life. He was our guide to whom we could turn for help and reliable advice.

During the last month of the training period we were attached to different Companies for training in the various administrative jobs of a Coy. commander. While we plodded fumblingly in the field of weapon training and drill, we hopped unalarmed through the field of admin work. The Coy. Babus were mightily pleased to receive us and gave us plenty of training. They belonged to the universal class of Clerks and worked with the conviction that 'if death is the end of life why should life all labour be.' The Hyderabad Police Action gave us a unique opportunity of knowing how troops bound for the 'front' are equipped.

We established close ties with many and had developed affinity and affection for the surroundings and the unit. The detachment and aloofness of the early days yielded place to a we-feeling, born of reciprocal love. The dread for hard physical work disappeared, and far from shirking it we took pride and delight in it. Wonder-struck at the potentialities of our physique for sustaining strenuous work we were only sorry that intellectual work was going to stiffen our bodies, and chill our energies.

Thus, after a stay of three complete months we returned celebrating our departure with parties and presents. The unit threw away a party and every individual officer gave us a 'homely' send off. On the 13th of Sept., the local train brought us at the Pooa station at 1900 hrs and we dispersed as "good Companions."

Many will criticize that I have unnecessarily indulged in the narration of a commonpalce experience and in an unwarranted eulogy. But my object in writing this article was partly obligatory and partly historical. I never thought of pleasing the fancy of readers.

R. N. CHAPEKAR.
2/ Lieut N. C. C.

THE S. P. MANDALI

Life-Members:—(1) Prof. A. G. Mangrulkar (2) Prof. S. V. Kale (3) Prof. K. P. Mangalwedhekar of the S. P. College and (4) Prof. B. V. Mohile (5) Prof. A. B. Yajnik and (6) Prof. R. D. Gupte of the R. R. College were enrolled as Life-Members of the S. P. Mandali from 1st April 1948.

We congratulate them on their elections and hope that they would do their best for the well-being and progress of the Mandali.

S. P. College Ladies' Hostel Extension:—The Mandali could not undertake the work of Extension of Ladies' Hostel as no contractor could come forward to undertake the work at controlled prices of Cement and Iron. We hope that we will be able to do something next year.

Mandali's Institutions:—The strength of students on the rolls of our colleges and schools shows increase. It is also very comforting to note that the quality of work, the general tone and the discipline in our institutions are maintained at the same high level as before. The Staff has all along been more or less stable and contented as a result of which there was harmonious working and full co-operation in the work done.

In the S. P. College, the Kaushik Lecture series was instituted in June 1947. Its inaugural lectures were delivered by Prof. R. D. Ranade, Ex-Vice-Chancellor, of the Allahabad University under the Presidentship of the Hon'ble Mr. B. G. Kher, the Premier of Bombay. The Principal and the staff of the R. R. College started a new enterprise in the field of Extension Lectures with a view to imparting useful instruction to the public. We are glad to note that the efforts of our Professors were warmly appreciated by the responsive public of Bombay. The Tilak College of education was the first to respond to the Bombay University scheme of instituting the M. Ed. examination by papers by arranging regular lectures for students taking that course. Eminent educationists in the Presidency readily offered to work as honorary Professors. The response on both sides was encouraging. Owing to this new department the library of the College was considerably reinforced and it was further enriched by the munificent gift of the library of the Late Principal M. R. Paranjpe, the first Principal of the College.

Independance Day was celebrated in all the Institutions of the Mandali. Addresses were delivered to students on the significance of the National Flag and the solemn pledge of loyalty to the Union Government and on the duties and responsibilities of us all Free-Men.

Endowments of Rs. 4,363/- and Donations upto Rs. 10,559/- were received during the year.

8-1-49.

S. G. HULYALKAR, *Secretary.*

R. A. POTDAR COLLEGE OF COMMERCE AND ECONOMICS, MATUNGA, BOMBAY 19.

The College reopened on the 20th June 1948. The number of students admitted at the commencement of the year was 1400. There was a great rush for admission to the F. Y. Commerce Class.

Results : Out of 439 candidates sent up for the B. Com. examination 159 passed, 26 securing second class. Out of 526 candidates sent up for Inter Commerce Examination, 205 passed 2 securing First Class and 12 Second Class. Out of 4 candidates sent up for the M. Com. Examination, 3 passed.

Prizes : The *Wasudeo Balwant* alias *Mastersaheb Soman Prize* of Rs. 65/- has been awarded this year to Mr. M. P. Chaudhari, for standing first amongst the Maharashtrian students at the Inter Commerce Examination.

The *Nohriram Markan Prize* of Rs. 25/- has been awarded this year to Mr. M. P. Chaudhari for securing the highest number of marks in Economics at the Inter Commerce Examination.

The *Lad Prize* of Rs. 25/- has been awarded this year to Mr. M. P. Chaudhari, for securing the highest number of marks in Economics at the Inter Commerce Examination.

The *College Prize* of Rs. 100/- has been awarded to Mr. K. B. Baxi for standing first amongst the students of this College at the B. Com. examination.

The *Rajkumari Markan Prize* of Rs. 75/- for securing highest number of marks in Actuarial Science at the B. Com. Examination has been divided between Mr. G. S. Gokhale and Mr. B. Y. Kanekar.

Professor I. K. R. Rao, M. A., B. L., A. I. A., Part-time Professor of Statistics has awarded the following prizes.

(1) A Prize of Rs. 75/- to Mr. M. M. Nadkani for securing highest number of marks in Trade and Statistics at the B. Com. examination.

(2) A Prize of Rs. 25/- to Mr. S. M. Janodia for securing second highest number of marks in Trade and Statistics at the B. Com. examination.

Staff : Mrs. Nalini Pandit, M. A., and Mr. B. S. Bhanage, M. A. were appointed Lecturers from June 1948. G. G. Gadgil, M. A. and Prof. N. K. Mamtara, M. Com., left the College.

Mr R. N. Paropkari, M. A., B. Com., was appointed Lecturer in Commerce in July 1948, in place of Prof. N. K. Mamtara.

New Buildings : The S. P. Mandali has built a Students' Hall and a spacious Library for the College, and construction work was completed before the commencement of the new academic year. Books worth Rs. 14,339 were bought for the College Library. Students continued to utilise all the facilities given to them. The Library has nearly 300 seats and is provided with an upto-date card index.

Distinguished Visitors : Mahamahopadhyaya D. V. Potdar inaugurated the Marathi Literary Association on Tilak Jayanti, 2nd August 1948, and addressed the students on "Lokamanya Tilak, His life and work."

Lt. Col. Keshwala addressed the students of the College on 14th July 1941 on the importance of the National Cadet Corps.

Sjt. Jayaprakasha Narayan inaugurated the Debating Union of the College on 13th August 1948 and addressed the students on the Present Constitution.

Dr. M. N. Natu addressed the students on 14th August 1948 on General Hygiene.

Mrs. Leelavati Munshi inaugurated the Hindi Literary Association on 1st September 1948.

Sjt. Kishorilal Mashruwala addressed the students of the College on "Gandhi Jayanti" 2nd October 1948.

Gymkhana : The College entered the Inter-Collegiate tournaments for University championship in Cricket, Tennis, Badminton and Boxing. The College stood second in Boxing.

N. C. C. : Two members of the staff were sent for training to two different training centres for 3 months and they are in charge of the two College platoons.

L. N. WELINGKAR,
Principal.

TILAK COLLEGE OF EDUCATION, POONA 2.

The year's work opened with an inaugural address by the Principal and a series of demonstration lessons by members of the staff.

The number of students on the roll for the B. T. department is 101 and that for the M.Ed. department is 37.

Our results at the B. T. Examination 1948 were satisfactory, the percentage of passes being 97. Out of the 68 successful candidates as many as 33 were placed in the Second Class. In the M.Ed. examination 1948, seven candidates were successful.

As part of their extracurricular activities, students of the College paid visits to the Yeravada Industrial School, the Basic Training School, Loni, the Anath Vidyarthi Grah,¹ the Bharat Itihas Sanshodhak Mandal, the Maharashtra Mandal, and the Kalopasak Mandal.

The Debating Union arranged four debates and also celebrated the Tilak Anniversary, when Mr. Gopinath Talwalkar addressed the students on the lasting quality of Lokamanya Tilak's achievements, the Independence Day when Dr. M. N. Natu spoke on the responsibilities of the Teaching Profession in free India, and the Gandhi Jayanti when Mr. D. K. Kunte showed how Mahatma Gandhi's Life exemplified the ideal reconciliation of the claims of the individual and the Society.

Acharya Bhagwat was the principal guest at the Annual Social which was celebrated just before the Christmas vacation. He spoke on the true interpretation of the principles of truth and non-violence as appertaining to the teachers profession. The College students staged the play (माझे घर) Mazhe Ghar on this occasion.

V. V. KAMAT
Principal

NUTAN MARATHI VIDYALAYA HIGH SCHOOL, POONA

The first term of this year commenced from last April, instead of from June, as per Government orders which prescribe three terms during the School year. The strength of the School has exceeded 2400 during the current year.

Out of 299 students sent up for the last Matriculation Examination, 236 passed giving a percentage of passes of 79 as against the University percentage of 41. Master M. S. Deshpande stood seventh in the University and also obtained the George Pope Scholarship.

Prof. N. T. Vartak has been appointed as the Assistant Superintendent of the School from April last.

Prof. B. V. Bapat, Prof. N. T. Vartak and Mr. B. V. Tulpule passed the last M. Ed. Examination. Mr. Tulpule stood first in the University. We congratulate them on their achievement.

Prof. Bapat has been nominated as a member of the Board of Secondary Schools Certificate Examination instituted by Government.

Mr. K. V. Joshi, B. Sc., B. T. has been elected on behalf of Secondary Teachers to the Court of the Poona University.

Teachers have been granted new scales of pay as per Government orders with effect from June 1948. As a result, it was necessary to increase the school fees from the current year. The following are the new rates of fees :—

St. I...Rs. 4 p.m.; Stds. II & III...Rs. 5 p.m.; Stds. IV & V...Rs. 6 p.m.
Std. VI...Rs. 7 p. m. ; Std. VII...Rs. 8 p. m.

In addition a term fee of Rs. 4/- is prescribed for all standards.

As per Government orders English is discontinued in Std. I during the year, and the periods of English are assigned to other subjects.

The Annual School Inspection was held on the 18th, and 19th November 1948 by Mr. Shaikh, the Educational Inspector, C. D.

The School Gathering was celebrated from 8th to 12th December 1948. The chief Guest was Mr. B. G. Jagtap, B. A., B. T.

Mahatma Gandhi Jayanti was celebrated on 2nd October 1948 when Mr. Kunte, Parliamentary Secretary presided and addressed the students.

Two of our teachers Messrs. R. V. Gohad and B. C. Keskar have been commissioned as Instructors of the Junior Cadet Corps. The School proposes to raise two units of the Corps.

The School has recently purchased a Sound Projector and arrangements are made to exhibit talkie films to the pupils in the School.

The following are some of the outstanding achievements of the School during the year.

1. Kelkar Natya Prize and seven individual prizes in the dramatic competitions held by the Lalitkala Mahamandal of Poona.
2. Date Prize of Rs. 25 and Raj Kamal Scholarship of Rs. 5/- p. m. and other individual prizes in the dramatic competitions held by the Kalopasak of Poona.
3. First Prize of Rs. 25/- in the music competitions held by the Parsi Association of Poona.
4. General Championship, 8 prizes and 3 merit certificates in the Inter School Elocution Competitions.
5. Senior Cricket Shield in the Inter School Cricket Tournaments.

The Annual Examinations would be held early in February and the new School year would commence from March 1949.

Dated 22nd Dec. 1948.

B. V. BAPAT
Superintendent.

SCHOOL OF RADIO PHYSICS AND ELECTRONICS S. P. COLLEGE, POONA 2

The School began its regular work on 25th June, 1947. The strength of the School was 84 in the year under review.

Staff :—Mr. G. S. Gokhale, M. sc., has been taken on the Staff of Tata Institute of Fundamental Research. Mr. N. G. Pendharkar, B. Sc., Dip. Tech. (Radio Comn.) was taken up as a lecturer in place of Mr. G. S. Gokhale, Mr. Y. D. Altekar, B. Sc., Dip. Tech. (Radio Com.) worked as a demonstrator. Mr. R. M. Ekbote was appointed a Wireless Instructor when Mr. D. Job left our School to better his prospects. Mr. S. N. Honap joined our School as demonstrator.

Examination Results :—

Course	Appeared	Passed	I Class	II Class	Pass Class
Radio Service Work	36	29	...	7	22
Advanced Radio Commu- nication : Jr.	14	11	...	...	11*
Advanced Radio Commu- nication : Sr.	10	9	1	8	...

(* The result of this Course is declared in ' Pass Class ' only).

Scholarships and Freeships :—

Three Scholarships and part-freeships were given on the strength of examination results.

Laboratory :—

A large number of components were purchased and added to the Laboratory. This year we were lucky in adding a Transmitter to our Laboratory.

Library :—

About 30 new volumes costing about Rs. 500/- were added to the Library this year, Reading room facilities were made available to the students. Students continued to make full use of the library.

Annual Social :—

The annual social was held on 22nd December 1947. As usual a varied programme of activities was successfully carried out. Prin.

G. N. Gokhale, B. Sc., L. C. E., Principal, New Engineering College, Sangli, presided over the occasion.

Excursions :—

In the month of January the students of the School were taken to the following places of Technical interest and shown round with the kind permission of the respective authorities.

(1) Beam Wireless Transmitting Station at Dighi. (2) Beam Wireless Receiving Station at Dhond. (3) The Abdulla Fazalbhoy Technical Institute. (4) Wireless Transmitting Station at Santa Cruz. (5) D. F. Station at Bamanpuri. (6) Relay Station, All India Radio, Bombay. (7) All India Radio Transmitters at Worli. (8) All India Radio-Studios, Bombay.

Past Students :—

Messrs Altekar Y. D., Deshmukh M. B., Marathe B.R. and N.K. Murthy passed their M. sc. with Physics, Mr. M. V. Khare has passed II Class Wireless Telegraphy Operators' Examination. Messrs Shende and Ketkar R. G. have passed the Special Class, W. T. Operators' Examination.

Mr. R. K. Suryanarayana and Mr. N. K. Murthy have been absorbed in All India Radio in the capacity of Technical Assistants Mr. Y. D. Altekar has been taken up as a research scholar in the India Meteorological Department, Mr. V. C. Gadre has been absorbed in Air India, Tata Air Lines, Mr. R. S. Kale has been taken up as Head Wireless Mechanic in Bombay Provincial Police Wireless Code, Messrs K. L. Joshi and B. N. Banerji have been taken up as teachers in A. F. V. T. Institute Rajkot. About 15 students have been taken up as Wireless operators in Police Department.

M. K. PARANJAPE,
Superintendent.

HARIBHAI DEOKARAN HIGH SCHOOL, SHOLAPUR.

The School reopened on 3rd June 1948 after the Summer Vacation. The new classes had already started on 1st April 1948

Although the study of English has been discontinued in standard I, the strength of the School has not suffered. The total number of students on the roll during the year has been 1570 out of whom 255 are girls.

In the Matriculation Examination 116 candidates passed; and Gavai K. B. stood first at the centre and Miss Pradhan Sumati stood first among the successful girl students. At the S. L. C. examination all the four students were successful. In the High School Scholarship examination Udgaonkar Y. G. carried away the first scholarship.

The School continued to coach students for the Hindi Examinations of Wãrdha, Rashtrabhasha Samiti, and Marathi Examinations held by Sahitya Parishad, and Sanskrit examinations of Tilak Vidya-peeth.

The Tilak Anniversary was held on 1st August. On the occasion of Mahatmaji Jayanti essay competitions were held on subjects connected with Mahatmaji's life and teachings. The teachers and students held a meeting and speeches were delivered both by teachers and students paying homage to Mahatmaji.

The Independence Day (15th August) was observed with great enthusiasm. A new feature on the occasion was the ' March-past ' by P. T. Instructors, Ambulance Cadets and Scouts and volunteers of the School. The Head Master, Prof. Pillay planted trees. There was also a variety programme in games, drills and Lazim.

The Ganesh Festival was celebrated with usual enthusiasm. The Social Gathering was also held during this festival. Mahamahopadhyaya D. V. Potdar was the chief guest at this function. The girls staged " आशीर्वाद " and the boys " भ्रमाचा भोपळा ". Besides this there was also a variety programme.

The School continues to take active interest in local elocution competitions as well as those held in Belgaum and Poona.

The School took part in all the inter-school competitions in sports. The Senior and Junior cricket teams of the school carried away both the trophies—The Dalal Shield and the Kukreja Shield. In the athletic tournaments too, the school has the signal distinction of carrying off both the trophies, one for team—games and the other for individual-games.

The Educational Inspector for Central Division, the Provincial Inspector for Physical Education, the Inspector for Drawing and the Deputy Educational Inspector for Persian have visited the school during the current year.

Mr. P. G. Kale, B. A., B. T. who had been deputed to receive military training has returned; and a unit of Junior Cadet corps has now been started.

Prof. K. P. Mangalwedhekar, M. A., B. T. who has been appointed as Assistant Head Master and who had to go to Sir Parashurambhau College during the first Term, has now returned and resumed his duties.

Sholapur.
8-1-1949.

K. N. PILLAY.
Head Master.

**THE POONA CENTRAL CO-OPERATIVE BANK, LTD.
S. P. COLLEGE BRANCH.**

This Branch was opened on 25th March, 1944 in the College premises with a view to create Banking habit and thrift among students; and also to meet a badly felt need of the people residing in this area.

The following figures for last three years in different sections well convince anybody that the working of the Branch is rapidly progressing every year.

Particulars.	1st July 1945 to 30th June 1946	30th June 1947 ending	30th June 1948 ending
Fixed Deposit Account Holders.	4	5	8
Current Account Deposit Holders.	135	216	271
Savings Account Deposit Holders.	580	803	1030
Total.	719	1024	1309

Particulars.	1st July 1945 to 30th June 1946	30th June 1947 ending	30th June 1948 ending
	Rs.	Rs.	Rs.
Fixed Deposit A/c	10,000	18,900	31,900
Current Account	1,93,748	2,88,334	2,51,470
Savings Bank Account	2,34,760	2,68,896	3,14,811
Total	4,38,508	5,76,130	5,98,181

This Branch carries on all sorts of Banking Business. From last year we have given special concession to the students of S. P. Mandali to withdraw the amount from their Savings Bank account twice in a week and we find that the students are taking full advantage of this concession,

With the ever growing business, the inadequacy of the present building is being keenly felt. It may be hoped, however, that the S. P. Mandali and the Bank will make a common cause in solving this difficulty in the near future.

Managing Director:—Mr. D. D. CHITALE
Agent:—Mr. P. S. BARVE.

ENGLISH ASSOCIATION

The members went on a trip to the Botanical Gardens, Kirkee, at the end of the first term. This served as an opportunity by way of giving a send-off to Prof. K. P. Mangalwedhekar who was transferred to a sister institute at Sholapur.

A tribute was paid to Prof. B. D. Sattigiri, in recognition of his election to the Academic Council of the University of Poona to represent our College. Prin. S. V. Dandekar presided over the function.

A special mention should be made of the M. A. students who joined hands with the under-graduates in making the occasion a grand success.

The Association held a gathering on 24th Dec. 1948.

The Secretaries of the Association have, on behalf of its members, the pleasure of recording their thanks to the Professors for their valuable advice and hearty co-operation.

G. G. TALWALKAR,
N. M. BELSARE,
Secretaries.

S. P. COLLEGE PHILOSOPHY ASSOCIATION

Our Association commenced its work in the last week of June with the election of Mr. Purohit and Miss Parulekar as the new secretaries. The inaugural address was delivered by Principal Dandekar on the 5th of July—the subject of his talk being 'What is Philosophy.' Another delightful part of the function was to congratulate Mr. S. S. Kulkarni, B.A. (Hons.) who secured a brilliant first class in Philosophy at the B. A., last year. A couple of lectures by outside guests was the notable events of the first term. Mr. Bhide, of the Geeta Mandal, gave us a good talk on Yoga Psychology. Prof. Koparkar spoke on 'Buddha and Sankara,' when Prin. Dandekar had presided, Mr. S. S. Kulkarni read a scholarly paper on 'Behaviourism.' The Salvekar Essay competition is usually held by the end of the second term. So our students will soon be busy in preparing their essays for the coveted Prize. Lastly, we have to thank our Professors for their guidance and all the members for their hearty co-operation,

Hon. Secretaries,

HISTORY AND ECONOMICS ASSOCIATION

In the beginning of the first term, elections of President, Secretaries and treasurer took place. Prof. Athavale was elected as a president unanimously.

Since then the Association is functioning efficiently.

Several scholarly papers were read by the students on different topics. The Association is particularly thankful to Mr. N. H. Kulkarni, a post-graduate student for his paper on "Tenancy legislation."

Different programmes were arranged during the year. Mr. Shankarrao Kirloskar inaugurated the association. Mr. Ogle obliged us by his presence at the inauguration meeting.

Prof. Bhanage lectures on the "Economic policy of the Govt. of India. Prof. Sankalia, with the help of magic lantern, lectured on "Mohanjodaro Culture" Prof. Shejwalkar lectured on the (timely important) topic, "Nizam and the Maharattas."

A meeting was arranged to congratulate Mahamahopadhyaya D. V. Potdar, upon his selection as the president of All India History Congress. In his speech he advised the students to study History nationally.

Our association is thankful to all our honourable guests, for their informative and instructive lectures.

A pleasure trip to Baneshwar was arranged in Sept, which helped the real and pleasant association of the members.

G. P. BHAVE, (SR. B. A.)

G. S. KULKARNI, (JR. B. A.)

Secretaries.

मराठी वाङ्मय मंडळ

सालाबादप्रमाणे यंदाच्या वर्षांहि या वाङ्मय मंडळाची स्थापना वर्षाच्या सुरुवातीसच झाली आणि त्यानंतर कार्यक्रमाची सुरुवातहि अगदीं त्वरित झाली.

जुलै महिन्याच्या पहिल्या आठवड्यांत निवडणूक होऊन गुरुवर्य के. ना. बाटवे यांची अध्यक्षस्थानी निवड झाली. विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनी यांतर्फे चिटणीस म्हणून श्री. रं. बा. जोशी व कु. कुसुम बा. जोशी यांची निवड झाली.

मंडळाच्या कार्यक्रमास सुरुवात मोठ्या उत्साहाने झाली. ता. १९-७-४८ रोजी या वाङ्मय मंडळाचे उद्घाटन वऱ्हाड येथील प्रा. कोलते यांच्या हस्ते झाले. त्यांनी - महानुभावी पंथ आणि वारकरी संप्रदाय - या विषयावरील आपले विचार प्रकट केले.

त्यानंतर पुण्यातील आणि पुण्याबाहेरील अनेक प्राध्यापक यांनी आपला अमोल वेळ वाच करून आम्हांला अत्यंत उपयुक्त अशी माहिती सांगितली.

त्यांची नावे व विषय खालीलप्रमाणे आहेत :

मा. का. देशपांडे — गुजगोष्टी

प्रा. श्री. म. माटे — ' वाङ्मयाचा अभ्यास व जीवन '

प्रा. मा. दा. आळतेकर — ' रामदास व इतर संत '

प्रा. वि. म. कुलकर्णी — ' विद्याहरणमधील विनोद '

प्रा. रा. श्री. जोग — ' साहित्याचा विषय समाज की व्यक्ति '

प्रा. गं. बा. सरदार — ' महानुभावी पंथ, वारकरी पंथ आणि सामाजिक क्रांति '

प्रा. श्री. के. क्षीरसागर — ' तांबे आणि गूढवाद '

गुरुवर्य डॉ. पु. ग. सहस्त्रयुद्धे यांनी सुप्रसिद्ध लेखक मॅरिस हिंड्स यांनी लिहिलेल्या ' मद्र रशिया ' या पुस्तकामधील माहिती सांगितली. यावेळीं बरेच विद्यार्थी आणि विद्यार्थिनी उपस्थित होत्या. गुरुवर्य रा. शं. वाळिंबे यांनी इडसेनच्या नाटकांवरील माहिती सांगितली आणि फ्लोबेल या लेखकाने लिहिलेल्या ' मादाम बोव्हारी ' या कादंबरीची माहिती कळविली.

वाङ्मयमंडळातर्फे बोटनिकल गार्डन येथे गेलेल्या सहलीत बरेच विद्यार्थी व विद्यार्थिनी यांनी उत्साहाने भाग घेतला.

वाङ्मयमंडळाचे कामकाज समाधानकारक आहे.

सेक्रेटरी

गांधी-विचार-मंडळ

योजना व तिचे स्वरूप

प्रास्ताविक:—हिंदी राष्ट्राची नौका ज्या महात्माजींनी स्वातंत्र्याच्या तीराला आपण पोहोचवली ते आज आपल्यात पार्थिव देहाने जरी अस्तित्वांत नसले तरी त्यांनी ज्या तत्त्वप्रणालीचा व ज्या उदात्त ध्येयवादाचा उच्चार व आचार केला व हिंदी राष्ट्राला शिकविला त्या तत्त्वरूपाने ते आज हिंदी राष्ट्राच्या इतिहासांत अमर झाले आहेत.

अशा थोर महात्म्यांच्या मृत्यूनंतर जनता त्यांची स्मरणे, तैलचित्रे, पुतळे, इमारती बांधून करित असते. आज महात्माजींच्या बाबतींतहि हीच गोष्ट हिंदी जनता करित आहे पण महात्माजींचे स्मरणे ते होईल की जेव्हा आपण त्यांनी पेटविलेली सत्य, अहिंसा, प्रेम, परोपकार तत्त्वप्रणालीची ज्योत असंड तेवत ठेऊं. हे कार्य भावि जीवनांत यशस्वी तऱ्हेने पार पाडावयाचे असेल तर त्यांच्या विचारांचा सल्लो अभ्यास आज आपण करायला हवा. त्यांच्या विचारांचे संस्कार आज आमच्या अंतःकरणांत उमटायला हवेत. गांधी-विचार-मंडळाची कल्पना यांतूनच निर्माण झाली आहे.

उद्देश:—

महात्माजींचे तत्वज्ञान, त्यांनी लिहिलेले वाङ्मय, महात्माजींच्या जीवनावर तसेच त्यांच्या विचारसरणीवर इतरांनी लिहिलेले विचार, त्याचप्रमाणे रस्किन टॉलस्टॉय, थोरो, इमर्सन इ. तत्त्ववेत्त्यांनी लिहिलेले वाङ्मय यांचा अभ्यास करणे हा या मंडळाचा उद्देश राहिल.

कार्यक्रम:—

वरील उद्देशानुरोधाने पुढीलप्रमाणे मंडळाचे मुख्यत्वेकरून कार्यक्रम राहतील.

(१) चर्चात्मक अभ्यास

अध्यक्षांनी नेमून दिलेल्या विषयावर अभ्यास करून त्यावर चर्चात्मक संभाषण ठेवण्यांत येईल. यामध्ये फक्त सभासदच भाग घेऊं शकतील.

(२) व्याख्यान:—

महात्माजींच्या निरनिराळ्या क्षेत्रांतील निरनिराळ्या विषयांवर विद्यार्थी स्वतःचे विचार मांडू शकतील. हे विषय अध्यक्ष सुचवितील.

(३) प्रवचन:—

महाराष्ट्रांतील महात्माजींच्या तत्वज्ञानाचे उपासक विनोबाजी भावे, साने गुरुजी, आचार्य कालेलकर, आचार्य धर्माधिकारी, आचार्य भागवत, आचार्य जावडेकर, प्राचार्य दांडेकर, श्री. पटवर्धन आणि इतर यांची प्रवचने मंडळाकडून करविण्यांत येतील.

(४) सहली:—

मंडळाचे सभासद, गांधी-तत्वज्ञान मंदिर, धुळे, अंबरनाथ व इतर योग्य ठिकाणी सहली काढून तेथील कामांचे निरीक्षण करतील.

सभासदत्व:—

महात्मार्जीच्या तत्वप्रणालीचा अभ्यास करून इच्छिणारा जिज्ञासू असा विद्यार्थी, मग तो कोणत्याहि जातिधर्मपंथाचा असो, या मंडळाचा सभासद होऊ शकेल.

कार्यकारी मंडळ:—

मंडळाचे कार्यकारी सभासद सर्वसाधारणपणे पांच लोक रहातील. त्यामध्ये तीन प्राध्यापक व दोन विद्यार्थी असतील. प्राध्यापकांच्यापैकी एक मंडळाचे अध्यक्ष रहातील. ते इतर चौघांच्या सहकार्याने मंडळाचे काम पहातील. सभासदत्व रद्द करण्याचा अधिकार त्यांच्याकडे राहिल. कार्यकारी मंडळ जे नियम तयार करील ते सर्व सभासदांवर बंधनकारक रहातील.

उपसंहार:—

आपल्या राष्ट्रपित्याच्या विचारसरणीचा अभ्यास कर्तव्यबुद्धीने करण्यासाठी सर्व विद्यार्थी या योजनेला सक्रिय पाठिंबा व हार्दिक सहकार्य देतील अशी मी आशा व्यक्त करतो.

स. आ. जाधव

(ज्यू. बी. ए.)

S. P. COLLEGE GYMKHANA

Our achievements in the Inter-Collegiate Sports, during the Academic year, 1948-49.

Individual performances :

- (1) Mr. S. D. Deodhar has won the Inter-Collegiate Tennis-Singles Championship.
- (2) Mr. D. G. Sutar and Mr. T. M. Kangude have won the Inter-Collegiate Wrestling Championships in their respective Weights. Mr. D. G. Sutar in addition has won the Wrestling Championship in the Bombay University Inter-Group Sports held at Junagadh.
- (3) Mr. V. K. Herlekar has won the Malkhamb Championship for the third year in succession. Mr. M. L. Nadkarni has won the Inter-Collegiate Championship in Parallel-Bar. Mr. Paranjpe has created a new record in Weight Lifting and Mr. P. R. Gandre stood first in the Javelin-Throw. Mr. M. G. Joshi has won the Championship in Boxing in his own weight. Mr. S. S. Khadilkar stood second in High-jump.

The Team Events

(1) This year our college has the distinction of winning the David cup for the second year in succession under the captainship of Mr. S. D. Deodhar. It will not be out of place to mention that in addition to putting excellent individual Batting performances, Messers Deodhar and Durve have put in a record second-wicket partnership. I am proud to mention that Messers M. R. Rege, P. G. Joshi, and S. D. Deodhar were selected to play for the West Zone against the West Indies and the last two in the Bombay University Cricket XI.

(2) Our College has won the Basket-Ball Trophy, for the fourth year in succession. Our team has created a record by scoring 185 points in the three Inter-Collegiate Matches; out of these 106 points were scored by Mr. D. W. Shedge the Captain of our team.

(3) We have won the Aquatic Championship for the Second year in succession. Special mention must be made here of Mr. R. V.

Vaidya and Mr. G. H. Limaye who created records in the 100 Metres Free Style and Breast Stroke respectively.

(4) The Hockey and the Foot-Ball Teams have shown a good progress and put up a good fight in the Inter-Collegiate Matches; but they lost due to unfortunate circumstances.

(5) Mr. A. S. D. Sayed was selected to play for the Bombay University in the Inter-Varsity Foot-Ball Competition. He is in addition a very fine Hockey player and was selected last year to play in the Agakhan Hockey Tournament.

(6) Mr. M. R. Rege, one of our past students, who Captained the cricket XI in his time, has been selected to play in the 4th Test Match at Madras against the West Indies. He also had the honour of explaining the North-South Zone team in the Zonal Match. Another past student of ours, Mr. J. G. Pendharkar created a Provincial record in weight-Lifting in the 181 Lbs. Class.

(7) Miss Madalasa Phatak got the first prize in Body-Beautiful at Nagpur in the A. M. S. S Parishad.

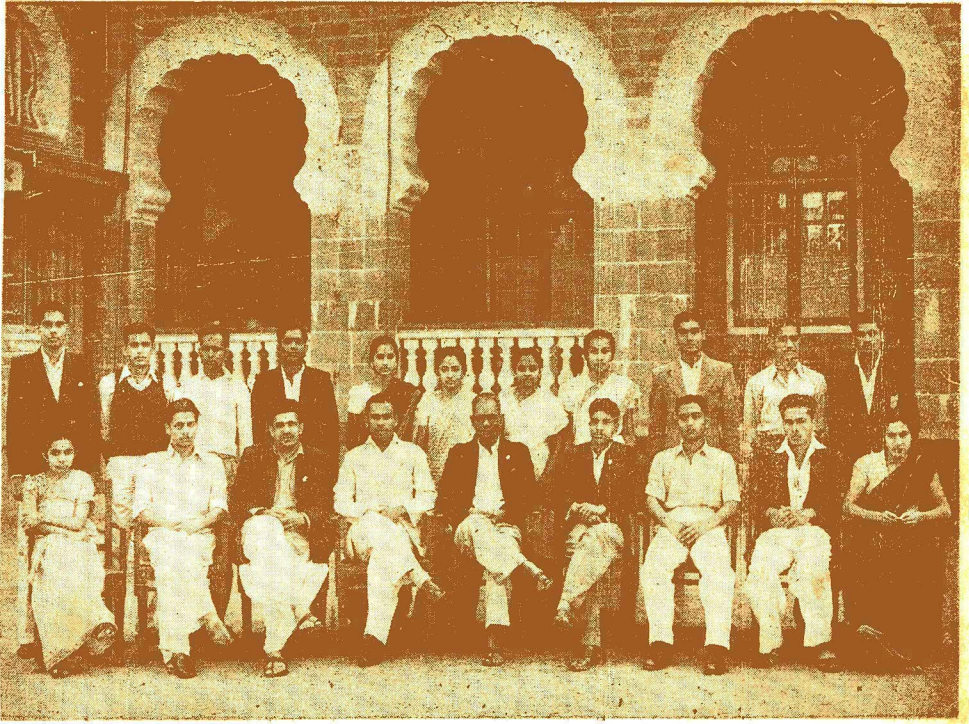
Our Lady students have also done well in the Inter-Collegiate Sport. This year we have won the Kho-kho and the Throw-Ball Trophies. Congratulations must be given to Miss Suman Deodhar & Miss Prabha Patankar for their grand success in winning Badminton Singles & Badminton Doubles.

I offer my heartiest thanks to all the players and Athletes who have contributed to the success of our College. I also offer my thanks to our Coaches Messrs B. J. Mohoni, P. P. Bapat, P. L. Lagwankar, Z. P. Marwadi, S. R. Patankar, M. G. Phadke, P. V. Deshpande and V. G. Kanitkar who have given sincere help and guidance to our players.

I also extend my thanks to my colleagues and members of the G. M. C. who offered their full co-operation.

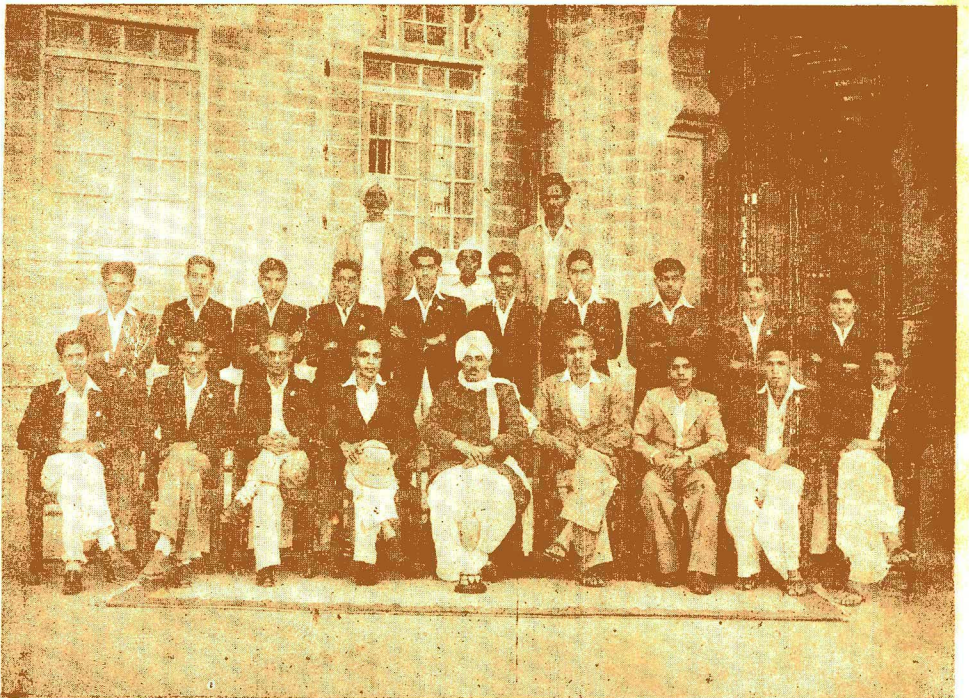
S. D. BHAVE
Vice-President

Inter-Collegiate Prize-winners 1948-49

Our Cricket Team

Winners of David Cup. 1948-49

Kho-Kho Winners 1948-49

Foot Ball

The Department started right from the beginning of the 1st Term. We played twenty matches. Mr. Sayeed was selected for the Bombay University team in the Inter-University Foot-Ball Tournaments. Mr. Gabriel, and Mr. Deshmukh were selected for Poona College Combined eleven. Thanks are due to Mr. P. V. Deshpande our coach for his sincere help and guidance. But for injuries to players, on account of which six of us were incapacitated, our College team might have won the Inter-Collegiate Foot-ball Championship.

M. G. PARANJAPE,
Secretary.

Ladies General Department

The Department worked well throughout the year. I congratulate Miss Suman Deodhar on having won the Badminton singles. Miss Suman Deodhar and Miss Prabha Patankar have also won the Badminton Doubles. Miss Suman Deodhar won first two rounds in Table tennis singles but lost the final. Our Ring-Tennis pair also won the first round but lost the final.

Thanks are due to Mr. Chandrakant Chitale for his sincere help.

INDUMATI CHIPLUNKAR
Secretary

Basket-ball:—This is the fourth time in succession that our College has won the Basket Ball trophy. This year our team has made a good record by scoring 185 pts, in *three* Inter collegiate matches. Mr. D. W. Shedje, the captain of our team, has also made an individual record by scoring 106pts in 3 Inter collegiate matches. Special mention must be made of Mr. S. S. Khadilkar, Mr. M. G. Purandare, Mr. P. C. Gabriel and Mr. A. S. D. Sayeed, all of whom contributed largely towards the success.

Volley Ball:—This year we won the 1st round in Inter-Collegiate Volley ball matches. But we lost in the Semi-finals after tough fight with Fergussonians. Special mention must be made of Mr. S. S. Khadilkar and Mr. D. W. Shedje, the captain of our team, for their brilliant performances.

Thanks are due to Mr. M. G. Phadke, who coached the team with all possible efforts.

D. W. SHEDEGE,
Secretary

The Athletics And Acquatic Department

This department began its work in the last week of July 1948 and worked well throughout the year. Our College is fortunate enough in having an excellent Acquatic batch this year. We won the Acquatic Championship this year due to sincere and hard practice for the second year in succession. Special mention must be made of Messrs R. V. Vaidya and Limaye S. H. for making new records in 100 meters swimming (freestyle) and 100 meters swimming (breast stroke) respectively. The following students also have shown merit and secured points to the college, Messers Sahasrabudhe H. M., Vaidya, S. V. Gokhale and Vaidya V. J.

This year we could not shine in Athletics, However special mention must made of Messrs Gandre P. R. and Khadilkar S. S. who stood first and second in Javelin Throw and high jump respectively, and also of Mr. Gabriel who put in an all round performance and of Mr. Janpandit B. A. It is hoped that these two, because of this experience this year would bring credit to the college next year.

Thanks are due to Mr. Y. P. Marvadi (D. P. E. D.) who couched the Athletes with all possible interest.

V. S. PONKSHE
Secretary

L. T. M. Library

The Library began to work on the 1st of August 1948. We had the honour to receive H. E. M. S. Aney, Governor of Bihar, as the chief Guest, at Lokamanya Tilak Anniversary. This year a good addition of books has been made to the Library which were mainly on Economics. History of India and New constitution.

Debating Union:—The Union was opened by H. E. the Governor of Bihar. The Union sent its representatives in two Inter-collegiate elocution competitions but was not fortunate enough to win them. The annual Debating Competitions will be held in the month of January.

M. S. MATE
Secretary

Tennis Department

The Department started its activities in the last week of July.

I have great pleasure in stating that Mr. S. D. Deodhar won the Inter-Collegiate Singles Championship. I give my sincere thanks to Mr. P. G. Vartak for his kind and valuable help. Members of the department are also to be thanked for their co-operation.

M. T. RANADE
Secretary

Ladies Sports Department

The Department started right from the beginning of the first term. This year we have won "Kho-kho" and "Throw-ball" trophies. We were unfortunate to lose in the Hututu finals.

The special feature of this year is that we have won the first round of the play-ground Ball. We hope to win the match next year.

I heartily congratulate Miss Madalasa Phatak, Miss Leela Paranjpe, Miss Kusum Marathe and Miss Meera Parande for their being selected to represent Poona group at the A. M. S. S. Parishad at Nagpur.

Our thanks are due to Mr. Shankarrao Patankar for sincere help.

KUSUM MARATHE
Secretary.

Gymnasium

This year our own Gymnasts have shown a great skill in Inter collegiate competition. Special mention must be made of the wrestlers Mr. Sutar (who has won the University wrestling championship for the third year in succession) and Mr. Kangude; of Mr. Herlekar who won the Mallkhamb first prize for the third year in succession; of Mr. M. G. Paranjpe who created a new record in weight-lifting, and of the Boxers Messers M. G. Joshi (Inter collegiate champion in his own weight) and Mr. Y. G. Angal also of Mr. P. L. Nadkarni Inter-Collegiate champion in Parallel Bar for their splendid performance in the Inter-collegiate competition.

I thank Mr. P. L. Lagwankar and Mr. Kanitkar for their guidance and help. I specially thank Mr. Y. P. Marwadi for the invaluable help and guidance.

J. Y. APTE
Secretary

Hockey Dept.

The dept. began its work in the last week of July. We played more than twenty matches of which we won more than half. It is found that this year there is great improvement in the game. We were hoping to secure the Inter-Collegiate Championship this year, but as ill luck would have it, we were defeated by the College of Engineering in the second round. There was a good response from the students who used to practise regularly. Valuable instructions and helpful guidance were obtained from our coach Mr. Bapat and Mr. Marwadi. More than thirty students took the advantage of the Department.

M. V. PARANJAPE,
Secretary.

Cricket

This year our College XI, the winners of the last year's 'Northcote' Shield had the honour of winning the "David Cup" for the second year in succession the first time in the history of our College, under the able captainship of Mr. S. D. Deodhar. I am proud to mention here that Mr. M. R. Rege, a past student of our College was selected for the 2nd Test and the West Zone against the West Indies team. Mr. S. D. Deodhar and Mr. P. G. Joshi, were selected to play for the combined Universities and also selected to play for the West Zone.

Messrs Deodhar, Joshi, Choudhary and Patwardhan are representing the Maharashtra Cricket XI, this year. Messers. Pandit and Deodhar are budding cricketers, whose progress will be watched with interest,

I must thank Mr. B. J. Mohoni for his untiring and meticulous coaching which enabled us to put up a good show throughout the season. And also I must thank my colleagues for their hearty cooperation with me during the season.

P. D. SONTAKKE,
Secretary.

NATIONAL CADET CORPS

We began our work with the cadre camp held on 3rd June, 48. Eight cadets were sent for the training. All of them were in a group which was the most efficient one.

We held our musterparade on 26th June, 48. The selected students were medically examined by Military Medical Board. It was soon followed by the training programme for the year. On 15th August, a day written in letters of gold in the history of India, we had a Route march through the city with the Poona Police and Home Guards.

With the change of U. O, T. C. into N. C. C. We enrolled ourselves as the members of N. C. C. 26th Sept. 48 was a day on which His Excellency the Governor of Bombay, Sir Raja Maharaj Singh inspected our 2nd Bom. Bn. N. C. C. It was a glorious occasion for us as he described us as "the second line of defence of our country"

As our company was new born, we had to face all sorts of difficulties. There was no separate armoury, there was a severe shortage of officers as Lt. S. K. Kulkarni and Lt. U. K. Kanitkar left us. The only two officers we had in the beginning were Capt Dabadghao and Lt. Ranade. It must be mentioned that all the work was set up in motion only due to their expert guidance. By this time we were supplied with the arms. Moreover our sole officer in command was soon assisted by two 2/Lts. Mr. Hulyalkar and Mr. Chapekar and Cdt. U/O Patil V. V. Under the proper guidance of all these, the work received a great impetus and the year which seemed to be full of troubles passed very smooth.

We had our first camp of N. C. C. on 20th Dec. 1948 at Aundh. During the camp of fifteen days, boys were given more intensive training. The management was excellent for which thanks are due to Major Husnain, the Commandant and 2/Lt Patil L. H., the Adjutant.

A correct idea of the satisfactory work that was done by our Company can be obtained by the results of Bn. competitions and other activities. As regards the Bn. promotion, Mr. Dighe H. L. was appointed as the R. Q. M. S. Moreover we provided the Intelligence Sgt. and Sports Sgt. In Bn. competitions we secured second rank in Guard Mounting and Platoon Drill. All the honour to Sgt. Sabnis and Sgt. Karve. Various activities were carried out very

efficiently by C. S. M. Patel R. C. and C. Q. M. S. Bapat M. G. inspite of the fact that all the N. C. O.s were very junior to those of the other companies—though they were none the less more efficient than the others. We cannot forget ex-C. Q. M. Sgts. Mr. Joshi and Mr. Kale who are selected for temporary commission. Cdt. Hasabnis is selected for Junior Wing. All of them have left us for the training. We wish them best luck. We are grateful to Prin. Dandekar who visited us during the camp and took keen interest in our various activities.

The general appearance of the Company this year was in short as if energy personified. In short, in very words of Major Husnain our Commandant, " though the Youngest, the work of the company was extremely successful. The work of even an ordinary cadet exhibited such a grace and overflowing confidence as if he alone would manage the whole Battalion."

PATEL R. C.
Cdt. C. S. M. C. Coy.

THE ARMoured CORPS SQN. (NATIONAL CADET CORPS)

We started our training in this Corps in the second term from 15th. Nov. 1948. It was not possible to start immediately with specialized training in armoured subjects, as the Basic military training in foot drill, rifles is absolutely essential.

Prof. S. R. Deshpande is our Troop Commander. He was deputed to the Indian Armoured corps training centre at Ahmednagar during the first term, for specialized training in wireless, gunnery, driving and maintenance of Armoured fighting vehicles and General military training. He has now been commissioned as 2/Lieut.

After undergoing a cadre course and a test examination the following cadets were promoted.

Cdt. Vad N. E.	Under Officer,
Cdt. Gokhale P. M.	} Sergeants
Cdt Khadilkar	
Cdt. Panse M. K,	Sqn. Q. M. S.
Cdts. Shinde, Gir and Shinghi--	Corporals and L/cpls.

We went on our annual camp from 22nd. Dec. 1948 to 6th Jan. 1949. The three troops from S. P. Fergusson and Wadia colleges assembled at Chaturshinghi for fifteen days training camp. In the camp footdrill, rifles, map-reading, message writing, lectures, guard mounting, patrolling etc. were the chief subjects for training.

The camp was visited by Gen. Rajendrasinghji, Hon. Morarji Desai, Mr. Kamte I. G. P., Mr. Pravinsinghji D. S. P., Brig. Mohite, Lt. col. Gudiansingh, Principals of all the colleges, Mr. Pavte D. P. I. and many other distinguished guests. Brig. Aspinall, Commandant I. A. C. centre and school, Ahmednagar was the chief guest for prize distribution ceremony.

Our college troop has won the efficiency cup in general discipline and Cdts. Halbe and Chaudhari won the first prizes in volley ball and debate respectively.

In the Summer vacation motor driving will be taught to all the cadets.

13-1-1949

N. E. WAD
Under Officer

DEPARTMENT OF PHYSICAL TRAINING

Student-instructors training was completed in July and 23 instructors were selected. As usual Mr. M. D. Gurjer and Miss M. Dhopeswarkar are working as the honorary P. T. Organizers.

In the first term, we arranged a special programme in Lathi for selected Students. Now, in the second term Inter-batch competitions in P. T., Drill, relays and other sports, are in progress and rolling cups, prizes and certificates will be awarded to batches and students for efficiency in various items.

I thank all my instructors and those who have helped me in carrying out physical Training scheme.

DIRECTOR Z. P. MARWADI.
B. A., D. P. Ed.

RAMNARAIN RUIA COLLEGE, MATUNGA

The College opened for its new Session on 20th June 1948. The rush of admissions was heavy as usual and consequently a large number of students had to be disappointed. There were however 2594 students (Male 1947 + 647 Female) admitted to the various classes in June, 1948.

Changes in staff : Prof. F. M. Fernandes left us in June 1948 and in his place, Mr. R. G. Punjabi, M. A. was appointed as Lecturer in English. On account of the increase in the number of students some new appointments had to be made and hence the following persons were appointed as lecturers from 1st June 1948 in the subjects shown against their names:-

1. Mr. R. R. Subramanian, :- Mathematics
2. Mr. P. H. Vidwans, :- English
3. Mr. C. K. Shah, :- Civics & Comparative social institutions.
4. Mr. B. G. Kunte, :- Economics.

Results : The results of the various University Examinations were satisfactory and Miss Hemalata Desai passed in First Class at the B. A. (Sanskrit) and M/S. K. S. Kantan and K. S. Parsharam obtained 1st class Honours in Chemistry at the B. Sc. examinations.

Gymkhana : Prof. B. Y. Oke has taken charge of the Gymkhana this year and is managing the Gymkhana affairs with the help of the sub-committees for various departments. This is a unique year for the college inasmuch as the college was able to win the Inter Collegiate Cricket Championship for the first time. The credit for this great success goes to our two outstanding players M/S. Keny and Gupte for their skilful and magnificent play. They were also selected for the Inter University Cricket Team which played their matches in Madras and also in Colombo. The Inter Collegiate Badminton Trophy which we had held for five years was snatched away from us this year by the Elphinstonians. However our team fought every inch and got a well-deserved 2nd place in the Championship. In addition, in the Indian Games run by Akhil Maharashtra Sharirik Shikshan Mandal our lady-students won the open Championship Trophy in Hu-tu-tu and Inter Collegiate Hu-tu-tu for boys was also won by our college. The college has

maintained its high place in other events too. We are the runners up both in Inter collegiate Foot-ball and Hockey tournaments. Another notable achievement of ours was the winning of the Inter Collegiate Minor games Trophy for the third year in succession. We congratulate our representatives for keeping the banner of this Alma-Mater aloft in the field of Inter-collegiate sports and games. Two of our badminton players Messrs. S. S. Nerurkar and Bhopardikar were selected to play for the Inter-University tournaments and it was due to their brilliant play that the Bombay University was able to win the Inter University Badminton Tournament.

N. C. C.—The National Cadet Corps which has replaced the U. O. T. C. organised this year in August 1948. Under this scheme, Messrs. K. S. Gopal, R. A. Kulkarni and V. M. Paranjpe were sent for training for three months. They have been granted regular Commission after their training and now hold the rank of 2/Lieut. The college has been allotted a full company in the N. C. C. and the response from the students was encouraging.

Distinguished Visitors—During the year many notable persons visited the college. Among them mention may be made of Major General S. S. Sokhy, Director of Haffkine Institute, Bombay, Dr. K. G. Saideen, Educational Advisor to the Government of Bombay and the Hon'ble G. V. Mavlankar, who spoke on various subjects of vital importance to the nation.

Extra-Curricular Activities—During this year, also the Extension Lecture was started from November 1948 and so far about 8 Lectures have been delivered on various subjects. The response from the public is encouraging. In this series we had the privilege of hearing Prof. D. R. Gadgil's view on "Economic Planning and Economic sanctions."

University Inspection—The Triennial University Inspection Committee is due to visit the college this term and is expected by about first week of February 1949.

College Extension:—As the number of students is increasing year after year, the present accomodation was found to be insufficient. The extension of the present college building was taken in hand in March 1947 and is now complete this year at a total cost of about 3 lacs of rupees. This has, to some extent, relieved the lack of accommodation which had prevented us from admitting more students to the various classes.

B. B. DESHPANDE
Principal

हैं सारस्वताचें गोड । तुम्हीचि लाविलें जी झाड ।
तरी अवधानासृते वाड । सिंपौनि कीजे ॥

स्वातंत्र्यदिनाचें पुण्यस्मरण

(शेंडावंदनानिमित्त विद्यार्थ्यांस उद्देशून प्राचार्य दांडेकर यांनीं केलेले भाषण)

१५ ऑगस्ट हा हिंदुस्थानच्या इतिहासांत संस्मरणीय दिवस गणला जाईल यांत शंका नाही. गेल्या वर्षी १४-१५ ऑगस्टच्या मध्यरात्री बरोबर १२ वाजतां हिंदुस्थानच्या राजधानींत हिंदुस्थानचें स्वातंत्र्य मोठ्या समारंभानें जाहीर झालें. स्वतंत्र हिंदुस्थानचा तिरंगी झेंडा देशांत सर्वत्र सरकारी इमारतींवर मोठ्या डौलानें फडकूं लागला. एवढा भाग्याचा क्षण या देशांत कित्येक शतकांत उगवला नव्हता. या क्षणाचें साम्य हुडकणारास हिंदुस्थानच्या इतिहासांत कदाचित अशोकाच्या काळापर्यंत मागें जावें लागेल !

या स्वातंत्र्यदिनप्रसंगी गेल्या शतकभर ज्यांनीं ज्यांनीं बलिदान केलें, कष्ट सोसले, हाडाचीं काडे केलीं, जांभित बाहून घेतलें त्या सर्वांचें पुण्यस्मरण करणें हें आपलें कर्तव्य आहे. आपल्या शौर्यानें शत्रूस दिशवणारी राणी लक्ष्मीबाई, हिंदुस्थानांतील अन्याय विलायतच्या वेशीवर निर्भयतेनें टांगणारे हिंदुस्थानचे पितामह दादाभाई नौरोजी, हिंदुस्थानांतील राजकीय असंतोषाचे जनक लोकमान्य टिळक, कायदेमंडळांत पराभव डोक्यासमोर दिसत असतां निराश न होतां कर्तव्य म्हणून परिस्थितीशीं झगडणारे ना. गोसले, स्वातंत्र्याच्या संघामांत तळहातावर शिर घेऊन तयार झालेले स्वातंत्र्यवीर सावरकर व बाबू अरविंद घोष, निधड्या

छातीचे लाला लजपतराय; सत्याग्रहाच्या आत्मिक बलाने पाशवीशक्तीवर मात करणारे महात्मा गांधी या सर्वांचे याप्रसंगी स्मरण होतें. यापैकी कित्येकांचे मार्ग भिन्न होते पण त्या सर्वांचे स्वातंत्र्यप्राप्ति साद्य झाले आहे यांत शंका नाही.

स्वातंत्र्य मिळाले पण अजून संकटे नाहीशी झाली नाहीत. परकीय वर्चस्वाचा शेवट हा या झगड्यातील फक्त एक भाग झाला. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरचा काळ कोणत्याही राष्ट्रांत मोठा आणीबाणीचा व महत्त्वपूर्ण जबाबदारीचा असतो. या काळांत अस्वस्थता उत्पन्न होणे व संकटे येणे, हे साहजिक आहे. शिवाजी महाराजांनी मिळविलेले स्वातंत्र्य त्यांच्या मृत्यूनंतर टिकवून धरण्यासाठी मराठ्यांनी केवढा रोमांचकारी झगडा केला त्याची इतिहास साक्ष देत आहे. चालू अस्वस्थतेमध्ये हवालादिल होऊन इंग्रजी अमलांत काही काळ लाभलेली शांतता गमावली याबद्दल ज्यांना वाईट वाटते त्यांची कर्तव्य केली पाहिजे. आज देशातील लहानथोर जाणत्या स्त्री-पुरुषांवर मोठी जबाबदारी आहे. मिळालेल्या स्वातंत्र्याचा उपयोग करून गोरगरिबांचे जीवन सुखी करणे हे सर्वांचे ध्येय आहे. ते साध्य करित असतांच काश्मीर, हैद्राबाद-सारसे प्रश्न दत्त म्हणून उभे आहेत त्यांनाही आपले सरकार तोंड देत आहे. पण भावी महत्त्वपूर्ण अशा भविष्यकाळाच्या या प्रसूतिवेदना आहेत हे लक्षांत ठेवून आपण सर्वांनी एकी दिलाने आपले कर्तव्य पार पाडले पाहिजे. पंडित जवाहरलाल नेहरू, सरदार पटेल प्रभृतींचे विद्यमान सरकार बळकट करण्यास आपण मदत करणे अवश्य आहे. कारण राष्ट्रासेवेच्या कार्यांत सर परशुरामभाऊ कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांनी आतापर्यंत आपापल्या परी कार्य केले आहे. सानेगुरुजी, हुतात्मा दाते, शि. ल. करंदीकर हे सर परशुरामभाऊ कॉलेजचे विद्यार्थी होते. आणखी असे कित्येक असतील की, ज्यांची नावे इतिहासाला कधीच कळणार नाहीत. कॉलेजचे विद्यमान विद्यार्थी प्रस्तुतच्या संक्रमण काळांत उज्ज्वल देशसेवेची परंपरा अधिकोत्तर पृष्ठ करतील अशी या स्वातंत्र्यदिनी शुभेच्छा प्रदर्शित करतो.

प्रि. करमरकर सत्कार समारंभ

प्राचार्य करमरकर हे २३ ऑगस्ट रोजी सेवानिवृत्त झाले. तेथे त्यांचा शि. प्र. मंडळीच्या तहाहयात सभासदांकडून, तसेच, स. प. कॉलेजच्या कॉमनरूमतर्फे सत्कार करण्यांत आला, परंतु त्यांच्या अनेक क्षेत्रांतील कामगिरीबद्दल, सार्वजनिक स्वरूपाचा समारंभ करण्याची कल्पना त्यांचे स्नेही, चहाते व माजी विद्यार्थी यांचे मनांत आली. व गेल्या वर्षी दिवाळीच्या पूर्वी 'प्रि. करमरकर-सत्कारसमिती' स्थापन करण्यांत आली. त्या समितीचे अध्यक्ष, प्राचार्य सोनोपंत दांडेकर, उपाध्यक्ष डॉ. के. ना. वाटवे, कार्यवाह प्रा. मंगरूळकर व प्रा. वाल्मिकी, व निधिधारक प्रा. गट्टे, याप्रमाणे निवडण्यांत आले. सभासदांमध्ये पुण्यातील व पुण्याबाहेरील प्रि. करमरकरांचे स्नेही व माजी विद्यार्थी यांचा समावेश करण्यांत आला. प्रा. करमरकरांना एक गौरवग्रंथ व थैली अर्पण करण्याकरतां निधि जमविण्याचे ठरले. कै. प्रा. अ. बा. गजेन्द्रगडकर, प्रा. करमरकरांचे परमस्नेही, यांनी रुपये १०० पाठवून समितीच्या कामाचे सुतो-

च केलें. विशेष उल्लेखनीय देणग्या:- रुइयाबंधु १००० रु., रामदेवजी आनंदीलाल पोतदार ५०० रु., कौशिक व्याख्यानमालेचे प्रवर्तक ५०० रु., श्रीमती लेडी ठाकरसी २०१. १०१ रु. व त्याखालच्या देणग्या देणारांची संख्या सुमारे ६० आहे. प्रत्यक्ष हाती आलेल्या व आश्वसित रकमेचा आंकडा ७००० रुपये आहे.

सत्कार समारंभ १९ डिसेंबर १९४८ रोजी स. प. कॉलेजच्या लेडी रमाबाई हॉलमध्ये मुंबई विद्यापीठाचे उपकुलगुरु महामहोपाध्याय पां. वा. काणे यांचे अध्यक्षतेखाली मोठ्या थाटानें साजरा झाला. सुमारे ५० संस्थांचे वतीने प्राचार्य करमरकर यांना पुष्पहार घालून सन्मान करण्यांत आला. सत्कारसमितीमार्फत त्यांना चार हजार रुपयांची थैली, संस्कृतमधून मानपत्र, व गौरवग्रंथ अर्पण करण्यांत आला. प्राचार्य दांडेकर यांनी प्रास्ताविक भाषणांत प्रा. करमरकरांचे कामगिरीचा उल्लेख करून त्यांचेमध्ये शिपाईबाणा, विद्वत्ता व त्यागी-वृत्ति हे गुण किती उत्कृष्टतेनें वास करीत आहेत हे सांगितलें. वृ. म. कॉलेजचे प्राचार्य कर्वे यांनी प्राचार्य करमरकरांचे महाविद्यालयीन लष्करीशिक्षणविषयक कामगिरीचा गौरव केला. प्रा. करमरकरांना मोठ्या पगाराची नोकरी मिळत असतां, त्यांनी साजगी संस्थेस आपणास वाहून घेण्याची कशी प्रतिज्ञा केली व ती ३० वर्षे शि. प्र. मंडळाची सेवा करून त्यांनी कशी पुरी केली, याचें वर्णन प्रा. तुळपुळे यांनी आपल्या भावनाशील वाणीनें केलें. “ते आदर्श विद्यार्थी व आदर्श शिक्षक होते, तसेच ते आदर्श प्राचार्यहि होते. रहाणीत निर्मळ, मनाचे कोमल, व आदर्श गृहस्थाश्रमी, या दृष्टीनें करमरकरांचें चारित्र्य फार उदात्त आहे” असें प्रा. तुळपुळे म्हणाले. प्रा. करमरकर यांच्या भगिनी सौ. इंदिराबाई देवधर यांनी आपले बंधूचें अद्भुत जीवन वर्णन केलें. लहानपणीच वडील निवर्तल्यामुळें त्यांचे शिरावर पडलेली कौटुंबिक जबाबदारी, उच्च शिष्यवृत्त्या मिळवून त्यांनी केलेलें कुटुंबपालन, यांचा त्यांनी उल्लेख केला. त्यांची ज्ञानदानाची आवड व कर्तव्यपरायणता किती उत्कट आहे, हें सांगून प्राचार्य करमरकरांचे स्वभावाची ओळख करून देणाऱ्या साजगी जीवनातील गोष्टी सांगितल्या. त्या म्हणाल्या “करमरकरांनी पै पेशाचा कधी हिशेब ठेवला नाही, पण परमेश्वरानें दिलेल्या आयुष्याच्या अमोल क्षणाचा मात्र त्यांनी काटेकोर हिशेब ठेवलेला आहे. त्यांचें साजगी जीवन महर्षीचें आहे. ज्ञानार्जनापुढें त्यांना आपल्या आवडीनिवडी, जिमेचे चोजले व कपड्यांथा छानछोकपणा त्या गोष्टी सर्व तुच्छ वाटतात. ते एक आदर्श बंधु आहेत.”

प्राध्यापक वाटवे यांनी गीर्वाण भाषेमध्ये वक्तृत्व करून प्रा. करमरकर हे नारीकेलफळा-प्रमाणे बाहेरून रुख, कठीण, पण आंतून गोड आहेत, त्यांची त्वयार्धमयार्ध अशी वृत्ति नाही, ते सरे सरस्वतीचे उपासक आहेत असें सांगितलें. डॉ. दांडेकर (फर्ग्युसन कॉलेज) यांनी प्रा. करमरकरांचे संशोधनात्मक व संघटनात्मक कामगिरीचा उल्लेख करून, डेक्कन कॉलेज संशोधन संस्था, भांडारकरप्राच्यविद्यामंदिर, प्राच्यविद्या परिषद या संस्थांना त्यांचे मार्गदर्शक-त्वाचा किती फायदा झाला आहे हें सांगून ते पुढें म्हणाले, “मृच्छकटिकावरील त्यांचा विद्वत्ता प्रचुर निबंध, शुद्धकाल निर्णय-वेदांतावरील त्यांचीं व्याख्यानं, संस्कृतकाव्य-नाटकावरील त्यांच्या टीका ही त्यांची संशोधन लालसाच दर्शवितात. महाभारताचें एक पर्व संपादण्याचें काम त्यांनी हाती घेतलें आहे, यावरून ते Retire झाले असले तरी tire झालेले नाहीत.”

प्रा. कुलकर्णी व प्रा. डिके यांनी आपल्या आठवणी सांगितल्यानंतर संस्कृतमध्ये लिहिलेलें मानपत्र व गौरवग्रंथ प्राचार्य करमकरांना अध्यक्षीय हस्ते समर्पण करण्यांत आला. नंतर महामहोपाध्याय पां. वा. काणे, आपल्या भाषणांत म्हणाले “मोठ्या सरकारी नोकरीच्या मोहाला बळी न पडतां साजगी नवीन संस्थेमध्ये दाखल होऊन, प्राचार्य करमकरांनी ती संस्था मरभराटीस आणली. या त्यांच्या स्वार्थत्यागाचें कौतुक करावें तेवढें थोडेंच. पुण्याच्या हवेंत स्वार्थत्यागार्थी रोपटीं फार उगवतात व त्यांचे पुढें महान् वृक्ष होतात ह्मणें व्यापारी वृत्ति नाही. त्याग वृत्तीची ही पुण्याची परंपरा फार जुनी आहे. प्राचार्य करमकरांचे अंगी सऱ्या ब्राह्मणाचे व क्षत्रियाचे गुण आहेत. ज्ञानदानाचें कार्य करीत असतां त्यांनीं तरुणांमध्ये लष्करी शिक्षणाची आवड उत्पन्न केली. ते सात्विक व राजस आहेत. ज्ञानाची व शक्तीची उपासना करून शापादपि शरादपि हें सऱ्या ब्राह्मणाचें लक्षण त्यांनीं प्राप्त करून घेतलें. त्यांचे ठिकाणीं परशुरामाचे अग्रतो वेदा व पृथतः धनु, असें सव्यसाचिस्व आहे. संस्कृत पंडित असून ले. कर्नालचे उच्च लष्करी हुद्यापर्यंत ते चढले. त्यांनीं विद्यादान करून उत्तम विद्यार्थी निर्माण केले. प्रा. करमकर येथून निवृत्त झाले असले तरी कार्य निवृत्त झालेले नाहीत. ते शतायुषी होवोत अशी सदिच्छा मी प्रकट करतो.” उत्तरादासल मि. करमकर यांनीं प्रथम संस्कृतमध्ये व नंतर मराठींत भाषण केलें. ते म्हणाले “माझे गुरु येथें आहेत. त्यांचे समक्ष हा आपण माझा बहुमान करीत आहां. पण यांत आपलेंच सज्जनसहजसौहार्द प्रतीत होत आहे. माझे दोषांवर आपण गुणांचा आरोप केला आहे. गौरव ग्रंथाला मी लायक नाही. मला ज्या गोष्टी करतां आल्या त्या परिस्थितीमुळे व सहकाऱ्यांच्या सहानुभूतीमुळे. शाळेमध्ये पंडित रंगाचार्य रड्डी, रघुनाथशास्त्री अभ्यंकर, K. S. दीक्षित, विनायकराव साठे व हरिभाऊ गोडबोले मास्तर यांचे शिकवण्याचा माझे मनावर ठसा उमटला. कॉलेजमध्ये रं. परांजपे, मि. बेन, प्रो. घाटे व डॉ. बेलवलकर यांचे सहाय्य झालें. नंतर मि. हॅमिल, मि. कानिटकर, मि. कर्वे, मि. जोग यांचेपासून मी संघटना कौशल्य शिकलों, या सर्वांचेद्वल मी कृतज्ञता व्यक्त करतो. मी आपणांस देण्यांत आलेल्या रु. २००० ची थैली पुणें विद्यापीठाकरतां देणगी म्हणून डॉ. बाबासाहेब जयकर यांचे स्वाधीन करतो.”

डॉ. बाबासाहेब जयकर आपल्या भाषणांत म्हणाले, “पुणें विद्यापीठातर्फें भिक्षा मागणें व गुणी माणसें संग्रहीं जमविणें या स्वार्थी हेतूनेंच मी येथें उपस्थित राहिलों व हा गुणी पुरुष आपल्या विद्यापीठाला कसा मिळेल याचाच मी विचार करीत आहे. कलेला जरा येत नाही तशी विद्वत्तेला जरा येत नाही, विद्वान् माणसाची सेवानिवृत्ति म्हणजे नवी सेवानिवृत्ति होय. प्राचार्य करमकरांनीं पुणें विद्यापीठास थैली अर्पण करून विद्यापीठाशीं प्रेमाचा संबंध उत्पन्न केला आहे. माझा येथें येण्याचा हेतु सफल झाला आहे. स्वार्थत्यागानें काम करणारीं गुणी माणसें येथें मिळतात, ही भाग्याची गोष्ट आहे. पुणें विद्यापीठातर्फें प्रा. करमकरांचा मी गौरव करतो.” आभारदर्शनानंतर हा अपूर्व गुणगौरव समारंभ समाप्त झाला.

गौरवग्रंथाचें स्वरूप : गौरव ग्रंथाकरतां संस्कृत व प्राच्याविद्या पंडितांकडून लेख 'मिळविण्याचें काम भांडारकर प्राच्याविद्या संशोधक मंदिराचे विद्वान् क्युरेक्टर प्रा.

प. कृ. गोडे यांचेवर सोपविण्यांत आले. त्यांच्या आस्थेमुळेच ग्रंथ भारदस्त स्वरूपांत प्रसिद्ध करता आला. ग्रंथ Royal आकाराचा असून पृष्ठसंख्या २६० आहे. किंमत रुपये १२ विषयानुक्रमणिका व लेखकांची नांवे सल्लो देत आहो.

Prin. Karmarkar Commemoration Volume
with a *Foreward* by Mahamahopadhyaya
P. V. Kane, Vice Chancellor, University of
Bombay.

Editors :—Prin. S. V. Dandekar
Dr. K. N. Watave
Prof. R. N. Gadre.

प्रारंभीचे दोन लेखांत प्राचार्य करमरकर यांचे चमित्राचा चित्रपट प्रो. गद्रे यांनी रेखाटला आहे व प्रा. सुरू यांनी त्यांचे U. T. C. मधील कामगिरीचा आढावा घेतला आहे.

निबंधाचे नांव	लेखक
(1) Bhagavadgita—Trichotomy Versus Triune Unity	Dr. S. K. Belvalkar M. A., Ph. D.
(2) गोत्रसंस्था	श्री. ना. गो. चाफेकर
(3) The legal Profession and its place in Society :	K. B. Gajendragadkar. B. A. (Hons.) LL. B.
(4) Notes on the history of Rope Manufacture in India Between B. C. 300 and A. D. 1900	P. K. Gode, M. A., Curator B. O. R. I, Poona.
(5) Minor Vestiges of classic Indian Painting :	Dr. H. Goetz, M. A., Ph. D. Baroda.
(6) Subhasitkhanda of Ganeśh-bhatta.	Prof. N. A. Gore, M. A.,
(7) Indo-Aryan and Hittite :	Prof. N. P. Gune, M.A.
(8) Kavi Brahmagulal and his Hindi works :	K. P. Jain, Editor : Jain Antiquary.
(9) वेदांतसूत्रांचे प्रतिपाद्य अद्वैतच होय	श्री. द. वा. जोग, उपनिषत्तीर्थ
(10) Female Initiative in Courtship :	Dr. B. Kakati, M. A., Ph. D. (Gauhati).
(11) The Earlier extant Purāna in Indian Literature :	Dr. A. P. Karmarkar, M. A., LL. B., Ph. D.
(12) The evolution of the अर्थर्चादिगण :	Prof. D. G. Koparkar, M. A.
(13) Sanskrit and Modern Indian Vernaculars :	Dr. E. D. Kulkarni, M. A., Ph. D.

- (14) Cultural words of Chinese origin : Dr. S. Maddison,
Ph. D.
- (15) Samkar and the Moksa passages in Bhagwatgita : Dr. M. G. Mainkar,
M. A., Ph. D.
- (16) An Illustrated Gujarati Verse Version of Bhāgavata Dasama Skandha : Prof. M. R. Mujumdar,
M. A., LL. B., Ph. D.,
(Baroda).
- (17) श्रीभद्रगवद्गीतेतीळ व्याकरणदोष, भाषादोष, अर्थदोष, इत्यादिकांचा विचार श्री. गो. रु. मोडक
- (18) 'ज्वालामुखी' पर्वतो 'ज्वालामुखी देवी' वा दि. वा. परांजपे बी. ई. (मेके.)
- (19) गीर्वाण शब्दानुशासनम् पंडित रघुनाथ शास्त्री पाटणकर
- (20) Peshwa's relation with Jaipur Rules between A. D. 1730 and 1761 M. M. Patkar.
B. A., Ph. D.
- (21) Race : A Study Dr. A. D. Pusalkar,
M. A., LL. B., Ph. D.
- (22) Winnowing Basket and the Cult of Sitalā An Indian Purse H. D. Sankali,
M. A., Ph. D.
- (23) The Trend of Bhagavad-Gitā Dr. B. N. Krishnamurti
Sharma
- (24) जैन साहित्य सृष्टि रा. ने. शहा
- (25) Brahman in the Atharva-veda Dr. N. G. Shende,
M. A., Ph. D.
- (26) Bhrngasamdesh : A Prakrit Kāvya : Dr. A. N. Upadhye.
M. A., Ph. D.
- (27) The Extent of the Mahabharata M. V. Vaidya,
M. A.
- (28) Yoga Psychology , Dr. K. L. Varadachari,
M. A., Ph. D.
- (29) The Psychological nature of the Sthayi-Bhavas : Dr. K. N. Watave,
M. A., Ph. D.

ले. कर्नल प्रिन्सिपाल, रघुनाथ दामोदर करमरकर

एम. ए.

(अल्प चरित्रचरिचय)

प्राथमिक शिक्षण

आपल्या महाराष्ट्रामध्ये आपल्या बुद्धिमत्तेच्या व कर्तृत्वाच्या जोरावर जी काहीं माणसे पुढे आली व ज्यांनी निरनिराळ्या क्षेत्रांमध्ये स्पृहणीय व भरीव कामगिरी करून आपले नांव अमर करून ठेविले अशा मोठ्या लोकांमध्येच प्रि. र. दा. करमरकर ह्यांचा समावेश केला पाहिजे.

रघुनाथ दामोदर करमरकर ह्यांचा जन्म तारीख २८-८-१८९३ रोजी सातारा जिल्ह्यातील मिलवडी क्षेत्रांत झाला. त्यांचे वडील सरकारी पोलीस सहाय्यामध्ये नोकरी होते. नोकरीनिमित्त त्यांच्या बद्दल्या वारंवार निरनिराळ्या गांवांत होत असत, त्यामुळे रघुनाथगवांचे प्राथमिक शिक्षण कराड, इसलामपूर वगैरे ठिकाणी झाले. प्राथमिक शाळेमध्ये सुद्धा ते अत्यंत हुषार विद्यार्थी म्हणून चमकत होते. त्यांनी आपला मराठी शाळेतील अभ्यासक्रम १९०२ साली वयाच्या नवव्या वर्षी, मराठी चौथ्या इयत्तेची मिडलस्कूल स्कॉलरशिप मिळवून संपविला.

हायस्कूल शिक्षण

त्यांचे हायस्कूल शिक्षण सातारा हायस्कूलमध्ये झाले. १९०३ ते १९०९ पर्यंत ते त्या हायस्कूलचे विद्यार्थी होते. १९०९ साली ते मॅट्रिक्युलेशनची परीक्षा उत्तीर्ण झाले व यशस्वी विद्यार्थ्यांमध्ये त्यांचा चौथा नंबर आला. या बाबतीत विशेष उल्लेखनीय गोष्ट म्हणजे ते तीन वर्षे मॅट्रिकला वर्गामध्ये होते. १९०७ च्या प्रारंभी ते सहावी इयत्ता पूर्ण करून सातवी इयत्तेमध्ये गेले त्यावेळी त्यांचे वय फक्त १२ वर्षांचे होते. त्यावेळी १६ वर्षे पूर्ण झाल्याशिवाय मॅट्रिक्युलेशनच्या परीक्षेत बसता येत नव्हते, म्हणून त्यांना तीन वर्षे त्या वर्गात काढावी लागली. त्यावेळेचे हायस्कूलचे हेडमास्तर कै. हरीभाऊ गोडबोले व संस्कृत शिक्षक कै. पंडित रंगाचार्य रड्डी यांची त्यांच्यावर फार मर्जी होती. मॅट्रिकवर्गामध्ये असतांना त्यांनी काहीं संस्कृत वाचन संस्कृत पाठशाळेचे गुरुजी कै. संतु माधवाचार्य गजेद्रगडकर यांचेपार्श्वी केले होते. त्या परीक्षेतील संस्कृत प्राविण्याबद्दल मिळणारी जगन्नाथ शंकरशेट स्कॉलरशिप त्यांची थोड्या मार्कांनीच गेली. सर्व हायस्कूल शिक्षणामध्ये त्यांनी आपला पहिला क्रमांक कधीही सोडला नाही. १९०५ साली त्यांना पहिली हायस्कूल स्कॉलरशिपही मिळाली होती.

वडिलांची शिकवणूक

प्रि. करमरकर ह्यांचे वडील दामोदरपंत स्वभावतःच तापट आणि कडक शिस्तीचे माझे होते. त्यांच्या मातोश्री जानकीबाई याही अशाच स्वाभिमानाची निर्भय वृत्तीच्या होत्या. हे मानापितांचे गुण रघुनाथगवांमध्ये जन्मतः उतरले होते. प्रि. करमरकर हे चौदा वर्षांचे असतांनाच त्यांचे वडील वारले. त्यावेळी त्यांचे थोरले बंधु रामभाऊ व चार बाहिणी अशी सहा

अपत्ये उघडीं पडलीं. भग्न्या संसारावरची सावली दुर्दैवाने अकस्मात् अशा रीतीने नाहीशी झाल्यानंतर आपल्या अपत्याचा योगक्षेम कसा चालवावयाचा हा मोठा प्रश्न त्यांच्या मातोश्रीपुढे उभा राहिला. परंतु त्या कठीण प्रसंगी धैर्य धरून त्या कर्तव्यगार स्त्रीने आलेल्या आपत्तीस तोंड दिले. या काळात करमकर मंडळींना कांहीं गुणवान व उदार वृत्तीच्या गृहस्थांकडून झालेल्या साहाय्याची रूतज्ञतापूर्वक जाणीव मि. करमकर यांना आहे.

कॉलेजचे शिक्षण

मि. करमकर ह्यांचे कॉलेजचे शिक्षण फर्ग्युसन व डेक्कन कॉलेजमधून झाले. कॉलेजमध्ये ते नेहमी पहिले स्कॉलर असावयाचे. इंटर मीजिएट परीक्षेमध्ये ते पहिल्या वर्गात दुसऱ्या क्रमांकांने उत्तीर्ण होऊन त्यांना संस्कृतमध्ये पहिले आल्याबद्दल वरजीवन दास संस्कृत स्कॉलरशिप व जैन लिटरेचर स्कॉलरशिप मिळाली होती. पहिली दोन वर्षे ते फर्ग्युसन कॉलेजमध्ये होते. बी. ए. च्या अभ्यासाकरिता ते डेक्कन कॉलेजमध्ये दाखल झाले. सीनियर बी. ए. मध्ये असताना "मुक्तेश्वरांचे काव्य" या विषयावर लिहिलेले उत्कृष्ट निबंधाबद्दल त्यांना कॅंडी मराठी प्राइजही मिळाले होते. १९१३ च्या डिसेंबरमध्ये ते बी. ए. परीक्षा पहिल्या वर्गात उत्तीर्ण झाले व त्यांचा दुसरा क्रमांक आला. व संस्कृत नेपुण्याबद्दल त्यांना माऊ दाजी प्राइज व सर्व यशस्वी विद्यार्थ्यांमध्ये दुसरा क्रमांक मिळविल्याबद्दल गंगादास रंगिलदास स्कॉलरशिप त्यांना मिळाली. १९१४ जानेवारी ते १९१६ जूनपर्यंत ते डेक्कन कॉलेजमध्ये पहिले दक्षिणी फेलो होते. फेलो असताना त्यांनी डेक्कन कॉलेज क्वार्टर्लीच्या इंग्रजी विभागाचे संपादन केले होते. १९१४ च्या गॅदरिंगच्या अध्यक्षपदावरही तेच नियुक्त झाले होते. १९१६ च्या जून मध्ये ते एम. ए. ची परीक्षा दुसऱ्या वर्गामध्ये उत्तीर्ण झाले व त्यांना संस्कृत नेपुण्याबद्दल भगवानदास पुरुषोत्तदास स्कॉलरशिप व झाला वेदांत प्राइस मिळाले. डेक्कन कॉलेजमध्ये के. डॉ. वि. स. घाटे यांचे ते आवडते शिष्य होते. एम. ए. मध्ये ते डॉ. श्री. कृ. बेलवलकर ह्यांचे पहिले विद्यार्थी होत. अशा रीतीने त्यांनी आपली विद्यार्थीदशा यशस्वी रीतीने पार पाडली. विलिंग्डन कॉलेजचे प्रिन्सिपाल के. सप्रे, पाटणा हायकोर्टाचे न्यायाधीश रुवेन, फर्ग्युसन कॉलेजचे प्रो. शिन्ने, पुण्याचे अॅडव्होकेट ए. ए. खान, शेविअर कॉलेजचे प्रो. एन. के. भागवत हे त्यांचे सहाय्याची होत

पुढील आयुष्यक्रम

१९१६ मध्ये एम. ए. झाल्यानंतर पुढे काय करावयाचे हा त्यांच्यापुढे मोठा प्रश्न उभा राहिला. जवळ जवळ त्यांचे समकालीन असलेले प्रो. का. वा. अभ्यंकर, के. प्रि. अ. व. गजेंद्रगडकर अथवा महामहोपाध्याय वा. वि. मिश्रा यांचे प्रमाणे त्यांनाही सरकारी कॉलेजमध्ये अथवा दुसऱ्या कोणत्याही सरकारी स्थापनेमध्ये मानाची व भरीव पगाराची नोकरी मिळणे त्या वेळी सहज शक्य होते. परंतु त्यांनी १९१६ साली एम. ए. परीक्षा उत्तीर्ण झाल्यानंतर लागलीच त्या वर्षीच स्थापन झालेल्या न्यू पूना कॉलेजमध्ये म्हणजे हल्लीच्या सर पशुरामभाऊ कॉलेजमध्ये संस्कृतचे प्रोफेसर म्हणून काम करण्यास सुरवात केली, व १९१७ जानेवारीमध्ये ते त्या संस्थेचे आजीव सभासद (लाईफ मॅम्बर) झाले. १९१७ ते १९४५ पर्यंत २८ वर्षे त्यांनी त्या कॉलेजमध्ये संस्कृतच्या प्रोफेसराचे काम अत्याह्न केले आहे.

प्रिन्सिपालची कारकीर्द

१९९३ ते १९९५ या काळामध्ये प्रि. करमरकर हे सरपरशुरामभाऊ कॉलेजचे प्रिन्सिपाल होते. त्याचे अगोदर दोन वर्षे ते व्हाइस प्रिन्सिपालही होते. १२ वर्षे त्यांनी प्रिन्सिपालचे काम फार कुशलतेने व यशस्वी रीतीने केले आहे. त्यांच्या कामगिरीबद्दल सर्व सभासदांना आदर व प्रेम होते. त्यांच्या कारकीर्दीत कॉलेजची नेहमी सर्व बाजूने चांगलीच भरभराट झाली.

ग्रंथकार

प्रो. र. दा. करमरकर ह्यांनी संस्कृतचे प्रोफेसर म्हणून केलेली दुसरी कामगिरी म्हणजे त्यांनी केलेले संस्कृतग्रंथांचे संपादन होय. त्यांनी अनेक संस्कृत ग्रंथांवर विपुल, भारदस्त व चिकित्सक पद्धतीच्या टीपा व इंग्रजीमध्ये संपूर्ण भाषांतर देऊन प्रकाशित केले आहेत. ह्या ग्रंथांमध्ये मालविकाग्निमित्र, विक्रमोर्वशीय, रघुवंश, कुमारसंभव, मेघदूत, नागानंद, मृच्छकटिक, मुद्राराक्षस हे ग्रंथ प्रमुख होत. ह्याशिवाय तर्कसंग्रह, तर्कभाषा, अर्थसंग्रह, फस्ट इयर व इंटरमीजिएट परीक्षेस नेमिलेले वेंचे (Selections) इत्यादि ग्रंथ आपले बंधुतुल्य स्नेही प्रि. अ. बा. गर्जेद्रगडकर यांच्या समवेत संयुक्त ग्रंथकार म्हणून प्रसिद्ध केली आहेत. ह्यांनी लिहिलेली सर्वच पुस्तके विद्यार्थीवर्गामध्ये फार लोकप्रिय झाली आहेत. इतकेच नव्हे तर संस्कृत वाङ्मयाच्या सामान्य वाचकांनाही त्या पुस्तकांचा फार उपयोग होतो. बाँबे संस्कृत सेरिजमधील झळकीकर ह्यांच्या काव्यप्रकाश ग्रंथांचे पुनर्मुद्रण प्रि. करमरकर ह्यांच्या नेतृत्वाखालीच झाले आहे. भांडारकर इन्स्टिट्यूट ह्या संस्थेतर्फे प्रकाशित होत असलेल्या महाभारत ग्रंथाच्या संपादनमंडळावरही त्यांची नेमणूक झाली असून हल्ली ते स्वतः त्या प्रचंड ग्रंथांतील अश्वमेधिन् पर्व संपादन करण्याच्या कामात गुंतले आहेत.

प्राच्यविद्या परिषद्

प्रि. र. दा. करमरकर ह्यांनी व्यासंग अव्याहत चालू ठेविला आहे. कॉलेजमध्ये अध्यापक झाल्याबरोबर "वेदान्तसूत्रांवराल भाष्यांचा तौलनिक विचार" ह्या विषयावर उत्कृष्ट निबंध लिहल्याबद्दल त्यांना मुंबई युनिव्हर्सिटीकडून विश्वनाथ नारायण मंडळीक सुवर्ण पदक मिळाले आहे.

दर दोन वर्षांनी भरण्या प्राच्यविद्या परिषदेच्या कामांतही प्रो. करमरकर ह्यांनी फार उत्साहाने भाग घेतला आहे. १९९९ साली पुणे येथे भरलेल्या पहिल्या प्राच्यविद्या परिषदेचे ते कै. पां. दा. गुणे, ना बा. उदगकर ह्यांच्या समवेत संयुक्त कार्यवाहू होते व ती पहिली परिषद् यशस्वी करण्याचे कामी त्यांनी फार श्रम घेतले व सार्वजनिक काम करण्यामध्ये कुशलता प्रथम प्रगट केली. प्राच्यविद्या परिषदेची अधिवेशने हिंदुस्थानांतही निरनिराळ्या प्रांतांतील प्रमुख शहरी झाली आहेत. नुकतेच दरभंगा येथे चौदावे अधिवेशन झाले. ह्या चौदा अधिवेशनापैकी बऱ्याच अधिवेशनाला जातीने हजर राहिले आहेत व काव्य, वेदांत अलंकार वगैरे निरनिराळ्या शास्त्रीय गहन विषयांवर निबंध लिहून त्यांनी आपले पांडित्य प्रगट

केलें आहे. काहीं अधिवेशनांत तर त्यांनीं दोष दोन निबंध वाचले आहेत. त्यांनीं वाचलेले निबंध परिषदेमार्फत प्रसिद्ध होणाऱ्या ग्रंथांतून प्रकाशित झाले आहेत.

भांडारकर इन्स्टिट्यूट

“भांडारकर प्राच्यविद्या संशोधन मंदिर” या संस्थेच्या कारभारामध्येही त्यांनीं प्रारंभालक्ष घातलें आहे त्या संस्थेच्या नियामक मंडळावर (Regulating Council) व कार्यकारी मंडळावर (Executive Council) सभासद म्हणून त्यांनीं अनेक वर्षे काम केलें आहे. त्या संस्थेच्या कार्यवाहाचेही काम त्यांनीं काहीं वर्षे केलें आहे. हल्लींही ते कार्यकारी मंडळाचे सभासद आहेतच. संस्थेच्या प्रसिद्धीकरण (publication) सारख्या निरनिराळ्या शाखेच्या प्रमुखाचे जबाबदारीचे कार्यही त्यांनीं कैक वर्षे केलें आहे.

इतर व्यवसाय

पुणे येथील डेक्कन कॉलेजच्या संचालक मंडळावरही पि. र. दा. करमरकर हे सभासद होते. संस्थेच्या प्रारंभीच्या काळांत त्या संस्थेस पि. करमरकर ह्यांच्या मार्गदर्शनाचा पुष्कळच उपयोग झाला आहे. तसेंच वेदशास्त्रोत्तेजक सभेच्या कार्यवाहाचेही काम त्यांनीं काहीं वर्षे केले आहे. पुणे येथील संस्कृत वाग्बर्धिनी तमेच्या कार्यामध्येही काहीं वेळां वक्रे म्हणून व काहीं वेळां अध्यक्ष म्हणून संस्कृतमध्ये भाषणें करून त्यांनीं त्या कार्याबद्दल सक्रिय सहानुभूति प्रगट केली आहे. डेक्कन व्हर्न्यारियुलर ट्रान्स्लेशन सोसायटीकडून येणाऱ्या पुस्तकांवरही त्यांनीं आपले निर्भीड अभिप्राय प्रगट केले आहेत. गव्हर्नमेंट मॉडर्निझमल टेक्स्टबुक कमिटीच्या संस्कृत व प्राकृत उपसमितीचे ते आज किंवेक वर्षे सभासद आहेत.

मुंबई युनिव्हर्सिटी

पि. करमरकरांचें दुसरें महत्त्वाचें कार्यक्षेत्र म्हणजे मुंबई युनिव्हर्सिटी होय. १९२९ सालीं प्रथम ते युनिव्हर्सिटीमध्ये ‘केलो’ म्हणून निवडून आले. ते व्हापासून आतांपर्यंत ते त्या संस्थेचे फेलो आहेत. १९४५ सालीं निवृत्त झाल्यानंतर सरकारने त्यांना नेमिलें आहे. १९३० सालीं त्यांची नेमणूक अॅक्याडॅमिक (academic) कौन्सिलवर झाली. १९३४ ते १९४२ पर्यंत त्यांनीं सिंडिक (Syndic) म्हणून व संस्कृतचे अभ्यासमंडळ (Board of studies) ह्या मंडळाचे सभासद व अध्यक्ष म्हणूनही त्यांनीं काम केलें आहे.

पक्षसंघटनाचानुर्य हा पि. करमरकरांचा मोठा गुण असल्यामुळे त्यांना युनिव्हर्सिटीच्या कारभारांत बरेंच महत्त्वाचें स्थान प्राप्त झालें आहे. मध्यंतरीं “देशभाषा विरुद्ध संस्कृत भाषा” या वादांत संस्कृतची बाजू सावरून धरण्यांत पि. करमरकर ह्यांचे श्रम कारणीभूत झाले आहेत. त्यांच्या युनिव्हर्सिटीसंबंधीच्या ज्ञानाचा उपयोग पुणे युनिव्हर्सिटीनें करून घेतला पाहिजे एवढें सरे !

सिंहिक गार्ड

१९४० मध्ये पुणे सिंहिक गार्ड पथकाची स्थापना करण्याकरितां ‘सिंहिक गार्ड कमिटी’ नेमण्यांत आली व त्याचे अध्यक्ष पि. करमरकर हेच निवडले होते. त्या कमिटीनें केलेल्या शिफा-

रशीस अनुसरून पुणे येथे सिव्हिक गार्ड पथक स्थापण्यांत आले व त्याचे मुख्य कर्मांडंट प्रि. करमरकर हेच. त्यांच्या कामांत त्यांना त्यांचे दुय्यम प्रि. द. गो. कर्वे ह्यांचे फार साहाय्य झाले. ह्या दोघा प्रिन्सिपॉलनीं पुणे येथील सिव्हिक गार्डची संघटना फार कौशल्याने केली होती व त्यांचे नेतृत्वाखाली सिव्हिक गार्डीनीं लोकप्रयोगी अनेक कामेही केली होती. त्या पथकामध्ये निर-निराख्या व्यवसायांतील सुशिक्षित व प्रतिष्ठित लोक होते. पुणे येथील ही संस्था इतर शहरांतील संस्थांना आदर्शभूत झाली होती.

लोणावळें येथें नं. ५५ ऑफिसर्स सिलेक्शन बोर्ड या संस्थेवर १९४५ फेब्रुवारी ते १९४६ फेब्रुवारी पर्यंत प्रि. करमरकर ह्यांची नेमणूक झाली होती. त्या बोर्डाचे अध्यक्ष कर्नल पोर्टवे (Col. Portway) हे मोठे रागीट गृहस्थ होते. १९४६ सालीं ते येथून इंग्लंडमध्ये गेले त्यावेळीं त्यांनीं मुद्दाम, प्रि. करमरकर ह्यांना पत्र पाठवून त्यांचेबद्दल प्रशंसाद्वार काढले आहेत. ते आपल्या पत्रांत म्हणतात;

“ This is first to put on paper my appreciation of your help and loyal cooperation in the last few months. It was a great asset to have a man of your erudition and breadth of judgment to help in the decisions—sometimes difficult—that one had to make.”

यु. टी. सी. मधील त्यांच्या स्पर्धांच्या उत्कृष्ट कामगिरीबद्दल त्यांच्या E. D. (Efficiency Decoration Medal) हें बहुमानाचें सुवर्णपदक मिळालें आहे. डिप्लोमा इन मिलिटरी सायन्सचा युनिव्हर्सिटीमध्ये प्रवेश, हें त्यांच्या प्रयत्नांचेंच फळ आहे.

खाजगी जीवन

प्रि. र. दा. करमरकर उर्फ आप्पा करमरकर हे आपल्या कर्तृत्वानेच केवळ पुढें आले आहेत. त्यांची आर्थिक स्थिति प्रथम थोडी हलाखीचीच होती. त्यांनीं आपला सर्व विद्याभ्यास स्कॉलरशिपवरच केला आहे. अजूनही ते लायस विद्यार्थ्यांना जडर ती मदत करित असतात. त्यांनीं आपली सांसारिक जबाबदारीहि उत्तम रीतीनें पार पाडली आहे.

प्रि. करमरकर ह्यांचा स्वभाव शांत व गंभीर आहे. त्यांचा स्पष्टकेपणा व निर्भीड वागणूक ह्यामुळे प्रथम दर्शनी पुष्कळ वेळां ते थोडेसे तुसडे वाटण्याचा संभव आहे. परंतु त्यांच्याशीं होणाऱ्या परिचयामुळे हा समज चुकीचा आहे हें कळून येतें. त्यांच्या अंतःकरणा-मध्ये दया असते व त्यांनीं आपल्याकडून पुष्कळ स्नेह्यांना, शिष्यांना, समकालीन अध्यापकांना नाना तऱ्हेची मदत केली आहे.

वैकुंठवासी प्रि. अ. वा. गजेंद्रगडकर ह्यांचा व प्रि. करमरकर ह्यांचा अरुत्रिम स्नेह होता. दोघेही सातारा हायस्कूलचे माजी विद्यार्थी. दोघेही डेक्कन कॉलेजांत समकालीन केलो होते. दोघेही कॉलेजमध्ये प्राध्यापक व प्रिन्सिपाल होई. दोघांनींही काहीं संस्कृत पुस्तकांचें संपादन एकत्र केलें आहे. दोघेही यु. टी. सी. मध्ये लेफ्टनंट कर्नल होते. फार काय, दोघांचेही घरगुनी नांव ‘ आप्पा ’ होते. अश्वत्थामाचार्यांच्या मृत्युपूर्वीं दोघांनींही विचार करून पुढील वर्षी-मध्ये काय काम करावयाचें याचा सुंदर आराखडा तयार केला होता. ते काम पार पाडण्याची

जबाबदारी आतां एकट्या प्रि. करमरकर हांचेवरच पडली आहे. देवी घटना मोठी विचित्र असते असे म्हणतात ते असे.

सेवानिवृत्त झाल्यावर त्यांना दुसऱ्या कॉलेजमध्ये भरपूर पगारावर नोकरीकरिता सन्मानपूर्वक बोलाविले होते. परंतु त्या गोष्टीकडे त्यांनी मुर्खीच लक्ष दिले नाही. भरपूर पेंशन मिळत असतांना सुद्धा कित्येक लोक पेंशन घेतल्यावर दुसरीकडे नोकरीची धडपड करितात ही गोष्ट पाहिली म्हणजे प्रि. करमरकर हांच्या या त्यागी वृत्तिद्वल नितांत आदर व कौतुक वाटल्यावांचून राहवत नाही. हल्ली ते आपल्या स्वतःच्या 'दामोदर व्हिला' या छोट्या बंगलीत अध्ययन, सोल विचार व अध्यापन, वाचन ह्यामध्ये ऋषितुल्य वृत्तीने आपली काला क्रमण करीत आहेत.

उपसंहार .

प्रि. आप्पा करमरकर व प्रस्तुत लेखकाचा गाढ परिचय आज ३५ वर्षांचा आहे. तो त्यांना आपल्या वडील बंधूचे ठिकाणी मानितो व त्याचेही प्रस्तुत लेखकावर बंधुतुल्य प्रेम आहे. लेखकाचे पितृतुल्य प्रि. अश्वत्थामाचार्य हांच्या गेल्या वर्षी झालेल्या अकस्मात व अकाली निधनाने प्रस्तुत लेखकास फार मोठा धक्का बसला आहे व त्यास अगदी पोरके वाटू लागले आहे, त्या दृष्टीने आप्पा करमरकर हांच्या रुपाढत्राची त्याला अधिक जख्खर भासते. अशा परिस्थितीत ते छत्र सदैव राहो व याकरिता परमेश्वर प्रि. र. दा. करमरकर यांना दीर्घायु व पूर्ण आरोग्य देवो. त्यांचे हातून यापुढे शैक्षणिक व सामाजिक कामगिरी होवो एवढी भगवच्चरणी मन्त्रभावे प्रार्थना करून त्यांचा चरित्रपरिचय येथेच संपवितो.

सातारा, ४।१२।४८

के. बा. गजेंद्रगडकर वकील

[के. बा. गजेंद्रगडकर यांनी हा लेख करमरकर सत्कार समितीकडे पाठवून आपले प्राचार्य करमरकराविषयीचे नितांत प्रेम व्यक्त केले. पण देवदुर्विलास असा की प्रि. करमरकरांचे आयुशाशेयचितन उपसंहारामध्ये करतांना, आपलाच आयुष्याची दोगी तुटली आहे, याची त्यांना पुसटहि कल्पना आली नाही. हा लेख ४ डिसेंबर रोजी पोस्टांत टाकून ते परत फिरले व थोडक्याच दिवसांनी त्यांचे प्राणोत्क्रमण झाले. के. के. बा. गजेंद्रगडकर आपले बंधुतुल्य स्नेहाचा सत्कारसभारंभ पहाण्यास राहिले नाहीत, परमेश्वर के. गजेंद्रगडकर यांचे आत्म्यास सद्गति देवो.]

प्राचार्य करमरकर यांचे गौरवपर चालील लेख व कविता पाठविल्याबद्दल आम्ही प्रा. राहुकर, प्रा. बेडेकर, (M. E. S. College) प्रा. वाटवे, प्रा. मद्दे, प्रा. खांडेकर (फर्ग्युसन कॉलेज) यांचे आभारी आहो.

PRINCIPAL R. D. KARMARKAR

A figure tall, robust in health and cheer
In dress so simple for soldierly tread,
Hailing friends with hearty words, rousing dread
In others, is Principal K. from near;
A scholar sound of Sanskrit, ranking high
In studies of classic Vedantic lore,
With zest you taught the pupils best to soar
To peaks of fame that shine like stars in sky;
Nobler and brighter still your service great
To institution dear to heart, whose glory,
Prestige, traditions rich will be the story
Happiest of your life, worthy of state;
The soldier's way—its training hard for fight
Is solace dear in lonely life—its light.
15-12-48. . . . . R. K. KHANDEKAR

करमरकर—गुणगौरव

प्राचार्य करमरकर यांचा मी १९३८ पासून १९४३ पर्यंत विद्यार्थी होतो. त्या काला-
तील त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा व शिकवणुकीचा जो ठसा माझ्या मनावर उमटला, त्यामुळे
माझ्या आयुष्याला योग्य दिशेने वळण लागले. पुष्कळ विद्यार्थ्यांना त्यांच्या उग्र चेहऱ्याकडे
पाहून भीतिच वाटे. त्यांच्या कोमल हृदयाची साक्ष पटणारे थोडेच. आमची बी. ए. ची परीक्षा
जवळ आली असे पाहून त्यांनी आम्हांस जो उपदेश केला त्यांत पितृवात्सल्य थबथबलेले होते.
व त्यामुळे मला नेटाने अभ्यास करावयास धीर आला, व परीक्षेमध्ये सुयश मिळाले. वर्गीस शिक-
वित असतां प्रा. करमरकर फारच गंभीरपणे बोलत, पण कधीकधी त्यांना विनोदाची लहर
येई. एकदा ते वर्गात आले तेव्हा टेबलावर तांदुळ ठेवलेले दिसले. ते म्हणाले “मी पुराण सांगतो,
तेव्हा आपण तांदुळ ठेवलेत, हे ठीकच आहे. मी पुराणीक आहे, त्या अर्थी तुम्हां पुढे बसलेले
विद्यार्थी वाती वळत बसलेल्या याचका अर्हांस असे मी समजतो.” विद्यार्थ्यांचे चेहरे
पाहण्यालायक झाले. एकदा कॉलेजचे सुरवातीला मुलांस उद्देशून भाषण करतांना त्यांनी
'नायमुत्सवकालः किंतु व्यायामकालः' या आर्यचाणक्याच्या शब्दांत बहुमोल उपदेश केला.

प्रि. करमरकर हे सरे प्राध्यापक होते. कालिदासापे केलेले वर्णन त्यास हुबेहुब लागू पडते.

श्लिष्टा क्रिया कश्यच्चिदात्मसंस्था

संक्रान्तिरभ्यस्य विशेषयुक्ता ।

यस्योभयं साधु स शिक्षकाणां

धुरि प्रतिष्ठापयितव्य एव ॥

प्रि. करमरकर हे शिष्यचित्तापहारक नसून शिष्यचित्तापहारक या दुर्मिळ कोटीतील
शिक्षक होते. त्यांची विद्वत्ता, सततोद्योग, शिस्तीचीभावड, व विद्यार्थ्यांमद्वल कळकळ
व प्रेम, या गुणांमुळे प्रा. करमरकर हे आदर्श प्राचार्य या पदवीला प्राप्त झाले. परमेश्वर त्यांना
दीर्घायुरारोग्य देवो.

प्रा. व्ही. जी. राहुकर
(M. E. S. College, Poona).

गुरुप्रशस्तिः

‘ कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन । ’
एतद् यस्य व्रतं तस्मै तापसाय नमो नमः ॥ १ ॥
सेनानीः सात्त्विको धीमाञ् श्रोत्रियश्च दृढव्रतः ।
वज्रवत् खलु कर्तव्ये वात्सल्ये तु शिरीषवत् ॥ २ ॥
पितुर्मृत्योः परं बाल्ये कुटुम्बं येन पालितम् ।
परं नोपेक्षिता विद्या तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ ३ ॥
पितृवच्छात्रवृन्देषु मातृवत् खलु सेवके ।
दृष्टिस्तस्यास्ति विदुषः सतीर्थेषु च भ्रातृवत् ॥ ४ ॥
धन्या संस्था हि सा यस्यां प्राचार्योऽभूदसौ चिरम् ।
धन्याः शिष्यगणास्तस्माद् ये च ज्ञानामृतं पपुः ॥ ५ ॥
अन्यान् कामान् परित्यज्य विरागेणेव चेतसा ।
विद्यादानं कृतं येन तं नमामि गुरुं मम ॥ ६ ॥
रघुवद् रघुनाथोऽयं भीमकान्तैर्गुणैर्युतः ।
अभिगम्यः स छात्राणामभृष्यश्च द्विषामपि ॥ ७ ॥
वियोगः स्वकुटुम्बिन्या विश्लेषः सुहृदाऽपि च ।
येन धीरेण तौ सोढौ वन्देऽहं तं गुरुत्तमम् ॥ ८ ॥
दुर्गमा देववाणीयं येन ठीकाकृता भृशम् ।
सुगमा छात्रवर्गस्य कृता विशदया गिरा ॥ ९ ॥
वेदान्ते नाटके काव्ये तर्कशास्त्रे तथैव च ।
ब्रह्मसूत्रेषु योगे वा यः सुखेन निमज्जति ॥ १० ॥
न केवलं स्वयं ज्ञानी संक्रान्तिकुशलोऽपि तु ।
सव्यसाची महान् द्रष्टा पुण्यैरेव हि लभ्यते ॥ ११ ॥
करमरकरकुलोत्पन्नं सुतं दामोदरस्य वै ।
रघुनाथमहं वन्दे शिष्योऽपि तनयोपमः ॥ १२ ॥

बेडेकरकुलोत्पन्नः केशवशर्मा
(M. E. S. College, Poona).
१९-१२-१९४८.

गु. प्राचार्य करमरकर

१९३५-३५ सालांतील पहिल्या सहामाहीतील ऑगस्ट महिन्यांतील गोष्ट. संस्कृत ऑनर्सच्या वर्गात शिकवितांना गु. करमरकर सहज बोलून गेले की, "I Should like to restore your Hons. Library". तो तास संपला. ते वाक्य माझ्या मनांत घोळत राहिले. माझे स्नेही कोपरकर (सध्या प्राध्यापक, मुलीचें कॉलेज, हुजूरपागा) यांना सांगितले. की, 'आपण आतांच्या आतां भेटून लायब्ररी मिळविण्याचा प्रयत्न करू.' माझी ती सूचना त्यांना पटली. आम्ही दोघे ताबडतोब करमरकरांना जाऊन भेटलो आणि ऑनर्स लायब्ररी-संबंधीच्या त्यांच्या वाक्याची त्यांना आठवण दिली. त्यांनींही अविलंब होकार दिला आणि विचारले की, पुस्तके कोणतीं हवीत त्यांची यादी करा आणि किती पैसे तीं पुस्तके विकत घेण्यास लागतील याचा अंदाज सांगा ! ह्या प्रश्नांने आम्ही थोडेंसे गांगरून गेलो पण प्रसंगा-वधान राखून 'दोन-अडीचशे रुपये लागतील' असे सांगितले. 'तथास्तु, यादी करून आणा माझी सही घ्या आणि कोल्हटकरांच्या स्वाधीन करा' असे त्यांनीं सांगितले. आमच्या बुद्धीप्रमाणें, पडत्या फळाची आज्ञा घेऊन, पन्नास पुस्तकांचीं नांवे कागदावर लिहून दुसऱ्या दिवशीं त्यावर करमरकरांची सही घेऊन ती यादी मां कोल्हटकर (ग्रंथालयाधिकारी) यांना सुपूर्त केली. शंकर प्रसन्न झाल्यावर काम फत्ते होणार हें काय सांगावयास हवें ! एका आठवड्यांत आम्हांला पन्नास नवीस पुस्तके ऑनर्स ग्रंथालयासाठी मिळालीं.

१९३६ सालची बी. ए. ची परीक्षा आपल्या कॉलेजांत होती. पहिल्याच दिवशीं दुपारी ऋग्वेद-तर्कभाषेची प्रश्नपत्रिका चालू असतां प्रा. करमरकर प्रत्येक संस्कृत ऑनर्सच्या विद्यार्थ्यांजवळ येऊन प्रेमळणें प्रश्नपत्रिकेसंबंधीं विचारपूस करीत होते. हा क्रम पुढें प्रत्यहीं कायम होता. विद्यार्थ्यांविषयीं सरोस्वर मनांत वास्तव्य, पण त्याचें प्रदर्शन मात्र त्यांच्या हातून कधीं होते नसे त्यामुळे करमरकर कठोर, कडक आहेत अशी त्यांच्याविषयीं बहुतेक विद्यार्थ्यांची समजूत आहे.

एकदां ज्यु. बी. ए. च्या वर्गात ते सहज बोलून गेले की, 'Why Should I go in for a पुत्रकामेष्टि if I don't want a son ! अर्थात् करमरकरांच्या सनत्तनी, सश्रद्ध मनाला आपल्याला पुत्र नाही ही गोष्ट असमाधान देत असावी हें साहजिक आहे. तरीपण बोलण्यांत त्याविषयींची बेपर्वा वृत्ति त्यांनीं प्रकट केली. पुत्रप्राप्तीची त्यांची कामना थोड्याच काळानंतर पूर्ण झाली !

रा. ना. गद्रे

डॉ. के. ना. वाटवे

महाभागानां करमरकरगुणगौरवपरम् अभिभाषणम् ।

इतरेषु वक्तृषु स्वीये स्वीये भाषणे महाराष्ट्रभाषामाश्रितवत्स्वपि मस्कृतस्य गीर्वाण-
वर्णीसमाश्रयस्य औचित्यं मार्मिकाणामत्रभवतां सुस्पष्टमेव स्यादिति मन्ये । श्रीमन्तः करमरकर-
महाभागा गीर्वाणवाण्याः परमाः पर्युपासकाः । गीर्वाणसरस्वती एव एतेषां समुत्कर्षकारिणी ।
तद्गुणैर्विचरिः आचारैश्च नवानतया कल्पित एतेषां मनःविण्डः । अतस्तन्मथैरेव वचनैः रूतस्तेषां
गुणपरिचयस्तेषां महते सन्तोषाय कल्पेत । अद्यतनसमारम्भाध्यक्षाणां च महामहोपाध्यायानां
गीर्वाणवाक्पण्डितानामपि परितोषाय जायेत गीर्वाणवाग्बिन्धास इति रुच्या गीर्वाणवाणीप्रयोग-
व्यसनाना मया संस्कृतमेव भवदनुज्ञया समालम्ब्यते ।

प्रत्येण सर्वेषामपि चिरपरिचितानां करमरकरमहोदयानामिदं स्वभाववैशिष्ट्यं प्रतीतं
भवति यदि मे बहिरनाकर्षकाः, भयजनका गभीरा इव च आभासि । 'नारीकेलसमाकारा
दृश्यन्तेऽत्र हि सज्जनाः' इति न्यायेन तेषां बहिरद्गुणं कठिनमनभिगम्यमिव दूरीदृश्यते । एतेषां
स्थूला शालप्राग्गुण्यं देहयष्टिः, उग्रदर्शनं मुखं, सुलभकोपा वृत्तिः, वेषभूषायामनादरः, मितभाषिता,
प्रतिवारको ध्वनिः परानुनयविमुखो व्यवहारः, त्वयार्थं मयार्थमिति न्याये प्रतिकूलत्वं तर्क-
कठोरा सत्यनिष्ठा इत्यादयो भीमगुणाः भयभिव जनयन्ति चिरपरिचितस्यापि चेतासि । का
कथा प्रथमोपगतानाम् । परमिमे एव क्षत्रियस्येव भीमगुणा एतेषां स्युः, तर्हि महाभागैरेभि-
रेतावान् लोकसंग्रहः कथं रूतः स्यात् ! कथमेभिः साधितं स्याद् विविधजनसंघटनसाध्यं
संस्थासंघर्षनकार्यम् ! कथमासादितः स्याद् बहूनामादरः, कथं च संपादितं शिष्यजनप्रेम !
केवलं कठिनस्य, उग्रस्य, भयकारिणश्च पुरुषस्य सत्कारे न केषामपि प्रवृत्तिर्जाता दृश्यते ।
परमस्य सर्वे वयं संमोक्ष्य परमेण प्रेम्णा सत्कारे एतेषां बद्धपरिकराः सज्जाताः । क्रिमस्य निदान-
मिति तावद् विचिन्त्यताम् । बहिःकठिनस्य नारीकेलफलस्यान्तः यथा सुधास्वादु वियते जलं
यथा वा शर्करामधुरो गर्भस्तेथैतेषामन्तःकरणमतीव स्निग्धं, मधुरं स्वादु च वर्तते । भीमगुणैः
सह कान्तगुणा अपि हृदि एतेषां निवसन्ति, एतेषां शिष्यजने वात्सल्यं, मित्रेषु सौहार्दं, आर्तेषु
करुणा, गुरुजने परनादरः, स्वकार्ये च दृढा निष्ठा । असतां यदि ते उग्रा तथापि सतां मङ्गलाः
सौम्याश्च । यथा शङ्करो भीमरूपोऽपि शिव इत्युद्धार्यते तथा बहिर्भीमाः करमरकरा अन्तःकान्ताः
सन्तः शुभंकरा एवेति सर्वेषामनुभवः । 'भीमकान्तैर्दृष्टगुणैः स बभूवोपजीविनाम् ।
अधृष्यन्त्राभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवाणवः' ॥ इति दिलीपनृपं वर्णयता कालिदासेन रघुनाथ-
शर्माणः करमरकरा एव प्रकीर्तिता इति समर्थये । दीर्घं नीरोगं चायुः परमेश एभ्य प्रददतु इति
अन्ततः संप्राथम्यं विरमामि ।

ज्ञानदेवी

शब्दांमधुनी वैभवशाली
विश्वमोहिनी मूर्त प्रगटली
ज्ञानियांची देवी आली

— नव तेजानें दिशा फांकली !—१

सुधा पाझरे ओविमधुनि
पुनीत झाली सारी अवनि
देवी आमुची तेजवाहिनी

— दिव्य तेज ये मानव—जीवनी !—२

उपमा झाल्या माणिक मोती
त्यांचें लेणें देवीवरती
तिच्या अंगची मोहक कान्ति

— पाहतांच हे डोळे दिपती !—३

रम्य शान्तता हिच्या मुखावर
चन्द्रकला ही आली भूवर
शीतलता ती मुग्ध मनोहर

— मंत्रमुग्ध करि जनतासागर !—४

उन्मन झाल्या मनोभावना
पाहतांच ही सुहास्यवदना
दूर पळाल्या गूढ वंचना

— नमते शिर हें तिच्या वंदना !—५

त्या देवीचा प्रसाद झाला
अज्ञानाचा पडदा विरला
ज्ञानदिपाचा प्रकाश भरला

— अन् थांग समाचा कोठें नुरला !—६

— दिगंबर रेखी.

सी. बी. प.

हरपलें श्रेय

केशवसुतांनीं गूढगुंजनात्मक अशीं जीं कांहीं काव्यें लिहीलीं त्यांतच केशवसुतांच्या 'हरपलें श्रेय' ह्या कवितेचा समावेश केलेला आहे. कवितेच्या जन्मकालविषयक उद्घापोह करण्याचा निष्कारण प्रयत्न करण्याच्या मानगडींत न पडतां, कवितेच्या जन्मापूर्वीं केशवसुतांच्या मानसिक परिस्थितीचाच मी प्रामुख्याने विचार मांडणार आहे. आणि 'हरपलें श्रेय' ही कविता केशवसुतांच्या मनाचें हुबेहुब प्रतिबिंब कसें आहे हीहि कल्पना मी वाचकापुढें मांडत आहे.

'हरपलें श्रेय' या कवितेचा जन्म केशवसुतांच्या आंतरिक भावनांच्या आविष्कारातून झालेला आहे. कवीच्या अन्तरंगात ज्या अनंत भावनाविीच निर्माण होत असतात, त्या भावन लहरी कवि आपल्या प्रतिभासंपन्नतेच्या निसर्गदत्त भांडवलाच्या जोरावर काव्यस्वरूपाच्य द्वारें प्रगट करीत असतो.

कवि कित्येकदा अननुभूत अशा कल्पनासृष्टीत स्वतःचरोचर वाचकासहि विहार करावयास लावतो; आणि काव्यास्वाद चाखून होताच पूर्ववत् त्यास वास्तवजीवनांत आणून सोडतो. यामुळेच कवीच्या जीवनाविषयक सुखदुःखाचा कयास बांधणें तितकेंसे उचित होणार नाही. पण त्याच्या जीवनांतिल मनोविकासाचें प्रतिबिंब शतांशानें कां होईना, त्याच्या काव्यांत ह्या ना त्या स्वरूपांत पडत असतेंच हें नाकचूल करतां येणार नाही. किंचहुना कवीच्या कांहीं कवितांतून त्याचें पडसाद पूर्णांशानें पडलेले दिसून येतात. त्यांत त्याची आंतरिक इच्छा, त्याची त्याच्या ध्येयवादाविषयीची उदात्त विचारसरणी, प्रेमविषयक उदात्त कल्पना, तत्कालीन सामाजिक विचारांचें प्रतिबिंब, अन्यायाची चीड अगर जीवनाविषयक नवीन नवीन सामाजिक वा राजकीय तत्त्वज्ञान, त्याचप्रमाणें जीवनांतिल अनेक दुःखद आणि तापदायक प्रसंगामुळें आलेलें नैराश्य अगर कांहीं रमणीय व सुखदायी स्मृति वा आनंदाचें प्रसंग यांचाहि आविष्कार झालेला असतो. अशा घटनांचा संबंध कवीच्या जीवनाशीं व त्याच्य काव्याशीं समरस झाल्याशिवाय लावतां येणार नाही. त्यासाठीं कविहृदयाचेंच व्हावयास हवें. क्षणभर स्वतःचें अस्तित्व, स्वतःचे विचार, स्वतःच्या भावना, स्वतःच्या अभिरुची बाजूला ठेवून कवीच्या कवितेंतिल विचारांशीं, त्याच्या भावनांशीं आणि त्याच्या अभिरुचीशीं समरस होऊन ती कविता वाचली तरच त्या काव्यानंदाची माधुरी आपणास अमर्यादपणें लुटतां येईल आणि आपणांस कालाईलच्या "We are all poets when we read a poem well." ह्या वचनांतिल सत्यता पटेल. 'हरपलें श्रेय' या कवितेचा विचार याच दृष्टीकोनांतून करणें अत्यावश्यक आहे.

केशवसुतांनीं वास्तववादी, जीवनाविषयक तत्त्वज्ञान व्यतीत करणाऱ्या 'तुतारी' 'स्फूर्ति' 'नशा शिपाई' यासारख्या बऱ्याच कविता लिहिल्या; आणि तदनंतर त्यांना अलौकिकतेविषयी काव्यरचना कराविशीं वाटूं लागली. आणि त्यांनीं तद्विषयक स्वप्नमय कल्पनावलयें गोंवण्यास सुरवात केली. त्या स्वप्नरंजनांतून, जीवनाच्या परमोच्च आनंदांतूनच 'क्षपूसा' ह्या कवितेचा जन्म झाला. त्यानंतर त्यांची बुद्धि पूर्णत्वानें विकास पावताच त्यांना ज्या सऱ्या अलौकिक

तत्त्वज्ञानाची जाणीव झाली, ते अलौकिक, जीवनातील असे तत्त्वज्ञान त्यांना काव्यातून प्रतीत करावयाची आंतरिक तळमळ लागली. त्यांची बुद्धि व्यावहारिक जीवनातून निघून तात्त्विकतेच्या ब्रम्हानंदात; लौकिकतेच्या क्षणिक सुखांतून अलौकिकतेच्या अलोट आनंदाकडे, सान्तातून निघून अनंतात; व्यावहारीक सृष्टवस्तुच्या फाफट बंधनांतून बंधनातीत, अमर्याद, उदात्त, अनंत अशा अलौकिकतेकडे धाव घेऊ लागली. तिच्याविषयी अनंत भावनाविचींचा कल्लोळ त्यांच्या हृदयसागरांत उठू लागला. त्या भावनांना व्यक्त करण्याची ओढ, आस, तळमळ त्यांना लागली. आपल्या बुद्धीबद्दल त्यांचा संपूर्णतया विश्वास निर्माण झाला. आपल्या बुद्धीतील उदात्तपणा त्यांच्या प्रत्ययास आला आणि ती उदात्तता काव्यरूपाने प्रतीत करावयाला आतां हरकत नाही अशी त्यांची पूर्ण खात्री झाली. एवढेच नाही तर ते व्यक्त करण्याचा अधिकार आपणाला प्राप्त झाला आहे असे त्यांना वाटू लागले. केशवसुतांना प्राप्त झालेले अलौकिक आणि उदात्त तत्त्वज्ञान काव्यरूपाने व्यक्त करण्याची तळमळ त्यांना लागली सरी, परंतु त्यांची काव्यप्रतिभा सुटली होती. त्याचा अर्थ इतकाच की, त्यांना त्यांच्या भावना, त्यांचे प्रगल्भ विचार, त्यांचे उदात्त आणि अलौकिक तत्त्वज्ञान व्यक्त करण्याइतकी आपली प्रतिभा संपन्न नाही, समृद्ध नाही याची जाणीव झाली होती आणि ते उदात्त आणि अलौकिक असे जे काही ते त्यांना केवळ प्रतिभेच्या दुबळेपणामुळे व्यक्त करतात येत नाही ह्यामुळेच त्यांना वाईट वाटत होते. उदात्त आणि अलौकिक तत्त्वज्ञानाचे समृद्ध भांडार असूनहि, केवळ प्रतिभासंपन्नतेच्या किड्या अभावी ते जनसमुदायास खुले करतात येत नाही ह्या एकमेव जमिनीची त्यांना बोंचणी लागली होती. अत्यंत सायासाने प्राप्त झालेले श्रेय केवळ प्रतिभेच्या असंपन्नतेमुळे हरण्याचा प्रसंग त्यांचेवर प्राप्त झाला होता, एवढेच नव्हे तर यामुळे हे हरणारे श्रेय, आपल्याला हरपावे लागणार, किंबहुना 'आपण ते हरणारे' अशी त्यांची बालंबाल खात्री झाली. आपण कितीहि धडपडलो, कितीहि सायास केले तरी आपली प्रतिभा यामुळे वृद्धिंगत होणे शक्य नाही आणि त्यामुळे आपल्या हाती ते लागत नाही म्हणून त्यांनी आपल्या ह्या प्राप्त असून हरणारे श्रेयाच्या निराश्रयपूर्ण भावना 'हरणारे श्रेय' ह्या कवितेत व्यक्त केल्या आहेत. त्यासाठी त्यांनी बडस्वधंच्या "Ode to the Intimations of Immortality" ह्या कवितेचाहि आधार घेतला आहे. 'हरणारे श्रेय' ह्या कवितेतील भावना बहूशी केशवसुतांच्याच आहेत. अलौकिकतेची प्राप्ति त्यांना बडस्वधंपासून प्राप्त झाली असल्याने त्यांची छटा त्या कवितेवर उमटणे अपरिहार्यच होय.

कवितेबाबतच्या वरील विवेचनाला आधारभूत अशा बऱ्याच गोष्टी सांपडत असल्या तरीसुद्धा त्या सर्वांचा उदापोह येथे न करता काही उल्लेखनीय अशा एकदोन गोष्टीच देणे योग्य होईल. त्यांतील प्रथम गोष्ट म्हणजे कवितेच्या आरंभी केशवसुतांनीच दिलेली टीप होय. तिचा विचार केला असता आपणास वरील विवेचनेची सत्यता पटेल. ती टीप अशी:-

"उदात्तबुद्धीला संसारांत राम नाही. अलौकिक असे जे काही तिला पाहिजे असते, ते तिच्या हक्काचे असून देखील त्याच्या प्राप्तीकरिता तिला झुरत पडावे लागत नाही काय!" प्रतिभा किंवा काव्यशक्ति पारसी शाल्याचे तर हे दुःख आहेच, पण काव्य हेच सर्वस्व मानणाऱ्या भावनाशील कवीला हा उणेपणा जिथ्वाचीच लागणार ! असल्या निराशेचे हे गीत आहे. अलौकिकाला शब्दरूप द्यावे ही आस पण-!!!

दुसरी गोष्ट म्हणजे ह्या कवितेसंबंधी केशवसुतानीं श्री. रहाळकर ह्यांना लिहिलेलें पत्र होय. A crab in the heart! but alas! where is the restorative! ह्याचा अर्थ डॉ. माधव ज्यूलियन यांनीं हि काव्यप्रतिभा, काव्यस्फूर्तीच संपली असा घेतला आहे. हे उद्गार केशवसुतानीं रहाळकरानीं उच्च, उदात्त व तत्त्वज्ञानविषयक कविता लिहिण्यास सांगितलें असतां काढले आहेत. याचद्वल आपणांस त्याची प्रतिभा खुंटली होती असा अर्थ जरी घेतां येत नसला तरी वर चर्चिलेली निराशा केशवसुतांच्या मनांत वास करीत होती हें सास! आणि त्या मानसिक नैराश्याचें प्रतिबिंब 'हरपलें श्रेय' ह्या कवितेंत पडलेलें दिग्घन यंतें हें कुणाहि विचारी आणि सूझ रसिकास नाकबूल करतां येण्यासारखें नाहीं. विलक्षण आकाक्षेनें झालेला कवि तळमळत आहे. त्याच्या समोर निराशेचा गडद अंधकार पसरला आहे. वैयक्तिक जीवनांत सर्वत्र निराशा पदरी पडत असल्यामुळे हा कवि काव्यानंदांत निमग्न झाला, पण तिथेहि निराशेनें पाठलाग केला. अशा वेळीं गतकालांनींल स्मृतिपटावरील चित्रे पाहण्याशिवाय तो काय करणार? मा. जोग केशवसुतांविषयी लिहिनांना म्हणतात, "केशवसुतांच्या जीवनाविषयक दृष्टीकोनांत जगांत दुःख बरेच आहे ही भावना आहे हें खरें, परंतु तेवढ्यानें त्यांनीं मेकड नैराश्याची वृत्ति कायम स्वीकारली होती किंवा ती वृत्ति रोगट झाली होती असें म्हणतां येणार नाहीं." ह्या म्हणण्यांत सत्यांश बराच आहे. परंतु यापुढें जाऊन ते जेव्हां, " 'वातचक्र,' 'घुबड,' किंबहुना 'हरपलें श्रेय' यांतील नैराश्य हे सऱ्याखुऱ्या वृत्तीपेक्षां कवितेच्या सजावटीकरितां होते, " (पान १०९ केशवसुत) असें म्हणतात त्यावेळीं मात्र दुमत होतें. कवितेंत रुग्णता आढळते; संपूर्ण कवितेची सुसंगति लागत नाहीं हें त्याचे कारण आहे असें 'हरपलें श्रेय' ह्या कवितेविषयी म्हणतांना ते लिहितात. त्यासाठीं वर उद्धृत केलेल्या विवेचनाची आणि कवितेतील अर्थाची सुसंगति लावून मगच सदरहू लेख पूर्ण करणें वरील विवेचनाच्या दृष्टीनें अधिक हितावह होईलसें वाटतें.

कवितेंतील ह्या 'उदात्तबुद्धि प्राप्त झालेला असा कवि' आहे. प्रतिभेस उद्देशून ही कविता लिहिली आहे. एवढें म्हटलें म्हणजे ह्या कवितेंतील कल्पना समजण्यास मुकीच प्रयत्न वाही. कविता गूढ गुंजनात्मक आहे—ह्याचा अर्थ इतकाच कीं गूढ शब्दानें अर्थाचें प्रतीतिदृष्ट्या कठीणत्व व्यक्त होतें, व गुंजन शब्दानें त्या कवितेची गेयता किंवा शब्द माधुर्य प्रगट होतें " त्यामुळे कवितेची अर्थप्रतीति रसिकाच्या मानसिक उन्नतावरच अवलंबून राहिल, आणि मग अमुकच कल्पना त्यांतून व्यक्त होते असा दृष्ट धरणें उचित होणार नाहीं.

कवितेंतील ह्या (म्हणजे स्वतः कवि) म्हणते, मी सऱ्या त्रिसंझांत हिंडून जें हरपलें आहे (प्रतिभा) त्याचा शोध करते पण सांपडत नाहीं ॥ धृ ॥ अजाण असतांना (उदात्त बुद्धि) निरनिराळे खेळ मी खेळले. लटपुटीचा संसार केला. त्या भातकुलीच्या कल्पनामय खेळांत मी जें सुख अनुभवलें तें सुख मला वास्तवतेच्या संसारांत मिळेनासें झालें. मला चुकल्या चुकल्यासारखें होतें. मी गोंधळलेल्या स्थितींत माझे श्रेय मिळेल कीं काय म्हणून प्रयत्न करतें. हरपलें तें मिळणार नाहीं. या ठिकाणीं श्रेय शोधणें वा हरपणें म्हणजेच पर्यायानें प्रतिभेचा शोध करणें वा प्रतिभा हरपणें होय. कारण प्रतिभेच्या वृद्धीशिवाय श्रेयभांडार उघडणें शक्य नाहीं. मग श्रेयप्राप्ति कुठची!—

अशा स्थितीत कोणी म्हणतात, “ आजची स्थिति प्राप्त होण्यास त्याची स्वतःची इच्छाच कारण झाली. ” जे देवाजवळ मागितले ते तुला प्राप्त झाले आहे “ हे ऐकून माझी चूक झाली हे मनाला उमजून दुःख होते. आणि जे दिले ते सोने देवाकडून काढून घेण्याच्या विचारांत असतां मी श्रोक्यांतील किरणांत असलेल्या रजःकणाबरोबर (कल्पनेने) प्रत्यक्ष न दिसणाऱ्या गोष्टीविषयी विचार करू लागते, त्यामुळे दैनिक व्यवहारांत मन रमत नाही. (त्यावरील काव्ये मनाला रिक्षवीत नाहीत) मग मी त्यापासून दूर म्हणजे ज्या ठिकाणी मनाला करमणूक होईल अशा ठिकाणी—म्हणजेच ओढे बनराजी यांच्याकडे जाते. तिथे काही काळ रमते, तिथे मला उच्चतेचा अनुभव येतो. परंतु त्यांतील आनंद, ते श्रेय म्हणजे आभास आहे असे वाटते. तेव्हा या जगांत ते नाही, असे वाटू लागते. मर्यादितपणा सोडून मग अमर्यादतेकडे धाव घेते. पण लोक मला ‘जनांतून उठली’ असे म्हणतात. परंतु वस्तुस्थिति निराळी आहे. सामान्यजनापेक्षा मी अधिक हुशार असून एका शब्दाने—काव्याच्या नव्हे तर अलौकिकतेच्या—कुंठीत करण्याचे सामर्थ्य माझ्यांत आहे, परंतु माझे जे श्रेय हरपले (प्रतिभेच्या अभावी) त्यावाचून काही सुचत नसल्याने मी दुबळी, बावळी झाल्ये आहे. हे माझे ‘हरपले श्रेय’ परत मिळवावयास मी वाटेल तो त्याग करावयास सिद्ध आहे. संसृतिपराङ्मुख होऊन सती स्वपतिचितेवर उडी घेते; किंवा पतंग प्रेमाने दीपज्योतीवर आहुति देतो. तद्दृष्टीतच मीहि माझे ‘हरपले श्रेय’ सांपडताच करीन ! माझे माझ्यापासून कोणी (प्रतिभेनेच) हिरावून नेले म्हणून माझा जीव तळमळत आहे.

यात केशवसुतांना श्री. वर्तक म्हणतात त्याप्रमाणे स्त्री-स्वातंत्र्याची तळमळ शक्य करावयाची नाही. ‘तुतारी’ने त्यांनी स्त्री-स्वातंत्र्याची गर्जना करून नवयुगाच्या ‘नव्या शिपाया’स, ‘स्फूर्ति’ दिली आणि त्या गर्जनेचा प्रतिध्वनी सर्वत्र—इतर कवींच्या काव्यांतून उठविला आहे. केशवसुतांचे बंधु सीतारामपंत म्हणतात त्याप्रमाणे “ भुमसू जीवाभ्याची तळमळ ” हाहि या कवितेचा विषय नाही. कारण या कवितेनंतरच्या केशवसुतांच्या “ केशवसुत म्हणे देवा, दीननाथा तुझे पार्थी माथा वाहियेला ” या अभंगावरून काढलेला हा तर्क आहे. यामुळे कवितेची संगति मुळीच लागत नाही आणि लागणे शक्य नाही. तेव्हा ह्या तर्काला कितपत प्राधान्य द्यावे, किंबहुना ह्याचा विचार करणे कितपत उचित होईल हे वाचकांवरच सोपविलेले बरे !

“ ही कविता प्रतिभा नामक मोहक शक्तीस उद्देशून लिहिली असावी. ‘श्रेय’ हा शब्द तन्मयतेचे सुख (माझ्यामते उदात्त व अलौकिक असे) व ते सुख देणारी दिव्यशक्ति (प्रतिभाशक्ति) ह्या दोन्ही अर्थाने वापरला आहे. ” असे म्हणणाऱ्या डॉ. माधवरावांच्या विधानांतील सत्यता आणि बरील विवेचनांवरून काढलेल्या माझ्या विचारांतील सत्यता वाचकांस कळून येईलच !

भानुदास बुलाजी जोशी.

उसळते मन

तो एक जुनाट वृक्ष होता. सत्तर पावसाळे प्राणिमात्रांवर उपकार करून त्याने अनुभवाचा मोठा साठा जतन केला होता.

नुकतेच काहीं दिवसांपूर्वी एका पक्षिणीनं आपल्या चिमण्या पिलासाठी घरांत बांधलं होतं त्यावर. किती गोजिरवाणं होतं तें पिल्लं ! आणि पक्षिण-सारं जग आपल्या सानुल्यांतच साठलेलं दिसे तिला ! लुसलुशीत किडे त्याच्या चिमुकल्या चोंचिंत भरवून रात्री आपल्या पिलाला पंसाची ऊब देत स्वतःलाहि विसरून निद्रादेवीच्या आधीन होणाऱ्या त्या पक्षिणीचा त्या थोर वृक्षालाहि कधी कधी हेवा वाटे.

असेच दिवस जात होते. हळू हळू पिल्लं मोठें होत होतें. पक्षीण त्याला स्वतःची गोष्ट सांगे: "अशीच लहान होतें मी. या निळ्या आकाशांत उंच उंच भराऱ्या ध्यायची खूप हौस होती मला. एक दिवस मेहमीप्रमाणे उठून परत येत असतांना साली किडे बळवळतांना मला दिसले. मागचा पुढचा बिचार न करतां मी तशीच वेंचायला गेले. आणि-आणि-डुर्दैवाने मी जाळ्यांत अडकल्याचें मला कळून आलें. त्या हौशी शिकान्याच्या घरीं एका सुंदर पिंजऱ्यांत मला ठेवण्यांत आलें. चांगलीं ताजीं फळं नि स्वच्छ पाणी असे त्यांत. पण स्वैरपणानं वागण्याची संघय झालेल्या माझ्या मनाला तें कसं गोड वाटावं ! रोज मी पळून कसं जावं या विचारांत वेळ घालवी. एक दिवस नजरचुकीनं उघड्या राहिलेल्या त्या मायावी कैदखान्याच्या दारांतून मी बाहेर पडलें. नंतर-नंतर....." वाक्य अर्धवटच टाकून ती आपल्या पिलाच्या रेशमी अंगावर प्रेमानें चोंच घाशी. वृक्ष हें ऐकून समाधानाचा हळूच निःश्वास टाकी.

पंस फुटून बरेच दिवस झाले होते त्या पिलाला. इतरांकडे पाहून आपणहि असेंच उडावेसें त्याला वाटे. पण—'न जाणों, जाळ्यांत अडकले तर-भ्रूणून पक्षिणीची माया त्याला अडवी. हा मायेचा जाच असत होऊं लागला होता आतां. रोज रोज होणाऱ्या विरोधानें इच्छा अधिकाधिक प्रबळ होऊं लागली नि एक दिवस-आपल्या इच्छेच्या आड येणारे हे मायापाश साडकन् तोडून तें पिल्लं-नव्हे-तो-महत्वाकांक्षी तरूण पक्षी घट्याबाहेर-छे ! अधळ्या मायेच्या कैदखान्यांतून बाहेर पडला.

"जाऊं नको, नको रे जाऊं " टाहो फोडीत पक्षीण त्याच्या मागे गेली. पण छे, मायेपेक्षां कर्तव्याचें आकर्षण प्रभावी ठरलें. ध्येयाकडे दृष्टी लागलेल्या उसळत्या तरूण रत्नाला मायापाश जसडूं शकले नाहीत.

एक-दोन-तीन दिवस गेले. चौथ्या दिवशीं प्रातःकाळीं त्या गंभीर वृक्षाच्या नेत्रांतून दोन अश्रू त्या पक्षिणीच्या कलेवरावर पडले. थंड वाऱ्याच्या झुळुकीबरोबर वृक्षाची नजर बर गेली.....दूर दूर अंतराळांत आलाप घेत एक पक्षी उंच उंच भराऱ्या घेत होता.

कुमुद.

एफ. वाय. आर्द्रे (बी.)

अपूर्ण संगीत.

हृदयीच्या प्रांगणांत उमलल्या ज्या भावना
झोंबल्या ह्या वादळानें उधळल्या त्या बासना
पर्णपुटी प्रभातकालीं दंबिंदू जे हे विराजले
स्पर्शण्या जों मी गेलें तोचि तेही भंगले.
बकुळीची फुलें फुलें जी ही सारी वेंचिली
ओंवण्या बैसले तों रज्जु मधली ती तूटली,
मानसमंदिरी मम मूर्ति मंगल उभारली
ओवाळण्या गेलें तोचि हाय भंगली.
अर्चिण्या ओंजळीं जी पुष्पें मी ही घेतली
वाटण्या गेलें तोचि राखडी ती जाहली
बाख्यापासुनी थेंबें थेंबें घट मरवीत आलें
कोणी येऊनि असे क्षणीं हृदयकलश सांडिले.
ज्ञानकलानुभवांतुनी अमृतबिंदू जे मी टीपले
सारे ते मधुमोहळांतचि हाय घट्टु गोठले.
चमचमत्या ताऱ्यांवरि नेत्र लावोनी बैसले
तोचि अशुभचिन्ह होय सारे ते निखळले.
भेटण्या जों मी प्रसाधन करूं लागले
शलाका नेत्रीं फिरवितांचि आरसें हे तडकले.
आळविण्या वीणा घेऊनि तुजपुढें जों मी बैसले
तोचि तार तुटली — संगीत तेही थांबलें.
कवणाची दुष्ट सांवली आपणांमधें पसरली
का विधात्यानें भेटतांचि अशुभचिन्हें दर्शविली !

मृणालिनी जोशी

रम्य कलाकृति

(रूपक कथा)

तो एक चित्रकार होता. आपल्या हातातील कुंचल्याने हळुवारपणे चित्र रेषाटण्यात तल्लीन झाला होता. तांबड्या रंगात पांढरा रंग मिसळून त्याने गुलाबी रंग तयार केला अन् चित्रातील व्यक्तीच्या गालावर फासला. लाल रंगाचे मिश्रण केलें व ओठावर फासला. गडद लाल रंग तयार करून त्याने कपाळी एक कुंकुमतिलक लावला. काळसर रंग तयार केला अन्—केशकलपांवर फासला. चित्राशी समरस होऊन त्याने एक रम्य कृति निर्माण केली. अक्षरेचा हात (Finishing touch) देऊन त्याने ती कलाकृति पूर्ण केली. अंतःकरणांत उफाळणाऱ्या उर्मांचा आनंद स्मित हास्याने त्याने प्रकट केला.

किती मोहक होती कलाकृति !

कुणालाही वाटावे आपल्याच कडे स्मितहास्य करित असावी. अन्—अगदी तसेच झालें.

दूर गावांत एक भलें मोठें चित्रकला प्रदर्शन भरलें. अनेक नामवंत कलावंतांच्या कलाकृति तेथें मी मी पणें दृष्टीस पडत होत्या. एका सोनेरी चौकटांत त्याचीही कलाकृति तेथें उभी केली होती. प्रदर्शनास येणाऱ्या प्रेक्षकांची ही एकच गर्दी जमे त्या ठिकाणी. नवशिके चित्रकार त्या कृतीची रेखा (Sketch) काढण्यांत गुंग झालें होते. काहीं फोटोग्राफसर्नी आपले कॅमेरे पुढें सरसाविलें—काहीं औत्सुक्याने विचारत, कोणाची ही रम्य कलाकृति ! कोणी म्हणे छे ! चित्र कसलें ! प्रत्यक्ष व्यक्तीच उभी केली असावीसें दिसतें ! कोणा स्त्रीच्या कटिस्तांवावर असलेलें बालक आपल्या करांगुलीनें निर्देश करून आ ऽ ऽ ऽ ई...आ ऽ ऽ ई म्हणून बोले.

आईला बिलगलेले ४-५ वर्षांचे बालक आई, तुझा फोटो आहे तो ! तूं तिथें क उभा ! चलना घेई, म्हणून म्हणे.

घरच्या आठवणींनीं उचंबळून येऊन एक सैनिक शिपाई चित्रापाशीं चुंबन घेण्यास धावला असतां शेजाऱ्यांपाजान्यांनीं थोपवून धरलें म्हणून बरें !

सर्वसामान्य लोक कुतुहलानें किती वेळ तरी तिष्ठत—तोहि तेथेंच उभा होता..

स्वाची ओळख करून घेण्यासाठीं, त्याची स्वाक्षरी घेण्यासाठीं एकच सुंबड पडे

सर्भोवती—

आजूबाजूंच्या कलाकृतींचें कलाकार तोंडांत बोट बालून काहींसें कुतुहलानें तर काहींसें मत्सरानें त्याच्याकडे पहात.

त्याचा तोहि भांबवून गेला.

कोणी प्रेक्षक म्हणाला, "प्रत्यक्ष हसत बोलतंच आहे असें वाटतें!"—

दुसरा एसादा म्हणे, "केवळ जीवनच भात भोतण्याची आवश्यकता आहे!"—

त्यास पुष्टीदासल तिसरा एसादा उद्गार काढी, "तुमच्यासारखे रम्यकलाकृति निर्माण करणारे तुम्हीच "

त्यानें सस्मित मुद्रा केली व म्हणाला "अ-हं "

क्षणमात्र थांबला—

थोड्या वेळानें किंचितशी वर स्थिर दृष्टि ठेवून उद्गारला "हे जगन्नियत्या परमेश्वरा तूं कला दिलीस, कृति निर्माण झाली. हे कलावंतांच्या कलाकारा, तूं आतां त्यांत 'जीवनज्योत' उज्जावीस व ती सजीव करावी!"

श्री. कृ. ठकार,

ज्यु. बी. ए.

समान्तर पथीं प्रवास सरतां—

'प्रिये' परि न ये तुम्हांप्रति असे मना. बोलणें
अनादर करी जया सु-मन आपुलें त्यास मी
म्हणे न सुखदायि तें मज कधी; न त्या कारणें;
खरी अमित प्रीति हा विनय आणि माझ्या मनी.

प्रवास सरला समान्तर पथीं उरें अन्तरीं

निरन्तर अकान्त जो हृदय गव्हरी हा ! घुमे

असाह्य दुरि एकता सतत ती प्रतीक्षा करी

कळे न भवितव्यता, मन कुठें कुठें ना रमे.

प्रमाद घडले पथावरि कधीं परी विस्मरा

सरोष नयना सदा बहुनि नित्य हो वेदना

विदीर्ण प्रिय पाश हे फिरति आर्त आशा धरा

तशाच उरल्या, मुळी न कळल्या मनोभावना.

फुलो कमलिनी कुणीतरि भयाण डोहांतरी
खुलोहि सुषमा, सुवास, परि व्यर्थ हो आस ती
स्थिरे तिभिर जो उरावरि बधीर आयू करी
भयाण वट तिष्ठती धरूनि सांवली भोंवती.

सुधाकर करी न ये नृपकुमार रामासही
मलीन असुनी असे; विमल वैभवा आपुल्या
कसे तरि म्हणूं—सदैव मम ध्येय वा आस ही;
इथें न नृपता सजे, परि स्मशानिच्या सांवल्या.

सुगंधित स्मृती किती पसरती मनाभोंवती
मधें वदन आपुलें तरळतें नलीनीसर्वें
विचार मधुपांसर्वें विहरती, वृथा गुंजनी,
हताश मग दंशती; नयनिं आणितो आसवें.

कितीक फुल्ली तदा विविध—वर्ण स्वप्ने मनी
उधाण भरलें तदा, विधुसमा तुम्हां पाहतां
कितीक खग ते तदा मधुर कूजिले या वनी
उषा सरलि, ये अमा, उरलि आज निःशब्दता.

वसंत सरला, पुढें शिशिरताच सारी उरे
अतां न विनती, कळे मजहि शुष्क हो यौवन
सुवास नुरतां सुमा मग तुम्हांस वाहूं कसे !
अनादर न अरूपही प्रियपदीं कधीं वाहिन.

निराश मनिषा उरीं धरुनी मी दुरीं चालतां
स्थिरे पद, फिरें मनोमन, अशान्तता अन्तरीं
विषण्ण भ्रमणांतलीं उरलि अन्ति ही एकता
त्यजूनि प्रियमंदिरा परि उभा असे मी दुरी.

विराग.

“आसवांचें उदक”

स्टेशनानांत गाडी थांबताच तिसऱ्या वर्गाचें दार धाडकन उघडून सुनीत बाहेर पडला व डाव्या हाताचा हिसका बसतांच पिशवीहि त्याच वेगाने पुढें झाली. तिकीटचेकरनें तिकीट मागतांच, निमिषभरांत त्याच्या तोंडावर तिकीट फेकून—उन्हांत रणरणत्या—सडकाळ पाऊल वाटेकडे सुनीत वळला देखील.

स्टेशनचा भाग दूरदूर होऊं लागला. गाडीचा कर्कश्य आवाजही मावळला. फेब्रुवारीच्या दुपारच्या कडक उन्हांत सारी सृष्टि होरपळून निघून होती. काळ्याकभिन्न सडकाला भेगा पाडून बारूळलेली पाऊलवाट पुढें पुढें सरकत होती. मध्येच—मृगजळाच्या सान्निध्यांत—उगवलेलीं दोनचार कटिरीं झुडपोंहि त्या विस्तराच्या असंड वर्षावात करपून गेलीं होती.

अंतराळांत कुठेंतरी त्याचें लक्ष सेचून धरल्यामुळें केवळ पावलांच्या प्रेरणेनेंच तो पुढें चालला होता.

लांबवर असलेलें एक झाड त्याच्या दृष्टिक्षेपांत आलें. दुगुणीं माणसांतहि कोणतातरी सद्गुण असतो. अेरवीं सडकांच्या बरगड्या रगडतांना अमृतासारखें गोड पाणी क्षिरपलें नसतें !!

रस्त्याच्या कडेवर असलेल्या, एका वठलेल्या झाडाखालीं सुनीत घडीभर टेकला. रुमाला-करितां त्यानें स्त्रिशांत हात घातला, पण पत्र मात्र त्याच्या हाताला लागलें. हातानेंच कपाळा-वरचा घाम पुसून भुवयाच्या अर्कुचलेल्या उंचवट्या समोर त्यानें तळवा धरला—अद्याप गांव बराच दूरवर होता. असत्य असा एक अवंडा गिळून, सुनीतनें आपले अधरोष्ट दाताखालीं दाबले. दोन्ही टांचा उंच करून, उत्तरेच्या बाजूला सहज दृष्टी फिरविली—

...भिरभिरणाऱ्या वाऱ्याच्या वावटळीबरोबरच धुळीचा प्रचंड लोट भिकून सुनीतच्या अंगावर फेकला गेला. थ्याला टाळण्याकरितां सुनीत पुन्हा वाटेला लागला.

चि. बाळास अमेक आशीर्वाद वि. वि.

बाळ, काळजी करूं नकोस मी सुशाल आहे. नीट अभ्यास कर. आपल्या कुलाचें नांव राखतोस...मला फार आनंद होतो... शिक हें याची फार दिवसाची आशा तूं तृप्त कर बाळ! वेळ मिळाल्यास एकदां येऊन जा. परवाचें मी इथें आलों... पण, पण...मला भेटावसं वाटतं रे, बाळा. आपलें घर दार, शेत माझ्या सोन्या...हृदय—हृदय... जळलं गेलं धरं...तुझ्या सरोजलाहि माझा आशीर्वाद सांग. तिला म्हणावे, मी नाहीं हें तुमच्या सुखाआड येणार. तूंच आतां माझ्यापेक्षा जास्त जवळ...ये, भेट हें राहूं नकोस. तुझी

—आई.

विषण्णतेचा गाभारा अक्षर दुभंगला. खिन्नतेची धुमसणारी वलयें मायेच्या वासानं हळुवार उकलूं लागलीं. वास्तविक सुनीताच्या आईचें तें अक्षर नव्हतं. गेल्या २५ वर्षांत --सुनीतचे वडील गेल्यापासून--आईनें तें अक्षरहि लिहिलें नव्हतें. आणि आतां म्हातारपणीं तेंहि अशक्य होतें. तें सुनीतला माहीत असूनहि तो इतका विवश झाला !

शाईनें बरबटलेल्या अक्षरांपेक्षां मातेची उचंबळणारी माथा त्या पत्राच्या पाठीशीं होती. आईच्या वास्तव्याची भुमिका तिच्या हृदयांतून उमटणाऱ्या प्रत्येक 'शब्दा' बरोबर प्रतीत होत होती.

× × ×

पावलांनीं--रस्ता न चुकवितां--सुनीतला गावशिवेपर्यंत आणून सोडले. गांवांतल्या गलथल्याबरोबरच नदीकडील थंडगार झुळूक त्याच्या तप्त मस्तकाचा शीण दूर करण्यास धावली.

सुनीत एका जळलेल्या वाड्यानजिक आला. आपल्यावर कुणीतरी जादूगिरीची क्रिमया करून, चंद्रलोकावरील निद्रिस्त ज्वालामुखीच्या उवरांत आणून सोडल्यासारखें त्याला झालें. वाड्याच्या उंच उंच दगडी भिंती उभ्या होत्या. गिलाव्यावरील रंगीत चित्रे टासळलेल्या नुळ्यांच्या बरोबर काळवंडली होती. हृदयांत सुपसलेल्या खंजिऱ्याच्या वाराप्रमाणें दगडी-कोना-ड्यांचे चिरेबंदी दगड उसळत्या अग्नीबरोबर फुलून दुभंगले होते. अंगणातील वृद्धावन कोलमडून पडलें होतें. प्राजक्त, जाईजुई आणि कोराटी यांचा जळलेला सांगाडा सार्ली कोसळला होता.

तो सुनीतचा वाडा होता. हंचरून वासरानें गाईला जवळ बोलवावें तसें घराचे घटक त्याला अति हाकेनें जवळ ओढीत होते. थरथरतां हान घराच्या प्रत्येक कानकोपऱ्यावरून फिरतांच डोळ्यांत प्राण आणून भेटीकरतां आतुर सालेल्या घायाळ वीराप्रमाणें अवशेषांनीं धाड धाड साली लोळण घेतले.

क्षणाक्षणाला फुलणारी आसवें जमिनीवर पडतांच उकलणाऱ्या फरशीचें हुंकार अद्याप चटचट वाहेर पडत होतें. त्या अंगार पार्श्वभूमीमुळे कल्पनेला सुद्धा चटकें बसावेत !

शेजाऱ्या दोनचार घरांना कुलपेंच होती. त्यामुळे सुनीत सरळ वडिलांच्या स्नेहाच्या घरी गेला. ओटीवरच दत्ता काळा आणि कांहीं मंडळी बसली होती. हनाश अंतःकरणानें सुनीत आंत आला. हलक्या अवाजांत चाललेल्या मत्तलतीचा सूर त्याच्या कानाला झेंबला. भुवय्य तरार फगऱ्या. डोळ्याच्या लाल बुंद कडा अधिक लाललाल झाल्या. दंडापासून मुठी बळण्याची असूया त्याच्या मनांत डोकावूं लागली. लोखंडाचा तुकडाहि अगदीं चूर्ण झाला असता, इतक्या बज्रशक्तानें दातांचें एकमेकांवर धर्षण चाललें होतें.

“मूर्खलोक, मागचा पुढचा विचार न करतांच मनांत संचार आला नि जाळलीं घरं! तरी मी शिवाला सांगत होतो... ”

“बक्रीसाहेब...आग लावण्यापूर्वी शिबानं घरांत कोणी आहे का नाही हें पाहायला नको होतं का ?”

“मी म्हणतो, राधाचाईनीं केलं होतं तरी काय त्यांचं वाकडं ! मुलगा पुण्याला शिका-यला असतो—त्याहि तिकडेच होत्या पण म्हणतात ना ईश्वरी योगयोग...”

सुनीतला रहावेना; तो एकदम पुढे झाला. त्याला अचानक पाहातांच ओटावरील मंडळी एकदम चक्रीत झाली.

मधल्या घरच्या एका कोपऱ्यांत, बाजेवर कोणाचा तरी आत्मा तळमळ तळमळ करित होता. शुभ्रपेचें साहित्य जवळच पडलें होतें. सोर्लीतल्या—शांततेचा भंग पश्चिमेच्या खिडकीतून डोकावणाऱ्या प्रकाशाकडूनच कायतो होत होता. नेत्र उंचावून सुनीतनें दोनच मिनिटें त्या व्यक्तीकडे निरखून पाहिले मात्र.....

“आईऽ आई ग !” हृदयाला पिक पडेपर्यंत त्यानें हांक मारली आणि तीरासारखा धावत आईजवळ गेला.

“...बळ आलास.....”

“आई... ” टिपकत्या नेत्रांनें आईला सुसुद्ध स्पर्श केला. संबंध शरीर अर्थात् अगदी होरपळून निघलें होतें. “बाळ...मेटलास...” मुलगा मुसंडा कुरवाळीत राधाचाई त्याच्या जवळ सरकली. आसवांच्या दोनच बिंदूनीं ते अर्धस्फुट वाक्य पूर्ण केलें.

“नुसी परीक्षा...जवळ...आली असेल...! पास हो बाळ...दुःखी होऊं नकोस...यांचं मांव राहलंस.....” कसेबसे एवढे शब्द उच्चारून आपले नेत्र वर केले.

“आई, आई ऽऽ काका...काका... पाणी आणा हो... आई आणखी शब्द तरी बोल कीं ग आर्मी...” तोंडांत गंगाजल पडतांच क्षणभंग्यानें विलंब न लावतां राधाचाईनीं शारीरिक यातनेंतून आपला आत्मा अलग केला.

× × × ×

संध्याकाळीं मदींवरून येतानाच सुनीतच्या बिचारांत कांति घडून येत होती. कोणाशींच तो जास्त बोलला नाही. दत्ताकाकांनीं परोपरिनें विनवून सांगितलें, तेव्हां कुटें त्यानें नुसता चहा घेतला. अंगण, गोठा, पडवी पायासालून घातली तरी त्याच्या मनाला विश्राम असा कोठेंच घाटेना. उलट प्रत्येक ठिकाणीं चढत्या भावनेनें बिचार उसळी मारून येत.

मधल्या घरांत त्यानें पाय टाकला मात्र...अद्याप त्या कोपऱ्यांत आई झोपली आहे, असाच त्याला भास झाला: ‘आई’ म्हणून हांक मारणार पण...सारवलेल्या जमिनीवर अक पणती निर्विकारपणें तेवत असलेली त्याला दिसली. सुनीतला पहातांच ज्योत अकदम मोठी झाली. त्याच्या छातींत धरस झालें. श्वासांनीं उच्चांक गाढला. चलचिचल झालेल्या मनाच्या आवेगाबरोबर त्यानें त्या ज्योतीकडे निरखून पाहिलें.

“ बाळ सरोजला सांग... ”

“ आई S S ” पहातां पहातां सुनीत ऐकदम गप्प द्याला.

आतून रमा धावली. तिनें परसांतल्या देवकापसाच्या ओट्यावर त्याला नेऊन बसविलें. गार वारा त्याच्या तप्त कपाळावरून वहातांच हुशारीला निराळी गती मिळाली. सुनीतच्या निपटलेल्या चेहऱ्यावर हलकेच लाली चढून खोल गेलेल्या डोळ्यांची टवटवी निमिषार्धांत खुलली. रमा सुनीतच्या या बदलत्या भावतरंगाकडे पहात दंग झाली होती. साडालां डोकें टेकवून रमाकडे त्यानें आपले पाणीदार डोळे वळविले.

“ काका कुठें गेलेत !... घरांत नाहींत ना ! ”

“ कां ! ” रमा कांहीशीं घाबरली.

“ ऊँ, इतकं घाबरण्यासारखं कांहीं नाहीं. ” किंचित् निराशाच झाली त्याची.

“ तुला शिवा माहीत आहे ? ”

“ म्हणजे... तुम्ही त्याच्या घरीं जाणार कीं काय... नको बाई, त्याचं नांव सुद्धा घेऊं नका..... ”

“ होय, मी... त्याच्या घरीं जाणार आहे. आणि ऐकटाच नाहीं. ”

“ सुनीत, काय बोललात हें तुम्ही ! ”

रमा इतकी घाबरलीस तूं ?” ओढून ताणून हासण्याचा सुनीतनें व्यर्थ प्रयत्न केला. दत्ताकाका आल्याची चाहूल लागतांच रमा आंत गेली. हळूहळू अंधार पडूं लागला. आकाशाच्या चारी बाजूं अंधकारानें पूर्णपणें व्यापिल्या. संध्याकाळची किरकिराट आणि गोठ्यांनील घुंगरांच्या आवाज सारखा घुमत होता. संधीभकाश पूर्णपणें मावळतांच काजळी अंधार संध्यांत धिरट्या घालूं लागला.

हळुंवार पावलांनीं सुनीत कुंभार आर्ळीत आला. रात्रीची अनंत भयाण रूपें चारी बाजूंनीं करकरतांना त्याला दिसत होती. कुत्र्यांच्या केकाटण्यानें विशेष्या रौद्ररूपांत अधिकच भर पडत होती. अंगावर कुर्ची भुंकू नयेव म्हणून सुनीत प्रत्येक पाऊल अगदीं जपून टाकत होता. मात्र हातांतल्या विव्याच्या तीक्ष्ण पास्याकडे लक्ष्य जातांच डोळांतल्या प्रस्तर सुडाच्या प्रकाशाची ज्योत त्यांवर पडली. हलकेच कुडाचें दार सुनीतनें आंत लाटलें. बाहेरच्या बाजूनें ऋणछाया आंत शिरली. पडवीत तेवणारी दिवली सरकन् तोंडांनै फुंक घालून मालविली. मनांत विचारानें जोर केला. सालीं वर होणारा श्वास ऐकदम द्रुतगतीनें बळावतांच पायहि लटलट कांपू लागले. धरारणाच्या झतावर मनाचा बळकट ताबा असूनहि विळा उचलण्याचें मनोर्धैर्य होईना, परंतु विव्याचें दैक् मध्येच बमकतांच, सुडाची तीव्रबुद्धि अहंकारासह उळसून वर आली.

* सेवा...दया...उपकार!। उं... जगांत एक — या योग्यतेचा आहे का! सेवा दुबळी बनविणारी मानवी वंचना—आमच्या त्यागाच्या ल आभिमानामुळे कोणालाच दहशत वाटेनाशी नाही. त्यांत दुसऱ्याचा काय दोष!.....

—ज्याच्याकरिता प्राण पणास लखवण्यास सिद्ध व्हावे तोच...शिव्या...शिव्या घे आता पापाचे प्रायश्चित्त...” पुन्हां एकदां विज्याकडे टुष्टी टाकून सुनीत शिवाजवळ गेला.

अगडबंद घिप्पाड शरीर झाटल्यावर उघडें पडलें होतें. कोपऱ्यांत पणती मिणमिणत होती. तिच्या हलणान्या प्रकाशांत शिवाचा सतेज चेहराच कायतो सुनीतला दिसत होता. क्षण-भर कशाचाहि विचार न करतां शटकन् सुनीतनें त्याच्यावर विळा उगारला, तेवढ्यांत त्याचें लक्ष समोर असलेल्या महात्मार्जाच्या तसाबिरीकडे गेलें. दोनच मिनिटे त्या महात्म्याच्या अगम्य दिव्य दृष्टीकडे पाहिलें मात्र...त्या ठिकाणीं सुनीतला आपल्या आईची विस्मळ मूर्ति दिवू लागली. ‘गद्गद नेत्रांनीं आपल्याकडे पहात कांहींतरी सांगण्याकरितां ओंठांची प्रशान्त हालचाल करीत आहे! असेंच त्याला वाटलें. तोंच—

“...मारा, मारा, मारा मला. म्याच तुमच्या आईस्त्री...तुमच्याच इज्याची वाट म्या पगतूया...शिवाई आतां एकदांच म्होट कुकू लाऊनशान घे...!” या कुशीवरून त्या कुशीवर वळतांना, पेंगुळलेल्या स्वरांतच शिवा पुटपुटला. शकन् सुनीतच्या हातांतला विळा सारी गळला. अंतर्धर्मातून उसळलेल्या जोराच्या हुंदक्यानें तेवणारी ज्योत मोठी शाली. घळघळ आसवाचें उदक सोडून सुनीत तसाच मार्गें पळतला!

म. ना. जोशी

सागरा—

सागरा! गंगेसारख्या गौरकाय सरितिचा पति तू! तुला माझ्यासारख्या रुग्णवर्णी सरि-
तेच आकर्षण—

तुझी माझी प्रथमभेट नाही तेव्हां माझा तुला भुलावायचा बिलकुल उद्देश नव्हता! मी सहज तुझ्यापुढून गेलें. गंगेजवळ काढलेले सुखे उद्गार ऐकूं आले मला—“रुग्णवर्णीत सुद्धा आकर्षण असतें हें आज समजलें मला!”

या शब्दांसारशीं माझी हृदयवीणा संकास्ती. एक अननुभूत गोड लहर विद्युत्तेसारखी चमकून गेली माझ्या शरिरांत. रोमांचांनीं अंगप्रत्यंग बहरून निघालं. इतके दिवस ‘रुग्णवर्णी’ रुग्णवर्णी’ म्हणून सान्या जगानं झिडकारल्यामुळं लीन झालेली माझी नजर उन्नत होऊन

अभावितपणं तुझ्याकडे वळली. तूं प्रेमाद्रं नजरेनं माझ्याकडे बघितलंस. मीहि त्याच नजरेनं उत्तर दिलं तुला—

तूं एका सरितेचा पति आहेस हें माझीस भ्रमूनसुद्धा तुझ्याबद्दल कमालीचं आकर्षण घाटूं लागलं मला—

तुझ्या विशाळ वक्षाकडे पाहिलं कीं वाटे, या वक्षावर डोकं ठेऊन जगताच्या अन्तापर्यंत गोड गुंतीत पडून रहावं ! त्या वक्षावर डोकें ठेऊन पडुडलेल्या गंगेचा आत्यंतिक हेवा वाटे मला.

तूं मला नजरेनं जवळ बोलावलंस—

(मी धांवत धांवत तुझ्याकडे आलों,--मी तुझी झालें--

अन् सागरा ! मला वाटलं, तूं हि माझा झालास—

या उन्मादाच्या गोड नशेनं मी धैमान होऊन तुझ्या वक्षावर डोकं ठेऊन पडुडलें होतें.

क्षणभरानं कुठून तरी नुपूरांचा मंजुळ क्षणस्कार ऐकू आला मला. मी बाजूला पाहिलं—

एक सरिता सुमधुर हास्य करित अवसळपणें बाजूनं चालली होती. तूं मला म्हणत होतास “किती अवसळ नि गोड आहे ही सरिता ! एकाद्या लोहपिष्ट भक्षण करणाऱ्या महर्षीला सुद्धा हिच्या नृत्यामुळं हिच्याबद्दलं आकर्षण—”

मी क्रोधमुक्त दृष्टीनं तुझ्याकडे पाहिलं पण तुझं लक्ष माझ्याकडे नव्हतं. तूं तिच्याकडे बघत होतास. तुझ्या दृष्टीत कौतुक नव्हतं प्रेम हें !

मी विषण्ण मनानं बाजूला झालें—

तुझ्या बाहुपाशानं ती अवसळ सरिता समाधानानं पडुडली होती !

सागरा ! सारं जग म्हणतं कीं, तूं रासिक आहेस, तुला सौंदर्यदृष्टी आहे ! सरित्यते ! हीच कां तुझी रासिकता ! हीच कां तुझी सौंदर्यदृष्टि !

*

*

*

कु. लीला देवळे
प्रथमवर्ष (कला) व

— उडणार पांखरा ! उंच किती ? [जाति-नववधू]

सुख शोधित शोधित वरवरती

उडणार पांखरा ! उंच किती ? ॥ ध्रु० ॥

सौख्य पुढ्यांतिल दूर सारुनी

अधिक सुखाची आशा धरुनी

आकांक्षांच्या पंखावरुनी

धेऊन भरारी वेगवती—उडणार पांखरा ! उंच किती ?—१

गमें दूरचें सोज्जळ सारें !

दुरून डोंगर दिसति साजरे !

त्यांत सुख मुळीं परी नसें रे !

हा असतां अनुभव या जगतीं—उडणार पांखरा ! उंच किती ?—२

रम्य कल्पना स्वप्नसृष्टितिल

मूर्त रूप कां धारण करितिल ?

व्यवहाराचें स्थान तयांतिल

नच जाणतांच शिणवीत मती—उडणार पांखरा ! उंच किती ?—३

जीवित नश्वर ! टिकेल क्षणभर

त्यांतच कर्तृत्वाचें मंदिर

उभवायाचें त्यजून अगोचर—

नभ—पुष्पच घ्याया जणुं हार्तीं—उडणार पांखरा ! उंच किती ?—४

अमित, अनन्त शितिज सुखाचें

एक सम्पत्ता जनन दुज्याचें

त्याच्या मोहीं नुरें प्रथमचें

सुख—आशा या जर नसें मिती—उडणार पांखरा ! उंच किती ?—५

चिमकुल्या जिवा ! माचारी फिर !

अस्थिरतेतुन होउनिया स्थिर

बघ भंवतीं सुख दिसेल जगभर !

मग तूंच बोलशिल मनाप्रती—“उडणार पांखरा ! उंच किती ?—” ६

— शंकर वि. वैद्य (ज्यू. बी. ए.)

माझे मध्यमवर्गीय मित्रद्वय

आर्थिक दुःस्थितीशीं टक्कर देऊनहि त्यांतून मार्ग काढणारे आणि आतां प्राप्त परिस्थितीशीं झगडत झगडत आपलं व्हेय गांठणारे माझे मित्र पाहिले म्हणजे मन हर्षोत्फुल्ल होऊन जातें.

तुम्हांला माझ्या मध्यमवर्गीय मित्रांची ओळख करून देऊं कां! त्यांचें व्याधिघ्नं जीवन आणि त्यांची अचल व्हेयनिष्ठा यांचा रोमहर्षण संग्राम जर तुम्हां प्रत्यक्ष पाहिला तर तुम्हांला मानवी जीवनाचें एका विशिष्ट परिस्थितींत बनलेलें युयुत्सु अंग दिसून येईल. मग चला तर माझ्याबरोबर.

ही पहा छापसान्याची भावनाविवश अज्ञ जनांच्या भक्ष्यस्थानी पडलेली इमारत! यां दरवाज्यांतून या असे आंत! हा पहा मित्र किसन सिळे जुळविण्याचें काम करण्यांत गुंगून गेला आहे. त्याची ती वामन मूर्ति पाहून तुम्हांला त्याच्या वयाची कल्पना येणार नाही. त्याच्या नजरेतील तें तेज पहा तुम्हांला सांगत आहे "माझा किसन मोडेल पण वाकणार नाही." लहानपणीच झालेल्या धडिलांच्या मृत्यूने त्याची हानि काय थोडी झाली! पितृवियोगा-मंतर सारें कुटुंब दुर्दैवाच्या फेऱ्यांत सापडलें. नातलगांची ना मडत ना सहानुभूति. पण किसनची आई मोठी धीराची! स्वतः कावाडकष्ट करून तिने किसनला लहानाचें मोठें केलें, त्याचें शिक्षण केलें. आज तो मॅट्रिक पास होऊन कॉलेजांत उच्च शिक्षण घेत आहे. याचें सारें श्रेय त्याच्या प्रेमळ मातेस आहे. आईचें दुःख, तिला पडणारे श्रम कमी व्हावेत म्हणून आज किसन सकाळीं ज्ञान संपादन करून दुपारी कंपोझिंगचें काम करतो. आजपर्यंत वाटेल तीं संकटे सोसल्यानें त्याचें शरीर तिनकेसें चांगलें वाढलें नाही. पण त्याचें अंतरंग शनपटीनें सामर्थ्यवान झालें आहे. त्याचा दुर्दैव आशावाद माझ्या तेजाच्या रूपानें तुम्हांस दिसत आहे. इतक्यांत किसननें मान वळवून प्रणाम केला.

चला, आतां आपण कासमभाईकडे जाऊं! तें पहा जितीकराचें पत्रावळीचें दुकान! त्यालगतच्या सोलींत कासमभाई रात्री अभ्यास करतात. ज्ञान मिळविण्याची त्यांना कमालीची भूक! अपयशाची, संकटांची पवां न करतां आज ते सिनिअर बी. ए. पर्यंत येऊन ठेपले आहेत. सकाळीं विद्यार्थीजीवन दुपारी, नौकरी-पेशा! पेशासाठीं चाललेली सेवा-वृत्ति संपली कीं अभ्यासयोग! सूर्यास्त झाला तरी कासमभाई आपले उद्योगांत निमग्न! इतका मनस्ताप, सहन करूनहि रात्री परिक्षेचा अभ्यास करावयाचा! त्यांच्या कर्मयोगाचें क्षेत्र पुणें, पण वास्तव्य सडकी येथें. त्यामुळें जेवणासाणाची आवाळ व्हायची त्यांची. हें जेवण आपल्या मार्गांत बिघाड करतें म्हणून त्यांनीं शिजविलेलें अन्नच घेण्याचें सोडून दिलें. सकाळीं मूग, मटकी, वाटाणे, दाणे इ. कडधान्ये ओलं वलेलीं सायचीं, त्याबरोबर थोडे सोबरे! या सात्विक आहारावर हा व्हेयवादी तरुण सायंकाळपर्यंत उद्योगमग्न राहतो. सायंकाळीं पुनः तेंच! या तरुणाचे आहारविषयक निसर्गोपचार नि त्याची धडधाकट धिप्पाड शरीररचि पाहून विकासशील मानवी जीवनाच्या बरोबर राहणें होतलं. परिस्थितीशीं अशा प्रकारें तोंड देऊनहि

कासमभाई कधीच निराश दिसणार नाहीत. नेहमी निर्मळ नि मुक्त हारण तुमचें सदैव स्वागत करील; आणि त्यांच्या सहवासांत तुम्ही भोडा जरी काळ व्यतीत केला तरी त्यांच्या अंगच्या गुणवत्तेची तुम्हांस मोहिनी पडेल. चला, कासमभाईना नेटून आपण जातां मापारी वळ !

अशी मध्यम वर्गांत किती तरी माणकें झांकून राहिली आहेत. तीं योग्य प्रसंगी जनतेच्या समोर येतात, आणि आपल्या कर्तृत्वानें समाजाला ललामभूत होतात. मध्यम वर्गाची ही शक्ति मोठी स्पृहणीय आहे यांत शंका नाही.

श्रीनिवास रघुनाथ कावळे,
एफ. बाय. आर्ट्स. (ए.)

“हास्याची विकृति”

गंपूला बनविणें किंवा त्याचा ‘आवा’ करणें ही गोष्ट आमच्या कंपूतील प्रत्येकाच्या सरावाचीच होती. चर्चेला विषयाची वाण असली की गंपूची टिंगल करून करमणूक करून घेण्याचा आमचा शिरस्ताच पडून गेला होता. परवाचीच गोष्ट पहाणा ! एका इंग्रजी साप्ताहिकांतील एक विनोदी चुटका मी मित्रमंडळींत सांगत होतो. सांगण्याचें कारण इतरांना त्या विनोदाचा भरपूर आस्वाद मिळावा हें नसून त्यांतील गर्भित विनोद मला खरोखरच समजला नव्हता; नि इतर कुणाच्या लक्षांत आला तर मला तो समजाऊन घ्यावयाचा होता. आमच्या गंपूनानांना इंग्रजीचें ज्ञान तसें फॅशनपुरतें होतें. मी तो विनोद सांगितला अन् घडले देखील अगदीच अपेक्षेप्रमाणें. पण विनोद ह्या प्रस्तावनेंत मी तो चुटका सांगितल्यामुळे त्यावर हंसणें कमप्राप्तच, असा ठोकताळा गंपोवानें बसविला असावा ! कारण सर्वांच्या अगोदर गंपोवा अगदीं सदसदून हंसले. मी जेव्हां त्या चुटक्याबद्दल माझी परिस्थिति निवेदन केली तेव्हां स्वारी चांगलीच नरमली. झालें ! इतरांना त्याची उडविण्यास चांगलीच संधी मिळाली. उपहासी टोमण्यांचा मारा इतका सुरू झाला की विचारा शरमून गेला अगदीं.

पण विचाऱ्या गंपूलाच हंसण्यांत विशेष तें काय ! ज्या लोकांच्या सहवासांत आपण आहोंत त्यांच्याशीं बरोबरीचें नातें दाखविण्याचे श्रम थोडे लोक करत असतात ! कॉलेजांतल्या मुलांचेंच पहाणा ! इतर मुलांच्या डामडौली पोषारवाकडें पाहून आपली घरची परिस्थिती विसरून चैनीकडे आकर्षिले जाणारे गंरीब विद्यार्थी कमी कां सांपडतील ! परवडत असतांना किंवा परवडत नसतांना देखील प्रासंगिक कां होईना धुम्रपान करणाऱ्या विद्यार्थ्यांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत्या प्रमाणावर दिसून येत आहे. साहेबांचा ‘स्नानसाम्या’ साहेबांनी शिष्यांसाठी व आज्ञार्थीं हुकमाचे म्हणून वापरलेले इंग्रजी शब्द आपल्या ज्ञानांतील भर म्हणून वापरतांना आढळेल. विचारे स्नानसामे जाउंद्यात, पण प्रतिष्ठित म्हणविणाऱ्या लोकांमध्ये तरी हें अज्ञान कमी प्रमाणांत कां नजरसे येतें ! माझा एक व्यापारी मित्र आहे सोलापुरांत. माझ्या एका दूरच्या नातेवाईक बाईविषयी चौकशी केली होती मी एकदां त्याच्याकडे. उसरादासल

लिहलेल्या पत्रांत तो म्हणतो की "बाई नर्सरीच्या कोर्साला आहे." सोलापुरात बागावतीवर शिक्षण देणारी संस्था असल्याचे कांहीं ऐकिवात नव्हते, माझ्या पण पुढे मला असे समजले की, ती सरकारी दवाखान्यात नर्सिंगचे शिक्षण घेत होती. इंग्रजी भाषेचे ज्ञान कारशा अभ्यासाच्या श्रमाविना आपणास आहे असे भासविण्याचा प्रयत्न आज कॅशनपार्धी थोडे लोक कां करीत आहेत ! या सगळ्याच्या बुडाशी वेळ मारून नेणे हा एकच उद्देश असता तर माझी कांहीं तक्रार नव्हती. पण माणसांत आपण आहोत त्यापेक्षा श्रेष्ठ दर्जाचे प्रदर्शन करण्याची जी वृत्ति बोकळीत आहे, त्यांतूनच बरील प्रकारच्या विकृत्या निर्माण होतात हेच मला दर्शवावयाचे आहे.

परवां एक विनोदी म्हणून गाजलेला चित्रपट पहावयास गेलो होतो. निर्भेळ विनोदापेक्षा विकृतीतून हास्य निर्माण करणं ह्यालाच चित्रपटसृष्टीत विनोद म्हणतात. नि त्या बचनावे प्रयंतर बहुतेक विनोदी चित्रपटांतून येतेच. असल्या चित्रपटांत हास्यरसाचा नायक एका वेळस एक डसन केळी एकदम साऊन दाखवून प्रेक्षकवृंदास आपल्या चित्रपटाचे पैसे वसूल देण्याचा यत्न करीत असतो. आपणच साहेल्या केळीच्या सालपटावरून घसरून अनेक कोलाट्या घेत रस्त्यांतून वेगाने जाणाऱ्या मोटारीपुढून एकाच इंचाच्या अवधीतून वाचतो ! प्रेक्षक खुष झाले. अन् ते कशावर, तर त्याच्या विकृत अंगविक्षेपावर. पण मला मात्र त्यानं आपण होऊन अपघातासाठी तयार केलेलं संकटच जास्त अर्थसूचक वाटलं. आपल्या आयुष्यांत हास्यास्पद प्रसंग निर्माण करण्यास खूप वेळां आपणच कारणीभूत नसतो का ! कपाळावर चष्मा ठेवून धांदरटपणे चष्मा हुडकणारे वीर, बावळटपणे उलटे कपडे, विशेषतः उलटी टोपी, धारण करणारे महात्मे, रस्त्याने हातवारे नि अस्पष्ट बडबडणारे कविराज आणि कुत्र्या-मांजरावर स्वतःच्या मुलापेक्षा अधिक प्रेम करणारे दयाळू, पावलोपावलीं दृष्टीस्पत्तीस येतात.

हो ! अपघातावरून आठवण झालीच म्हणून सांगतो. परवां आमच्या घरासमोरील रस्त्यांत एक नवाशिका मुलगा सायकलवरून झोंक जाऊन पडला. चांगला हुरस्ता नि भरपूर रहदारी पण होती. कांहीं लोक घडलेला प्रसंग आपल्या गांवांही नाही अशा धाटाने आपल्या व्यवसायांत मग्न. परंतु मी सार्ली येऊन त्याला उठवीपर्यंत एकांनेहि त्याला उठविले नव्हते. उलट पक्षां प्रसंगांभीयं विसरून कित्येकांनी त्याला आपल्या हसण्याने मनोरंजनाचे स्वरूप आणले होते. आयुष्यांत या प्रकारच्या कटुमनोवृत्तीचे प्रदर्शन अनेकदां दिसते. आमच्या वर्गांत एक गरीब विद्यार्थी आहे. एकच शर्ट असावा त्याला निव्व्या रंगाचा. बिचारा आगरकर-पंधीय आहे. त्याच्या गरीबीबद्दल सहानुभूति तर राहुं या, पण जणू कांहीं वर्गाच्या करमणुकीचा मक्का त्याने घेतल्याप्रमाणे त्याची यथेच्छ टिंगल चाललेली असते. एका आचरट व शिष्ट विद्यार्थ्याने तर त्याला "निव्व्या रंगाचे शर्ट फार केलेत बुवा !" असे म्हणून शरमावले.

कालचीच गोष्ट. वर्गांत जात असता दाराशीच मुलींचा एक तांडा कांहींतरी कुजबुजून सारसा हंसत होता. माझा एक मित्र मला म्हणाला, "बायकांना भारी बुवा वाईट सोड. कांहीं तरी बोलायचं नि उगाचच वेड्यासारखं हंसत सुटायचं !" निष्कारण हंसण्याचा मक्का माझ्या

मित्रानें सर्वस्वीं स्वीजातीलाच दिला आहे. फक्त माझ्या एका मित्राला हेसैल अशीच निष्कारण हंसण्याची संवय आहे. बहुतेक त्यांचा समज असा असावा कीं हंसण्यानें ते संभाषणात सुमारी निर्माण करित असावेत ! हंसण्याइतकेच दुःख, समरसता, सात्वत, त्वेष आदि भावनांची जरूरी संभावणात असते याची जाणीव माणसानें ठेवली तर संभाषणात जिवंतपणा उत्पन्न होईल.

आणखी एक हास्याच्याबाबत विकृतीची वाटणारी गोष्ट म्हणजे आपल्याच कोटविर आपणच खूप होऊन तिमजली हास्य करणारे विनोदाचार्य ! गद्गदून हंसण्याच्या प्रसंगी स्त्रीसुलभ मृदु हास्याची अपेक्षा मी कधीच करणार नाही, पण आपण केलेल्या विनोदावर इतरापेक्षा आपणच जास्त खूप होण्यानें विनोदाची निश्चितपणें विकृति होते. अनेकवेळा गंभीर प्रसंगी आपला वरचष्मा ठेवण्यासाठी तिमजली हास्य करणाऱ्या पोकळडौली लोकांचा सहवास अगदीच किळसवाणा वाटतो तो यांचे कारणानें.

हास्याच्या विकृतीवरील प्रतिक्रिया वाचून तुमचा कदाचित् गैरसमज होईल कीं मी निराशावादी किंवा तत्त्वज्ञानाचा विद्यार्थी असेन. पण तसें मुळीच नाही वर कां. उलट हंसण्यानें जीवनात माधुरी निर्माण होते आणि ते सुखकर व अनेक प्रसंगी सुसह्य वाटतं असं माझे ठाम मत आहे. प्रा. फडक्यांनीं खेळतांना फक्त खेळाच नि काम करतांना फक्त कामच करा ह्या इंग्रजी म्हणीत बदल करून 'खेळत खेळत काम करा नि काम करतां करतां खेळा' असा विद्यार्थ्यांना खेळीमेळीचा उपदेश केला. मी तर असें म्हणून कीं 'हंसत हंसत खेळा नि हंसत हंसतच काम करा.' जीवन खेळकर होण्यास हंसण्याची न्यूनता असून चालणार नाही. हंसण्याचें स्थान जीवनांत फारच वरच्या दर्जाचें आहे. आणि म्हणूनच मी म्हणतो कीं तुमच्या प्रत्येक हंसण्याला अर्थ पाहिजे. आनंदी मनोवृत्तीचें द्योतक असं हास्य असावं. विकृति निर्माण करणारं नसावं एवढंच !

कृ. ना. वटसंगकर,
इंटर आर्ट्स. 'ए'.

युरेनियम् आणि शिसें

[जाति - पतितपावन.]

कडेकपारीं हिंडत असतां स्वैर एकला मी
दमुनी बसलों सहज शिळेवर जीर्ण, मव्य, नामी
समोरच्या खळग्यांत चकाकित रेंती दिसुनी ये
किरणोत्सर्जक होती त्यामधिं खास बहुत द्रव्यें

त्या रेतौतुन तौच प्रगटे पुतळा कुणि सान
 लखलखणाच्या तत्तेजानें दिपदिपले नयन.
 हंसून मजला गंभीररवें पुतळा तो वदला,
 “जाण प्रतिनिधी किरणोत्सर्जक द्रव्यांचा मजला.
 जन्तुविनाशक अदृश्य वसे तेज अन्तरांत
 किरणोत्सर्जन जवें करितसूं अम्ही अहोरात.
 अणुविच्छेदन होतां शक्ती प्रचंड ये जन्मा
 मुक्तरवानें विश्व गातसे आज तिचा महिमा
 धुळीस मिळवूं प्रचंड इमले अम्ही क्षणार्धांत
 कोटि कोटि जन सहज लीलया पाठवुं स्वर्गांत
 जाळुनपोळुन खाक करूं जग विशाल हें हंसरें
 प्रखर प्रकाशें भाजुन काढूं अंबरिं ग्रह, तारे
 सहज चालवूं अम्ही विमानें अथवा मोटारी
 गिरण्या, यंत्रें किंवा तसली प्रचंडशी दुसरी.
 अद्भुत गोष्टी शक्य कराया अन्तरंग अमुचें
 आम्ही राजे विस्मयकारक असूं नवयुगाचें”
 वदुनी इतकें पुतळा झणि तो अंतर्हित होई
 दर्पोक्तीनें भयें, विस्मयें मन भरुनी जाई.
 अनन्त जननें भोगुन जेव्हां अनन्त वर्षांनीं
 पूर्वस्मृतीसह पुन्हां लाभली मज मानवयोनी
 सोत्सुक गेलों तेथ पहाया नवयुगराजाला
 हाय ! शिशाचा पडला होता तेथ परी गोळा !

— बालमाधव, Sr. B. Sc.

— × —

सुरवण्ट

माणसाच्या मधुकरवृत्तीला फुलपांखराची उपमा द्यायचा कविसंकेत ठरूच गेलेला आहे. पण जग हें जर सुन्दर उद्यान मानलें अन् अनुभव, सदाचार, स्वार्थत्याग, दुःख इत्यादि गोष्टींना कळ्या, मध, दवबिंदू, काटे वगैरे उपमा दिल्यः तर फुलपांखराची उपमा माणसाच्या लढाऊ वृत्तीला देणें उचितच ठरेल. अन् ही फुलपांखराची अवस्था येण्यापूर्वी असणार मानवी सुरवंट.....

गालावर आलेल्या पुटकुळीचें कौतुक करण्यांन बचन अगदीं दंग झाला होता. ही नवी चीज काय आहे त्याला कांहींच कळेंना. बराच वेळ आपली छबी तो आरशांत न्याहाळीत होता. अन् मग हनवटीवरून हात फिरवत तो स्वतःशींच पुटपुटला,

“आज दाढीचा मुहूर्त केलाच पाहिजे. अन् त्यांतून कॉलेजचा पहिलाच दिवस—” त्यानें भकंन् दाढीचें कोरें सामान बॅगेंतून काढले अन् तो चांचरत पण उत्साहानें दाढी कळें लागला.

तेवढ्यांत दागांतून यमी डोकावली अन् म्हणाली,

“काय करतो आहेस रे दादा ! अट्या-दम तात्यांना सांगते की दादा दाढी करतो मा म्हणून.—”

गालावरचें रक्त पुसत बचन म्हणाला,

“ए असं काय यमे ! बघ, कुणाजवळ बोलली नाहीस तर चॉकोलेट देईन तुला—ए—जा जेवायचं झालय कां पहा ! कॉलेजचा पहिला दिवस आहेना. बघ, उशीर होईल मला—”

यमीची धिंडका कशीतरी घालवीत बचननें दाढी पुरी केली, अन् “मरण सोसावे—परी पहिली दाढी करूनी पहावी आ S S—” असं कांहींसे किंचाळत तों मोरित धावला.

अन् मग पायजमा बरा कीं नॅरो कट पॅन्ट टोपी न घालतां बाहेर पडलं अन् तात्यांनीं पाहिलं तर—सतरा प्रश्नांच्या पेचांत तो सांपडला.

बरोबर ११ वाजतां तो शेजारच्या माधवकडे गेला. तीन-तीनदां केसांवरून हात फिरवीत माधव म्हणाला,

“लेका इतक्या लवकर ?—कुठला कॉलेज-स्टुडंट गेला आहे रेग्युलर कॉलेजला !—अन् ऐट तर खूप केली आहेस कीं ! ब्रेव्हो ! !”

बचन त्याचेकडे पहातच राहिला. काय ती बोलण्याची लकच, तीनतीनदां केसांवरून हात फिरविण्याची स्टाईल. ब्रेव्हो !

मिन्सिपॉलनें पहिल्या दिवशीं विद्यार्थ्यांना नेहमीप्रमाणें नेहमीचा उपदेश केला. बचन इतर गोष्टी पहाण्यांतच गर्क होता. ते ब्लेझर्स, पोमेड चोपडलेले भांग, अमका पिरिण्ड, तमकी ब्यूटी ...अन् मिन्सिपॉल भाषणाला उभे राहिल्याबरोबर स्टॅम्पांगचा धडाका उडाला त्यानें केवढा तरी दचकला तो ! त्याच्या अंगावर कागदाचे बाण येऊन पडले. त्याचा अर्थच त्याला कळेंना.

अन् एक मुलगी उशीरा आंत आली तेन्हा सर्व हॉल सोकूँ लागला. अन् बचन तर अगदीच गोधळला. माधवला त्याने विचारलें. माधव म्हणाला,

“अगदीच तू हा आहेस रे !”

बचन कांहींच बोलला नाही. माधवचें लक्ष नाही असे पाहून त्याने हळूच केसावरून हात फिरवला अन् हळूच सोकायचाही प्रयत्न केला.

*

*

*

अन् मग नेमका हवा तेन्हा त्याला सोकला येऊं लागला. स्टॅम्पींग करून हाताला घट्टे पडूं लागले. कागदाचे बाण करण्यांत तो वहीचे कागद सर्ची घालूं लागला.

कॉलेजचें पहिलें वर्ष “लाईफ अेन्जॉय” करण्यांत घालविण्याचें त्याने ठरविलें. शेवटच्या बाकावर बसून तो प्रोफेसरांची नी वर्गातील मुलींची व्यंगचित्रें रेखाटूं लागला. अन् शिट्टीवर त्याने कांहींजणांच्या मदतीने एक कोरसही बसवला. हांतही कंटाळा आल्यावर तो तास बुडवूं लागला अन् मराठेच्या रुमवर कंटाला येईपर्यंत पोकरचा डाव सुरू शाला.

मराठेची ‘रुम’ म्हणजे त्यांचा अड्डाच बनला होता. तिथेच बचननें छट्टावीस कप चहा पिण्याचा विक्रम केला होता, डिंसोक्षानें बनाविलेलें आम्लेट्स मिटक्या मारीत साखे, अन् एक दिवस शिगारेट ओढण्याचेंही त्याने ठरविलें.

पहिल्याच छुरक्याने तो अर्धमेला शाला. सारेजण त्याला हंसले. बचन वरमला, चिडला. अन् तशाच चिडक्या अवस्थेंत तो घरी आला.

पण दारांतच यमानें त्याला हटकलें. नाक मुरडीत ती म्हणाली.

“शी—कसली घाण येते रे दादा—”

“कांहीं नाही ग ऽ—उंदीर मेला असेल—”

बचननें कशीतरी सुटका करून घेतली. पण पुढें प्रत्येक वेळीं सिशांत बडीशेप भरून ध्यायला तो विसरला नाही.

पण या ‘ऑर्थडॉक्स’ लोकांच्यामुळे त्याची अनेक प्रकारें कुचंबणा होई. वेळच्यावेळीं जेवायला हजर व्हायचें, तऱ्हेतऱ्हेचे कपडे घालावयाला नाहीत, शिवाय “किरकोळ” या सदराखाली इतर मुलें जो सर्च करतात तसा करायला “पॉकेट-मनी” सुद्धां नाही.

आई, वडील नी यमी बचनला आयुष्यांत अडगळ वाटूं लागली. मराठेनें तर चक्रे सांगून टाकलें,

“कोपऱ्यावरचा इराणा आपली आई, पोस्टमन हाच आपला बाप, अन् सायकल हीच आपली बहीण !”

कॉलेज स्टुडंटसना जे इतर नातेवाईक नी उद्योग असतात तेच बचननें केले. घेटा गाबो डोरोथी लामूर, इन्ग्रीड बर्गमन्, इस्थर विल्यमस् वगैरेचे कितीतरी फोटो त्याच्या सोलींत झळकूं लागले. “बेदींग-व्यूटी” सारसे सिनेमा तो चोरून पाहूं लागला. क्लार्क गेबल सारसे तो कसे किरबू लागला अन् सायकलची गाणी गुणगुणूं लागला.

पण एक कोडे त्याला उकलेला. कॉलेजांतल्या मुली कशा अगदी उभा-उबरीं दिसतात किती मोडक नेसणे, चद्रचद्र पायांतल्या पायांत चालण्याची पद्धत, चालताना तीनतीनदां मान वेळायची अन् शोपटा हाताळायचा, मनीबॅगमधून इवलासा रुमाल काढून चेहरा नुसता टिपल्या-सारखा करायचा अन् ते ,....., सारे किती आकर्षक नी वेडावणारे. अन् त्या मोहना मोडक, शोभना शारंगपाणी, गुलाब गोखले या सान्यांपेक्षा यमी वेगळी नी बावळी कां दिसते ?—

एक दिवस तो यमीला म्हणाला,

“यमे-तूं गोल कां ग नाहीं नेसत ?—”

यमी फणकारली.

“तुला काय करायचं आहे माझ्या नेसण्याशीं !”

बबन हिरमुसला, त्याला आणिक कितीतरी विचारायचें होतें यमीला. मनीबॅगमध्ये काय काय ठेवतात मुली ?—अन् इतका लहान रुमाल पुरतो कसा ?—सर्वजणी सरंच गोऱ्या असतात कीं पावडर लावतात ?—मुलांच्याबद्दल यांना काय वाटतें ?—पण यमीनें त्याचा अगदींच विरस केला. साडीचा बोंगा करून नऊ वारी नेसणारी, केसांच्या क्षिपऱ्या असणारी शेंबडी यमी, आपली बहीण असल्याची त्याला लाज वाटूं लागली. तो मनांत म्हणाला, “देवा, काय हीं मेनरलेस बहीण माझी-त्यापेक्षां शोभना, विजया, सुमन, किंवा ममा—

पण छे ! कॉलेजांतली मुलगी स्वतःची बहीण कधींच असतां कामा नये !

अन् मग त्यानें आपल्या आयुष्यांतलें यमीचें स्थान काढून टाकलें. तो तिच्याशीं कधींही बोलत नसे. जुन्या चालीची आई त्याला नकोशी झाली नी वडिलांनाही तो चुकवूं लागला.

अन् कॉरीडोंगमध्ये उभा राहून तो आपल्या नी दुसऱ्यांच्याही वर्गमिनींकडे निरखून पाहूं लागला. त्या नुसत्या दिसल्या कीं त्याला कसेतेंच होई.

अन् एक दिवस तर कळसच झाला. पोचेंमध्ये एका मित्राची वाट पहात तो उभा होता. तेवढ्यांत नालेनी चौबळ घेताना दिसली. तो लाजून दुसरीकडे पाहूं लागला. पण चौबळ सरळ त्याचेकडेच आली. हातांतले काडें पुढें करीत म्हणाली,

“—मी रीडिंग-रूम साठीं उभी आहे. आपलें व्होट कुणाला प्रॉमिस केलें नसल तर—”

“नाहीं-तुम्हालाच देईन मी !”

तिचे Thanks त्याच्या बलेक्षरमध्ये शिरले अन् तो घामाघूम झाला. अन् तेवढ्यांत मागून कुणीसं ओरडलें “आहे SSबुवा !”

*

*

*

अन् मग पुढल्या वर्षी तो रीडिंग-रूमसाठीं उभा राहिला. जणूं जग भिकायला निघा-ल्याचा आवेश आला होता त्याला तन्हतन्हेंची काडें, —ते पक्षोपपक्ष-सभा-सारी दंगल.....

अन् मग निबडून आल्याबद्दल अभिनंदने आणि पाठ्यां सुरू झाल्या. कॉलेजचा स्टार म्हणून तो ओळखला जाऊं लागला अन् मग आयुष्याची एक मोठी आकांक्षा सफल झाल्याचें त्याला वाटलें.

रिडिंग-रूममध्ये सर्व प्रकारची मासिकें, साप्ताहिकें येत. प्रथम प्रथम तो फॅशनझातर वाचत असे. पण पुढें त्याला त्याच्या नकळत त्यांत गोडी वाटूं लागली. त्या लघुकथा, लघुत्तमकथा नी भावाचिन्ने.....किती गुदगुन्त्या करणारें गुलगुलीत वाङ्मय. 'आगगाडीतलें प्रेम', 'रस्त्यावरचें प्रेम', 'पांच मिनिटांचें प्रेम', 'गहिल्या दृष्टिक्षेपतलें प्रेम.' कितीतरी प्रेमकथा त्यानें वाचल्या. खेरीज विधवांची करुण कथाणी, दलित्यांची दैन्यावस्था, समाजांतल राक्षसी रूढी, भांडवलदार आणि समाजसत्तावाद—अनेक प्रश्नांवर त्यानें असंख्य पानें वाचलीं.

एखाद्या पिताटारासारखा तो वाचूं लागला. मराठेच्या रूमवरचा पोकर नी आम्ब्लेट बंद पडले. गंधा बंद. वाचन—वाचन—एकसारखें तो वाचन करूं लागला. मिळेल तें वाङ्मय तो वाचूं लागला. फडक्यानीं लिहिलेली तरुगतरुणींच्या रोमान्साचीं वर्णनें तो पुन्हां पुन्हां वाचूं लागला. सांडेकरांच्या उपमा-अलंकारावर तो खूप होकं छाला. अन् माधव ज्यूलियन नी माडगुळकरांची प्रेमगीतें गुणगुणूं लागला.....

सारें मराठी वाङ्मय त्यानें उलथें पालथें केलें. जें जें त्यानें आसपास पाहिलें नव्हतें, ऐकलें नव्हतें, तें तें सारें त्याला मराठी वाङ्मयांत मिळालें! अन् मग तो त्या स्वप्नसृष्टींत बेडा घून गेला.

अन् मग आधुनिक वाङ्मयाची ताडी पिऊन तो अनेक वाद करूं लागला.—कला कीं जीवन!—स्त्रियांना समान हक्क द्यावेत किं नाहीं?— अन् मग यांत साम्यवाद, विकासवाद, जडवाद वगैरे वगैरे वादांचीही भर पडली. अन् मग हे सारे बद्दल वाद.....! चर्चा मंडळाच्या, काव्यग.यनाच्या, साहित्य संमेलनांत तो पुरोगामी साहित्यिक म्हणून मिरवूं लागला अन् मग लेखक व्हायचें ठरविलें!

*

*

*

सतरांदा लाजून त्यानें स्वतःशीं कबूल केलें कीं आपलें गुलाब गोसलेंवर प्रेम बसलें आहे.

कुठलाही कॉलेज क्लब प्रेम करतो त्याच प्रकारानें बघननें प्रेम केलें. सिनेमांतल्या अगर कादंबरींतल्या नायकाचे जागीं आपल्याला कल्पायचें. दिसायला अतिसुंदर, नी सर्व गुणांचें आगर म्हणजे आपण, अशी स्वतःची समजूत करायची. अन् त्याला साम्राज्ञी हवी म्हणून एकाद्या पांचवारी शेषटोवालया पोरीच्या मागें लागायचें. उद्योग वा काळजी नसल्यानें हा उपद्वेष करायचा अन् हृदयाचें दान करतो म्हणून डोकें गमावून बसायचें.

अन् एवढें करायचें राहिलें म्हणून कीं काय बघननें प्रेम करायला सुरवात केली. अन् त्याला गोरें कानडें, सुंदर, अनुप्रास साधणारें नांव, पांचवारी नी दोन वेण्या इतकें साहित्य पुरें होतें.

गुलाब गोसलेचा एक दूरचा नातलग त्याच्या वर्गात होता. त्याची त्याने ओळख काढली ती त्याचे "ध्रु" त्याने गुलाबची ओळख करून घेतली. मग कॉलेजच्या दारात तिची वाट पहात तो थांबत असे. ती दिसली की तिच्या स्मिताचा नजराणा घेऊन तो निघून जाई. वर्गात लेकराला तिच्यामागे बसून तो तिचा सहवासही उपभोगित असे.

पण प्रेमी वीर इतक्यावरच कधी थांबत नाही. गुलाबशी दृढ मैत्री करण्याचे त्याने अनेक प्रयत्न केले. बऱ्या मागून पाहिल्या. सफरी-संमेलने अनेक टिकाणी आपले प्रेम प्रगट कायचा त्याने प्रयत्न केला; पण त्याला ते नीट जमले नाही ती गुलाबला त्याच्याबद्दल काय वाटते हेही त्याला कळले नाही.

कोटाला गुलाबाचे फूल लावून हिंडायचे, येथपासून त्याने सर्व पायऱ्या चढून पाहिल्या पण प्रीतीचा चांद त्याच्या हाती येईना. शेवटची पायरी चढायचे त्याने ठरविले. प्रेमपत्र लिहायला त्याने सुरुवात केली !

त्याचे भटकणे बंद झाले, वाचन सुरुले, अन्नपाण्यावरची वासनाही उडाली. तो अतिशय फिट दिवू लागला. अखेर अतिशय प्रयत्नांनी ती पारश्रितांनी त्याने आपले प्रेमपत्र पुरे केले.

...गुलाबी कागदावर गुलाबी कोडे उलगडून ते गुलाब गोसलेला सादर करण्यात आले.....

अन् मग दोन दिवस जगणे की मरणे, स्वर्गसौख्य किं दारुण निराशा वगैरे मश्र-चिन्हांच्या तुरंगांत तो सितपत पडला होता.

अन् मग दोन दिवसांनी गुलाबचे पत्र—

"तुमचे पत्र मला आवडले. अटकेपारमधील वर्णने, उत्केंतल्या नी कौचवधांतल्या उपमा, अर्थांची एक कोटी, माधवज्यूलियनांची अवतरणे—सारे सारेच वाचनीय आहे. स्वतंत्र प्रयत्न कराल तर साचित सुंदर वाङ्मय लिहू शकाल.

"तुम्हां तरुणांची एक चूक मला सांगायची आहे ती त्यासाठीच मी हे पत्र लिहित आहे. तुम्ही आपल्या वयाच्या नी बरोबरीच्या मुलींवर प्रेम कसे करता हे मला समजत नाही. शाळेतल्या मुली तुमच्याकडे कुतूहलाने बघतात ती तुम्ही आमचेकडे आशाळभूताप्रमाणे बघता. पण आमच्याहून श्रेष्ठ-वयाने बुद्धीनेहि पोक्षीशननेहि - व्यक्तीकडे आमची नजर असते. आर्थ स्त्री आपल्याहून श्रेष्ठ असाच पति निवडते, कारण काही असो !

मुख्य मुद्दा हा की माझा विवाह आपल्याच कॉलेजांतल्या प्रोफेसर कामतांशीं ठरला आहे. रीतसर निमंत्रण येईलच. पण येतांना मंगलाष्टके रचून आणलीं तर फार उत्तम होईल.

पुढील दोन दिवस बचनने अन्नाचा कणही न घेतां घालविले अन् त्या दोन रात्री अश्रू डाळण्यांत संच केल्या.

X X X X

त्या प्रेमपत्रासारखे कुठलेच पुरोगामी मराठी वाङ्मय लिहायचे पातक त्याने पुन्हा केले नाही. इतिहास व अर्थशास्त्र हे विषय घेतले असल्याने नाइलाजात तो बी. ए. झाला. स्वतःचे देवाने नोकरी नी बडिलाच्या पुण्याहने यायकोही त्याला मिळाली नी देवाच्या रूपने चार पोंगही त्याचे घरी नांदू लागली.....

अनेक वर्षे पारिस्थितीशी झगडत बघनचे कोशाघाहेर आलेले, नवे, फुलपासराचे मन जगत होतें.

...अन् एक दिवस त्याच्या धाकट्या पोरने त्याला सांगितले-दादा दाढी करतो आहे म्हणून ! तो काहीच बोलला नाही. हंसला. मनांत म्हणाला; हा आतां पोमेड चोपडील, स्टॅम्पींग, करील, चाण मारील, चोखन सिगारेट्स ओढेल, पिताटासारखे ललित वाङ्मय बाचील, पोरीच्या-मार्गे भटकेल अन् गुलाबसारख्या एकाद्या कळकट पोरविर प्रेमसुद्धां करील !

—स्वतःच्या मूर्ख कृत्यांची आठवण घेऊन बघन स्वतःशीच हंसला !

—श्रीकान्त विष्णु गोखले, I. Sc. B.

अजि सोडून जाते तुजला

दे मंगल गे आशीर्वचना मजला । अजि सोडून जाते तुजला ।
 भाव किती उसळति विविध मनांत । नाक्रे नीर नयनांत ।
 बोलीन गमे घालुनि कर तव कंठी । परि बोलचि विरले ओष्टी ।
 मन्मनिच्या मुक्याच माते ! बोला । कळतील न कां गे तुजला ।

ज्ञानदुग्ध मधु प्राशवुनी

प्रेमें संगोपन करुनी

शोभलीस तूं जणुं जननी

मंगलतेची मूर्तिमंत तूं सरिता । सोडून परि जाणें आतां ॥५॥
 गे मुक्तमने आजवरी तुजपार्शी । खेळतां हंसुनी कौतुकशी ।
 सुयश जधी सत्कार्यां मज लाभे । अभिमानें नव मुख शोभे ।
 अन् प्रमाद ते वडतां हातुन चुकून । घेतले तूंचि सांवरून ।

सुविचार-रोप लावियलें

सद्भावजलें शिपियलें

मग जीवन तूं फुलवीलें

गे ही तव दे माते मजला मासा । जीवन जगिचे फुलवाया ॥ ध्रु. ॥
कर्तव्य असे मायेहुनही थोर । सांगसी मज वारंवार ।
म्हणुनि जरी गुंतत मन मोहांत । निश्चयें दूरि मी जात ।
परि एकच गे उरली आस मनांत । पुरवणें तुझ्या हातांत ।
कार्थि आले तुझिया दारीं
उमटल्या मृदु स्मृतिलहरी
धातली साद तुज हंसरी
धरशिल कां प्रेमें मज हृदयाशीं । हे नीर उभे नयनाशीं ॥ ध्रु. ॥

—कुमुद

एफ. वाय्. आर्टस्. (बी)

आत्महत्या

अपमान, दुःख अन् दारिद्र्य !

या सर्वांमुळे अरविंदाला जगण्याचा अगदी कंटाळा आला होता. त्यांत आज शालेल्या अपमानानें तर तो बेभान झाला होता. सायंकाळीं सहाचा धुमार--

सूर्यनारायण आपल्या दिवसभरच्या कामानंतर विश्रांतीसाठीं जगाचा निरोप घेऊन चालला होता.

त्याचप्रमाणें अरविंदहि जगांतून निघून जाण्याच्या विचारानें बाहेर पडला, आणि पाय नेतील तिकडे झपाक्षप चालूं लागला; आणि चालतां, चालतां जगाचा निरोप घेण्यासाठींच कीं काय पुन्हां, पुन्हां मार्गें वळून पाही. त्याबरोबर पाहणाऱ्याला असा भासे कीं हा गृहस्थ सारी सृष्टि जणूं कांहीं दृष्टीत भरून ठेवण्याचा प्रयत्न करीत आहे. अरविंदाला कुणीकडे जावें हें कळेना. शेवटीं त्याच्या मनांतल्या तुफान विचारांनीं त्याचीं पावले समुद्राकडे वळविलीं. तेवढ्यांत दोन चार तासांपूर्वीं घडलेल्या प्रसंगाचें चित्र त्याच्या डोळ्यांपुढें उभें राहिलें. तेव्हा आवेशानें आपल्याशींच म्हणाला, “आशा श्रीमंत झाली म्हणून काय झालें ? म्हणून कां तिनें माझा अशा रीतीनें पाणउतारा करावा ? आणि माझ्याकडे कांहीं चूक नसतांना लोकांनीं सुद्धां मलाच दोष द्यावा ना ? श्रीमंती, आणि तारुण्याचा उन्माद यांच्या जोरावर गरिबांना लळणें व गंमत पाहणें, एवढ्यासाठींच आहे कां ती श्रीमंती ? श्रीमंतांना तेवढा स्वाभिमान असतो; गरिबांना कां तो नसतो ? हा दामिक साम्राज्य, आणि त्यांतले लोक ! यांचें दर्शन देखील नको आपल्याला” असा विचार करून आत्महत्या करण्याचा निश्चय करून अरविंद झपाक्षप चालूं लागला.

वाटेंत त्याला अडविणारे असें कौगीच नव्हेंत, त्यानें आजूबाजूला पाहिलें तों सारे वृक्ष आपल्याकडे पाहून हंसत आहेत असें वाटलें. त्याच क्षणीं त्याचें एक मन त्याला म्हणालें, “अरविंद, एका क्षुद्र अपमानासाठीं जीव दिव्यानें तुला काय मिळणार आहे ! हें तुझें शौर्य नसून भ्याडपणा आहे. जरा या वृक्षांकडे निरखून पहा. जगातील प्राणिमात्रांची सेवा करणें हें यांचें व्येय; ह्याच यांचा धर्म; आणि यांतच यांच्या आपुण्यांतला आनंद सांठविला आहे. कर्तव्य करीत असतांना लोक स्तुति करीत अथवा निंदा करीत त्याबद्दल यांना कांहीं वाटत नाही. ईश्वरावर श्रद्धा ठेवून आपलें कर्तव्य करीत जाणें एवढेंच त्यांना माहित. त्यांच्या फांद्यांचे जेव्हां तुकडे तुकडे करतात त्यावेळीं त्यांना कां कमी यातना होतात ! त्यांत कां त्यांना फार आनंद वाटतो ! जोंपर्यंत मानवांची सुबुद्धि जागृत होत नाही तोंपर्यंत ते अशाच रीतीनें निरपराधी प्राण्यांचा छळ करणार. तूंही यांच्याप्रमाणें सेवक हो. परत जा. आतां विचार करण्यांत वेळ दवडूं नकोस.” हे विचार कांहीं क्षणच त्याच्या मनांत टिकले. पण त्यामुळें अरविंदाच्या मनांत यत्किंचितही बदल झाला नाही.

तो तसाच समुद्राच्या रोझांनें चालूं लागला. त्याच्या मनांत एकच शब्द घोळत होता—आत्महत्या ! कांहीं अंतर चालल्यानंतर त्याला कांहीं पक्षांचा किलबिलाट ऐकूं आला. तो ज्या एका मोठ्या वृक्षाखाली उभा होता, त्याच्यावरच एक पक्ष्यांचा थवा त्याला दिसला; आणि ते पक्षी आपल्याकडे पाहून उपहासानें हसत आहेत असें त्याला वाटलें. मानी अरविंदाला त्यांचा फार राग आला. तेवढ्यांत, त्यां स्वच्छेदानें सृष्टीच्या परिसरांत विहार करणाऱ्या त्या प्राण्यांना पाहून आपल्यालाहि यांच्याप्रमाणें जीवनांत स्वैरपणांनें विहार करता येईल का ! असे विचार त्याच्या मनांत आल्याशिवाय राहिले नाहीत. पण यामुळें तो कांहीं आत्महत्येच्या विचारांपासून परावृत्त होऊं शकला नाही. तो पुढें चालूं लागणार इतक्यांत त्यांतला एक पक्षी आपल्याला उद्देशून कांहींतरी म्हणतो आहे असा भास झाला. “अरविंद, एवढ्या तरुण वयांत आत्महत्येचा विचार ! अरे, मनाची गेलेली शांती आत्महत्येनें परत येते अशी कां तुझी समजूत आहे ! छे, कर्तव्य करीत असतांना हंसत, हंसत मरून जाण्यांत खरी मौज आहे. अपमान करणें ही या मानवी जगाची पुरातन कालापासून चालत आलेली रीत आहे; आणि तसल्या अपमानानें चिडून जाऊन आत्महत्येसारखें कृत्य करणें म्हणजे मनाचा कमीपणा दाखविणें होय. आतां ह्या पक्ष्यांकडे पहाणा; ज्या ज्या वेळीं हे बागेंत अगर एखाद्या शेतांत आपलें अन्न मिळाविण्यासाठीं जातात त्या त्या वेळीं हे दुष्ट लोक त्यांना मारण्याचे कां कमी प्रयत्न करतात ! गोफणीनें दगड मारून बाहेर घालवून देतात; अगर जमिनीवर जाळें पसरून त्यांना जिवंत धरण्याचा प्रयत्न करतात, एक ना दोन. तेव्हां तुझ्यासारखें चिडून जाऊन जीव कां देतात ! इतकें झालें तरी हे प्राणी आपली चिकाटी कधींच सोडत नाहीत. पुन्हां, पुन्हां प्रयत्न करून पोटासाठीं अन्न मिळवतात व विश्रांतीसाठीं, कुठल्यातरी प्रासदांत जागा मिळवतात. अभ्यासानें ज्यांचें धैर्य सचलें आहे, असे तुझ्यासारखे पुष्कळ प्राणी या जगांत आहेत. तेव्हां तूं जुलूम, गांजणूक व पिळवणूक या सर्वांचा निःपात करून सर्वांना न्याय मिळवून देण्याचें प्रयत्न कर. अरविंद, आपण सर्व एकाच देवाच्या जगांत वांवरणारे प्राणी आहोत. तेव्हां सर्वांना सारख्या प्रमाणांत अन्न मिळालें पाहिजे,

सारसी वागणूक मिळाली पाहिजे ना ? याचार्थी तूं आत्महत्येचा विचार सोडून माघारी जा, आणि या सर्व प्रकारच्या अन्यायाविरुद्ध बंड पुकार आणि क्रान्ति कर. " कांहीं वेळानें हा आपला निष्कळ भास आहे असें समजून आल्यावर तो पूर्वीच्याच निश्चयानें पुढें मार्ग आक्रमू लागला.

थोड्या अंतरावर समुद्राकाठी त्याला एक सोंपटें दिसलें. त्याची दृष्टि त्या सोंपटापुढें आपल्या तीन चार वर्षांच्या नातवाला खेळवत बसलेल्या वृद्ध कोळणीकडे गेली. तें सोंपटें, आणि ती म्हातारी हीं सर्व त्याच्या मागावर असल्यानें, आणि त्या कोळणीचेहि लक्ष अरविदा-कडे गेल्यामुळे आश्चर्य वाटूनच कीं काय तिनें त्याला विचारलें, " बाळ, तूं कोण आहेस व एवढ्या अवेळीं इकडे कुठें चाललास ? " या तिच्या साध्या प्रश्नानें अरविद फारच बुचक-झ्यांत पडला. त्याला काय उत्तर द्यावें हें कळेना. तो तसाच स्तब्धपणें कांहीं क्षण उभा राहिला; पण ती म्हातारी कसली गंभ बसते ! तिनें एकसारखा त्याच्यामागे लकडा लावला. तेव्हां अरविदाचा नाइलाज झाला. त्यानें आपल्या मनाशीं कांहींसें ठरवल्यासारखें करून त्या म्हातारीला सर्व हकीकत सांगितली ! तें ऐकून तिला आश्चर्याचा धक्का बसला. ती कांहींशा तिरस्कारानें व कांहींशा सहानुभूतीनें त्याला म्हणाली, " बाळ, तूं इतका शिकला सावरलेला दिसतोस, आणि मद्यां सांगितलंस तसल्या एका कवडीमोल मानभंगामुळे जीव देण्यासाठीं जात आहेस ! तुला आतां काय म्हणावें तेंच कळेना. माझ्याकडे पहा. मी जरी इतकी जरूखड म्हातारी असले तरी अजून वाटेल त्या हालअपेष्टा सहन करण्याची तयारी आहे. आजपर्यंत मला काय कमी यातना सोसाव्या लागल्या ? काबाडकष्ट, दारिद्र्य आणि मानहानी ही तर आम्हां गरिबांच्या पांचवीला पुजलेली, त्यामुळे धैर्य सोडून कां बालेल ! अरे, आम्ही मनुष्य-प्राणी हे असे आहोंत कीं किती दिलें तरी आमचें समाधान होत नाहीं, आणि मनांतिल वासनांची पूर्ती केव्हांही होत नाहीं. मनुष्यांच्या सर्व इच्छांची तृप्ती करण्याइतका कांहीं परमेश्वर मूस नाहीं. " त्याच क्षणीं अरविदाला, कालच वर्गांत शिकवतांना मास्तरांनीं उच्चारलेलें एक वाक्य आठवलें. " Man proposes and God disposes. " त्या म्हातारीच्या तोंडाची टकळी पुढें चालूं होतीच. ती म्हणाली, " म्हणून आपण आलेल्या परिस्थितीशीं समरस होऊन राहावयास शिकलें पाहिजे. " आपल्या लहान नातवाकडे बोट दाखवून ती पुढें म्हणाली, " या माझ्या बाळाकडे पाहून मला जगांतिल सर्व दुःखांचा विसर पडतो. या गरिबी-विषयीं एकहि दिवस वाईट विचार आले नाहींत, आणि मी अगदीं आनंदानें दिवस कंठीत आहे.

त्या अडाणी कोळणीनें सांगितलेलें जीवनाचें तें साधेसुधें तत्त्वज्ञान ऐकून अरविदाला आपण करीत असलेल्या भ्याड कृत्याचा फार राग आला. त्याला वाटलें. कीं या अडाणी बाईला मानवी जीवनावद्दल जितकें कळतें, तेवढें सुद्धां आपल्याला कळूं नये कां ! ही वृद्ध कोळणी, आणि ते स्वैरपणें विहार करणारे पक्षा हे सर्व जीवनांतिल निर्भळ आनंद लुटूं शकतात तर मग आपल्याला तसें कां करतां येऊं नये ! इतक्यांत त्याच्या एका मनानें त्याला झालेल्या मानसिक यातनांचें स्मरण देऊन म्हटलें, " अरविद, परत जाण्यास ठीं कां इथपर्यंत आलास ? आणि परत गेल्यानंतर पूर्वीपेक्षांही जास्त मानहानी होईल. अरे, तुझ्यासारखा हळक्या मनाच्या माणसाला या जगांत कोण विचारतो ! " लगेच त्याचें दुसरें मन ओरडलें, " अरविद, जगांतले सगळेच लोक दुष्ट आहेत अशी का तुझी समजूत आहे ! तसें सांगितलें नाहीं. एकाद्याच्या

कार्याचें कौतुक करून त्याचा गौरव करणारे असतातच, तेव्हां परत जा.” आपल्या या दोन मनांची रस्तीखेच पाहून तो भयंकर गोंधळून गेला, आणि आपले कान दोन्ही हातांनी गच्च दाबून ठेवून तो तसाच पुढें चालूं लागला.

तो आतां समुद्राच्या अगदीं सन्निध येऊन पोहोचला. त्यानें वर पाहिलें तो अनंत आकाश, आणि पुढें अर्धांग पसरलेलें समुद्राचें पाणी. अरविदाला काय करावें तें कळेना. तो गांगरून जाऊन कांहीं क्षण रतब्ध उभा राहिला. एवढ्यांत, त्या सागराच्या प्रचंड लाटांतून निघालेल्या प्रतिध्वनींचे कांहीं शब्द त्याला ऐकूं येऊं लागले. “अरविद, तूं कशाकरितां माझ्याकडे आला आहेस हें मला ठाऊक आहे. दुर्बल तरुणा, आत्महत्या करणें म्हणजे वा दुःसप्तम्य जीवनांतून सुटका करून घेणें असें कां तुला वाटतें! माणसाच्या मोटेपणाचा मार्ग त्यागून सेवा या दोहोंच्या मैदानांतून जातो. त्याच मार्गानें जाण्याचा प्रयत्न कर.”

अरविदाला वाटलें कीं समुद्र जणूं कांहीं आपल्यालाच स्निग्धपण्याकरितां हे शब्द उच्चारत आहे. त्याच्या डोळ्यांपुढें आतां फक्त मृत्यूच तेवढा होता.

तो आतां पाण्याच्या अगदीं जवळ येऊन पोहोचला, पण तेवढ्यांत त्या पाण्यापासून कांहीं अंतरावर वाळूंत उमटलेलीं कांहीं पावले त्याच्या दृष्टींत आलीं. तो आपल्याशींच म्हणाला “माझ्यासारख्या कमनशिबी माणसाचीं हीं पावले असतील का! त्यानेंदि या जगांतील नश्वरतेला कंटाळून आत्महत्या केली असेल का! कां करूं नये आत्महत्या! ज्या समाजांत आपल्यासारख्याला स्थान नाही, व ज्याची अवहेलना, अपमान यासारख्या मानसिक यातनांतून कधींच सुटका होत नाही, त्यानें करावें तरी काय! बरस्त, या माणसानें ज्या मार्गानें जाऊन या सर्व जंजाळांतून आपली सुटका घेतली असेल त्याच मार्गानें मीहि जाईन.” एवढ्या विचारानंतर त्याची दृष्टि सहज वर गेली तोंच त्याला समोर एक तपस्वी उभा असलेला भासला. अरविदानें त्यास वंदन करून म्हटलें, “माझ्या आयुष्यातील शेवटच्या क्षणीं आपल्यासारख्या धोर विभूतीचें दर्शन झालें, तेव्हां मी कृतार्थ झालों.” त्या तपस्वानें प्रेमळपणानें त्याच्या पाठीवर हात फिरवून म्हटलें, “बाळ, तूं कोण आहेस, आणि तुझ्या बोलण्यावरून तर असें वाटतें कीं तूं इथें आत्महत्या करण्यासाठीं आला आहेस, तेव्हां एवढें कसलें दुःख तुला झालें आहे हें तर मला कळूंदे.” ह्या त्याच्या आस्थेवार्डक आणि प्रेमळ चौकशीमुळे अरविदाला बरेंच धैर्य आलें. त्यानें आपली सर्व हकीकत निवेदन केली आणि त्या असह्य स्थितींतून पार पाडण्याचा मार्ग दाखविण्यासाठीं विनविलें. त्यावर तपस्वी म्हणाला “बाळ, तुझ्या मनाची जप्तम मी पूर्णपणें जाणतो. तूं एवढ्यानें आरलें धैर्य खूच देऊं नकोस. आपलें आयुष्य हें असं आहे कीं ज्यांत चार क्षण दुःखाचे, आणि चार क्षण सुखाचे येतात. आपण त्यांची क्षिती न बाळगतां नेहमीं आरलें कर्तव्य पार पाडीत असों. आत्महत्येसारखें घोर कृत्य करणारा देवाला आवडत नसून जो स्वतःच्या सुखासमाधानाची क्षिती न बाळगतां नेहमीं दुःसप्त्यांच्या उपयोगी पडत असतो तो देवाला प्रिय होतो. बाळ, हा नरदेह वरचेवर प्राप्त होत नसतो. तुझ्या पूर्व पुण्यानें हा तुला लाभला आहे. त्याचा अशा रीतीनें नाश करून तूं काय साधणार आहेस! या विश्वातील सर्व धोर विभूतींनीं कधीं आपल्या स्वतःच्या सुखाकडे पाहिलें

नाहीं, आणि जिवंतावस्थेतच आपल्या मनाला मारून टाकले होते. याचा अर्थ का आत्म-
दृष्ट्या असा होतो ! श्रीमंतीच्या बळावर गरिवांना छळण्यात सरी श्रीमंती नसून त्याचा त्याग
करण्यात सरी श्रीमंती आहे; अपराध्यांस शासन करण्यात मोठेपणा नसून त्यांस क्षमा
करण्यातच मनाचा मोठेपणा आहे. बाल, आपण सर्व बुद्धिमान माणसे आहोत, तेव्हा
विकारांवर विचारांची मात करण्यास शिकले पाहिजे, नाहीतर आपल्यात आणि पशूंत फरक
तो काय राहिला ! तूं परत जा आणि कार्यास लाग. " अरविदानें आतां नवीनच निश्चय केला,
आणि तो म्हणजे—त्याग, जनसेवा, अन् राष्ट्रसेवा. या वेळापावेतो त्याला एक प्रकारची तंद्री
लागलेली होती. काहीं क्षणानंतर त्या तपस्व्यापुढें वाकविलेलें आपलें मस्तक त्यानें वर करून
पाहिलें तों तेथें कोणाच नव्हतें ! तो तपस्वी तर केव्हाच निघून गेला होता. अरविदाहि आतां
प्रसन्न मनानें घरीं परत येण्यास निघाला.

पार्श्वनाथ नाडगौडा

इंटर आर्ट्स(ए)

किती विश्व हें उदार !!

अज्ञ जीव गोजीरवणी

थोरांचा आदर्श जीवनी

पुढचें पद मागें खेचुनी-

थोर दाविति मृत्यु त्यास थोर ॥

लहान मत्स्यें उदकि विहरति

तयास मोठ्यांची अति भीति

जीवनार्थ यत्नें झगडति

तयांचा अंत असावा क्रूर ॥

हिरवीं रोंगटीं उगवती-

आधार म्हणोनी मोठ्या समवेती

प्रच्छन्न छाया कारण होती

करण्या जीवन पूर्वापार ॥

सान पिळें बिलगुनि मातेला

सुखनिद्रा भोगिति रातीअ

घुचड हिंडे भक्षण्या त्याला
 नीचत्वांत असें गुन्हा सारा ॥
 रात्रीचा तेजस्वी तारा
 येतां रविकिरण पसारा
 आनंदी होई मानव सारा
 तयांचें मरण हें जीवनसार ॥
 चमचम करूनी फिरे अंधारी
 मोहून मानवा मुग्ध करी
 पहांटसमयीं काळोख ओसरी
 काजव्या, तेज तुझें सरणार ॥
 हा असे सृष्टीचा न्माय
 नीचत्व हा अपराध काय ?
 कां मृत्यु तयाचा अंत होय ?
 किती विश्व हें उदार ॥

इरावती नातू,
 ज्यू. बी. ए.

विसराळूपणा

(लघुनिबंध)

एक गोष्ट माणसाला कधीं शिकवावी लागत नाही. ती म्हणजे विसराळूपणा--लहाना-
 पासून थोरापर्यंत ही गोष्ट जणू उपजत असते. या विसराळूपणाच्या बाबतीत तर कांहीं कांहीं
 लोक अगदीं कमाल करतात. स्वतःला देखील एकादेवेळीं विसरून जातात. मोठमोठे तत्ववेत्ते,
 ज्ञानी, पंडित, इतिहासाचार्य एकरुदां का त्यांची तंद्री लागली कीं बस-आपण कुठें आहोंत,
 काय करित आहोंत, हें पार विसरून जातात. आमच्या येथें एक गाढे पंडित आहेत, त्यांची
 अशी गोष्ट सांगतात कीं आठ-आठ तास ते सारखे कामांत गक असतात. त्यावेळीं सभोवारच्या
 सर्व गोष्टी ते साफ विसरतात. पण मोठ्या माणसांचे जाऊं या-नेहमींच्या व्यवहारांत आपणास
 काय दिसून येतें ! घरून शाळेंत आल्यावर बहुधा मुलांचे कांहीं विसरलें नाही असें होत नाही.
 "अरे जोशी तें गणिताचें पुस्तक कां आणलें नाहीस ! " " सर मी तें आणावयास विसरलों,"

“काळे-अरे होमवर्क कां आणलें नार्हेस !” “सर मी विसरलों.” मुलांचें अगदीं तोंडपाटें उत्तर. पुष्कळवेळा कांहीं कांहीं मास्तरही मुळाप्रमाणेंच वागतात. “खरच मुलांनो आज आपण कुठला धडा घेणार होतों बरं ?” तेच मुलांना विचारतात अन् मग तीव्र स्मरणशक्तीचीं पोरं ताबडतोच उत्तर देतात.

हा विसराळूपणा मुलांतच असतो असें नव्हे. पण साऱ्यांतच आढळतो. मोठीं माणसेंही कांहीं कांहीं वेळां अगदीं झुलक गोष्टी विसरतात तेव्हां आरणांसच हसूं येतें-बाहेर जातांना लहान मुलें आपल्या बडिलांना अगदीं बजावून सांगतात-“ बाबा, तें पुस्तक आणा, साऊं आणा, तो कपडा आणा,” अन् पुन्हा वडील घरीं येतात तें हटकून विसरतात.

या विसरपणामुळेच कधीं कधीं नव्या प्रेमी युगुलामध्ये कधीं गोड गोड, तर कधीं विको-पाचें भांडण होतें. नुकतेंच लग्न झालेल्या जोडप्यांना याचा चांगलाच अनुभव असेल-नवरा ऋपडे वगैरे करून ऑकिसांत जायला निघतो कीं अशावेळीं त्याची नूतन पत्नी लाजत मुरडत दारापाशीं येते व लाडिकपणें म्हणते-“हं आज परत येतांना तें जॉर्जेटचं पातळ, हं जाऊं द्या, सध्यां रेशिंग आहे ती काडावरची पांचवारी वाबल तरी आणायची गडे-” “हो जरूर” नवराही खुशीत उत्तर देतो. पण संध्याकाळीं परत येतो रिकामाच. मग पत्नी फुरंग-टून बसते अन् नवरा तिची समजूत घालतो, “हो आणणार होतो पण मध्येच तें XXX भेटले अन् मग विसरलोंच. उद्या नक्की हं-” पण हा उद्या कधीं उजाडतो कुणास ठाऊक ! अर्थात् थांतही अतिरेक झाला तर नवराबायकेंत कायमची अडी बसते-अर्थात् हा मुद्दाम करतो कां ! नाही. त्याच्या मनांत पत्नीबद्दल कां कमी प्रेम असतें ! छे-पण पातळच काय कधीं साधी सायलीचीं वेणी आणायचें सुद्धां तो विसरतो. सारांश, विसराळूपणा हा माणसाचा धर्म आहे. या विसराळूपणामुळे तर-कितीतरी लोकांच्या अनेक वस्तु हरवतात विसरतात-देवळांत गेले, चपला विसरले. एकाद्याच्या घरी गेले, छत्री विसरले-चप्पा विसरलों फाऊंटनपेन विसरलें. माझं तर असं म्हणणं आहे कीं अलिकडे या शाळाकॉलेजांतून ज्या अनेक वस्तू-पेन्स, पुस्तकें, दौती, घड्याळं, हातरुमाल वगैरे चोरीस जातात असा प्रवाद आहे तो तितकासा बरोबर नाही. विद्यार्थीविद्यार्थिनींचा विसराळूपणा हाच या गोष्टींना पुष्कळ वेळां कारणीभूत होतो. त्याचप्रमाणें कांहीं लोक बाजारांत जातात तेव्हां कधीं पैसे घ्यायला विसरतात, कधीं घ्यायला विसरतात.

या विसराळूपणाच्या बाबतींत तर स्त्रिया जेथें जातात तेथेंच आपल्या साऱ्या वस्तु विसरतिलि असा जणू काय सिद्धांतच आहे. त्यामुळे कितीतरी नवऱ्यांचे हाल होतात. तुम्ही केव्हांही पहा, “काय ग काल आणलेली-ती चांदीची कोयरी आज दिसत नाही. मी कनी त्या देवळांतच विसरलें. अग सकाळीं तुला दिलेला रेशमी रुमाल कुठें आहे ! इशा सांगायची विसरलें-मर्घापासून शोधतेच कुठें ठेवला. कुणास ठाऊक-सांपडतच नाही.” बहुतेके बायका तर देणेंघेणें नेहमींच व कधीं जाणूनवुजूनही विसरतात. नवऱ्यांनो सांगितलेले निरोप बातम्या विसरणें हा तर स्त्रियांचा गुणच होऊन बसलाच. पण याहीपेक्षा अत्यंत भिय अशा गोष्टीही त्या विसरतात. त्याचप्रमाणें कुठें व्याख्यानाला, प्रदर्शनाला, नाटक-सिनेमाला गेल्या, तर कांहीं बायका आपल्या बरोबरच्या मुलांना व कधीं नवऱ्यांनाही विसरतात अन् मग शोध शोध शोधतात.

म्हान्या माणसाबद्दल तर बांलायलाच नका. वाढत्या दयाबरोबर त्यांची धमणशांत नैहमी दगा देते, मग काय विचारता—स्वतःच्या गोष्टी स्वतःच विसरतात—जवळ असून दिसत नाहीत. अन् मग घरांतील इतर लहानथोर मंडळींवर त्यांचा राग काढतात. पुष्कळवेळां घरांतील इतर मंडळींना या वृद्धलोकांचा जो कंटाळा घेतो तो यामुळेच—अन् एक गोष्ट आठवली—आमचा पांडुनाना फार कडक म्हातारा, अन् व्यवहारांतही तसाच दक्ष बर का ! इकडची गोष्ट तिकडे गेलेली त्यांना सपत नसे. एकदा काय झालं. त्यांचा जुनापुराणा चष्मा हरवला. झालं. सारं घर धुंडाळलं. सर्वांवर कातवणं, ओरडले, संतापले, सारं घर डोक्यावर घेतलं. अखेर एक त्यांचा चाणाक्ष मानू होता त्याचें सहज लक्ष गेलें, अन् तो म्हणाला, “अहो आजोबा तो काय चष्मा तुमच्या माकपाशां,” अन् सारंच व्हीत नें, नाकावर चष्मा अन् सर्वत्र पहात होते. तशीच एकदां एका बाईची नथ हरवली, सारं धुंडाळलं अन् शेवटी तिच्याच गळ्यांत सरिला अडकविलेली ती सांपडली. मग काय विचारताय.

सांगश, विसराळपणा हा प्रत्येकाच्या अंगी असतोच. सामान्य माणसं सामान्य गोष्टी विसरतात. मोठीं माणसं मोठ्या गोष्टी विसरतात. पण हा गुग असो वा दोष असो यांतहि एक प्रकारची गंमत आहे, मजा आहे. एकादी गोष्ट हरवावी, विसरावी अन् मग आपल्याला त्याची चुटपूट लागावी. लोकर लक्षांतच येऊं नये, अन् मग बऱ्याच वेळां ती सापडावी. केवढा दुर्घ होतो आपणाला—माझंच पहाणा—मी पण आणखी काहीं या विसराळपणाबद्दल सांगणार होतो, पण आतां नेमकें तेंच विसरलों. जाऊंया पुन्हां आठवलं म्हणजे सांगेन केव्हीतरी.

घसंत गोपाळ निंबंवीकर (जुनिअर बी. ए.)

तारका आणि तूं !

व्याक्षिणि मज तूं सोडुनि गेली

नमी तारका एक निखळली !

क्षणाघात ती येऊनि खाली

दगड होऊनि असेल पडली !

—पण तूं येथुनि निथुनि जातां

झाली असशिल स्वर्गि देवता !

—मधुकर नेने

Sr. B. Sc.

चुकलेली वाट !

“...पति म्हणजे आपल्या मार्गातील धोंड समजणाऱ्या शोभेने श्यामचा त्याग केला आणि समाजकार्य करण्याचे ठरविले पण...”

“शोभा ५ ए ५ शोभा” घाईघाईने व्हरांड्याच्या पायऱ्या चढत श्यामने हाका मारल्या, पण त्याच्या हाकेला प्रयुत्तर मिळाले नाही. सोलीच्या दाराला आतून कडी नव्हती. त्याने ते हळूच लोटले. शोभा कोचावर रेलून बसली होती. बहुतेक श्यामसाठी नुकताच करावयास घेतलेला स्ट्रेचरच विणित असावी. श्यामने एक वेळ तिच्याकडे पाहिले. एक वेळ हातातील पुस्तकाच्या गठ्याकडे पाहिले, किती वेडे होणे शोभाला वाचनाचे ! सर्व वाचनालये तिने पालथी घातली होती. आज ऑफिसातून परत येताना एका ग्रंथभांडांगत नवीन पुस्तके आढळली. पगार झाल्याने सिसा गरम होताच. कसलाही विचार न करता त्याने वीस रुपयांची नवीनवी पुस्तके सरी-दली. हीं कोरीं करकरीत पुस्तके शोभाला केव्हा एकदा दाखवू असे श्यामला होऊन गेले होते.

“शोभा हे बघ काय आणलयं! ओळख पाहू !”

“पाहू, पाहू काय आहे ते !” “अहं! अगोदर सांग काय आहे ते.”

“अं ५ ५ पातळ !”

“चुकले !”

“मग परवा पाहिलेली गांधी-क्रेम !”

“मुळीच नाही ”

“हे रे काय ! सांग पाहू काय आहे ते !” आपण इरलो असे दाखवीत शोभा म्हणाली. तिच्याकडे स्नेहन पहात कौतुकाने श्याम म्हणाला, “हरलीस ?”

“हं.”

“सरं.”

“अगदी सरं रे.” शरण येऊन शोभा म्हणाली.

“हे ध्या राणीसरकार ” असे मोठ्या प्रेमाने म्हणत त्याने ते पुस्तकाचे पुडके तिच्यापुढे टाकले.

“अट्या ! पुस्तकं !”

त्या पुस्तकाकडे पहाताच तिचा चेहरा टवटवीत झाला. सकाळीं झालेले भांडणहि ती पार विद्वसन गेली. तिचा तो आनंदी चेहरा पाहून त्याने सुषीत येऊन शाळ घालीत तिच्या जवळ येऊन बैठक मारली.

“शोभा, आता खूप ना ! रात्रीचा राग गेला का !”

“श्याम” शोभाने एकदम हाक मारली. तिचा आनंदी चेहरा काळवंडला. पुस्तक बंद करून ती म्हणाली, “तू कांही म्हणालास तरी मी उभा रहाणार. हे बघ मी तुला अगदी शेवटचे विचारते, राहू ना मी उभी अव्यक्षाच्या जागेसाठी ! अं ५ ५ बोल ना !”

श्याम हेसला अन् म्हणाला, “पुनः पुनः तेंच काय ! ती सुधा नाही पडली अजून संसारत, तिला जमतं तें समाजकार्य करायला.”

“मग मला कां नाही करतां येऊं तिच्यासारखं समाजकार्य ? ” गाल फुगवून किंचित् लटक्या रागानें ती उद्गारली.

“शोभा, तूं एक विवाहित हिंदू स्त्री आहेस. तूं समाजकार्य कर. मला त्याबद्दल काहींच म्हणावयाचें नाही.”

“मग.... ? ” शोभा आतुरतेनें म्हणाली.

“शोभा, तूं एकदां मंडाळाची अध्यक्ष झालीस कीं सर्व कामाचा बोजा त्याचप्रमाणें जबाबदारी तुझ्यावर पडेल. मग तुझ्याकडून माझी आणि बेबीची हयगय होईल.”

“श्याम, पण एवढ्याशा करणासाठीं मीं माझी हौस दडपून ठेवावी ? एकादा नोकर.....”

“शोभा, तुझ्या हातून मिळणाऱ्या एका चहाच्या कपाची गोडी का आचान्याच्या चहाला येणार आहे ! तूं समाजकार्य करूंच नये असें मला वाटत नाही. तूं मंडळांत जा, कार्यक्रमान्त भाग घे, पण.....”

“बसत झालं तुंसं श्याम पण...पण... ! ” शोभा फणकान्यानें म्हणाली आणि उठून गेली. श्याम तिच्या पाठमोऱ्या आकृतीकडे पहातच राहिला.

+ + + +

आपल्याला अध्यक्षस्थानासाठीं उभें रहाण्याचीं परवानगी श्याम देणार नाही व आपल्याला मोठ्या प्रमाणांत समाजसेवा करायला मिळणार नाही अशी शोभाची खात्री झाली. पण तिनें धीर मात्र सोडला नाही.

संध्याकाळचा चहा आटोपून श्याम बाहेर गेला. नेहमीप्रमाणें “शोभा बाहेर जाऊन येतोय,” असें सांगायला तो विसरला नाही. पण शोभानें तिकडे डुंकूनहि पाहिलें नाही. तिच्या त्या हट्टी स्वभावाकडे प्रेमानें पहातच तो निघून गेला.

शोभानें आवराआवर केली. गणनें बेबीला किरायला नेल्यानें, तिला काम असें काहींच नव्हतें. मैत्रिणीकडे जाऊन येण्याचा विचार तिच्या मनांत आला. पण तिची मनःस्थितीच अशी चमत्कारिक झाली होती कीं काय करावें हेंच तिला सुचेना.

तसें पाहिलें तर तिचा अभिमान अगदींच वृथा नव्हता. प्रत्येक बाबतींत श्याम तिच्या मनाप्रमाणें वागे आणि तिला सुखांत ठेवण्याचा प्रयत्न करी. ती म्हणेल त्या कपड्यालच्याला, दागिन्याला, किरण्याला तिला मोकळीक असे. शोभा म्हणेल ती पूर्वं मानायला तो तयार असे. पण आज त्यानें तिला नकार दिला होता. त्याचा तो नकार ऐकून ती संतापली, दुःखी झाली.

शाळेंत असतांना तिनें किती मनोराज्यें केलीं होती. खूप खूप समाजकार्य करायचें ठरविलें होतं तिनें ! आज महिला मंडळाचा अध्यक्ष होण्याचा योगहि आला होता. पण श्यामनें तिला त्यापासून परावृत्त करण्याचं यत्न चालविला होता. तिच्या मनःश्रृंगारें सुधाची मूर्ति

उमी राहिली. तिला वाटलं सरेंच किती भाग्यवान आहे सुधा ! कसलाहि बंध तिला आड येत नाही, कसलीहि आडकाठी नाही तिला ! पण सुधाप्रमाणे मीहि कां करूं नये समाजसेवा, कशाला आपण ही लमाची बेडी अडकवून घेतली !

इतक्यांत आई, आई करीत बेबीने तिच्या गळ्याला मिठी मारली. शोभाने डोळे पुसून तिचे पटापट मुके घेतले. मघाच विचार ती पार विसरून गेली. तिचा चेहरा फुलला, जादूगार असताना नाही ही लहान मुलं !

दुसरे दिवशीं दुपारी दोन वाजतां श्याम घरीं आला. पहाने तों दाराला कुलूप ! इतक्या दुपारीं शोभा कुठें बरं गेली असेल, असा विचार करीतच त्यानें दाराचें कुलूप काढलें. तरी बरं, कुलुपाची दुसरी किडो त्याच्याजवळ होती म्हणून; नाहीतर शोभा येईपर्यंत त्याला तिष्ठत बसावें लागलें असतें.

कोट काढून तो आतां पलंगावर लवेंडणार तोंच त्याला टेबलावर निळें पाकीट दिसलें. गिधाडासारखी झडप घालून त्यानें तें उचललें. शोभाचेंच अक्षर होतें तें. म्हणजे ! शोभा.....! पण विचार करायला श्याम मुळीच समर्थ नव्हता. थरथरत्या हातानें त्यानें पाकीट फोडलें. शोभानें लिहीलें होतें....

“श्याम

रात्री खूप विचार केला मी आणि ठरविलं कीं हीं संसार-बंधनें सुगारून द्यावयाचीं. श्याम, स्त्रियांनीं आतां पुरुषांवर मुळीच अवलंबून रहातां कामा नये. तुझ्या परवानगीची मीं शेवटपर्यंत वाट पाहिली. पण तुझा आपला नन्नाचा पाडा ! शेवटी मीच तुझ्या परवानगीची पर्वा करायची नाहीं असं ठरविलं. यापुढें तुझी मेणाची बाहुली बनून रहाण्यास मी मुळीच तयार नाहीं.

मी शिकलेली आहे. कुठंही स्वतंत्रपणें राहूं शकेन. बेबी माझ्याशिवाय रहाणार नाहीं म्हणून तिला बरोबर नेत आहे. यदाकदाचित् मतपरिवर्तन झालं तर आईच्या पत्त्यावर पत्र पाठव.”

—शोभा.”

पन्नाखालीं नुसती ‘शोभा’ अशी सहा होती. ‘आपलीच’ तर नाहीच, पण साधं ‘आपली’ पण नाही. या प्रश्नानें श्यामच्या हृदयाच्या चिंधड्या चिंधड्या झाल्या. घर नुसतं सायला उठतंय कीं काय असं त्याला वाटूं लागलं. टेबलावर असलेल्या घड्याळाची टिकटिक सुरूच होती. त्या शान्त वातावरणांत त्याला ती टिकटिक कर्कश वाटली. त्याच टेबलावर घड्याळाशेजारीं त्याची चांदीची फ्रेम होती, आणि तिला बकुळीच्या फुलांचा छोटासा हार घातला होता. पण ती फुलें एव्हाना बरीच सुकली होती. शोभाच्या पन्नाचे तुकडे तुकडे करून टाकावे असं त्याला वाटलं. पण कां कोण जाणे, त्यानें हळुवार हातानें त्याची घडी घातली.

+ + + +

“आई, जरा सुधाकडं जाऊन येतें ग. बेबी झोपली आहे. उठली म्हणजे तेवढे बाटलीतील दूध पाज”. चप्पल पायांत सरकवीत शोभा आईला म्हणाली, आणि आईच्या प्रत्युत्तराची वाट न पहाना ती क्षपक्षप बंगल्याच्या पायऱ्या उतरून दिसेनाशी झाली.

ऊन नुसतं'मी म्हणत होतं. रस्याला काय दोन चार माणसं असतील तेवढीच. संख्या-
काळी गजबजून जाणाऱ्या त्या रस्यावर आतां चिट्ठ्यांसारखीं नव्हते.

“सुधा ” ए सुधा” दाराची कडी वाजवून शोभानें हांक मारली.

“कोण शोभा ! अन् यावेळीं ! श्यामने बरं सोडलं राणीसाहेबांना ! ” तिचें स्वागत करीत
सुधा म्हणाली.

श्यामचें नांव काढतांच शोभाचा चेहरा गोरामोरा झाला. काळजीचं जातें तिच्या
तोंडावर पसळं लागलं. उसनें अवसान आणून ती म्हणाली,

“सुधे, चेष्टा कसली करतेस ! तीन वर्षे झालीं चांगलीं लग्नाला. नवीन का लग्न सालंय
आमचं ! ”

“तसं नव्हे ग शोभा, पण ऊन काय पडलंय; अशावेळीं या नाजूक राणीला पाठवायला
श्याम कसा तयार झाला ! ”

“सुधा, मी आईकडे रहायला आले आहे.”

“ते कां ?”

“उगीच. आईसुद्धां इकडे एकटीच असते. रहावं आठ दिवस. माहेर गांवांत असल्यावर
असं हेतचं.”

“असं होय ! ” सुधा. हंसत म्हणाली, “मग काय रहाणार ना उभी ! सहज निवडून घेशील.”

“हो, हो रहाणार तर ! ” शोभानें निश्चयानें उत्तर दिलें.

“ए ताई, हें बघ तुसं पत्र ? ” सुधाच्या धाकट्या भावानें तिच्या हातांत पत्र देत म्हटलें.

“काय हो बाईसाहेब, कुणाचं पत्र ! कांहीं प्रायव्हेट ! ” शोभाला आतां चेष्टा करायची
लहर आली होती.

“छे बाई, कुणाचं आहे कोण जाणें ! अक्षरावरून तरी कांहीं कळत नाही ! ” असें म्हणतच
सुधानें पार्कीट फोडलें आणि वाचायला सुरवात केली. पत्रासारखील सही पाहून तिचा चेहरा
सुलला. पण जसजशी ती पत्र वाचूं लागली तसतशी ती-गंभीर दिसूं लागली आणि जेव्हां
संबंध पत्र वाचून ती तें पुन्हां पाकिटामध्यें घालूं लागली तेव्हां तर तिच्या डोळ्यांत अश्रू चम-
कत होते.

“सुधा कुणाचं पत्र ! ” शोभानें विचारलें.

“माझ्या मैत्रीणांचें, उषाचें,” शांतपणें ती म्हणाली.

“पण मग पत्र वाचून तूं अशी गंभीर कां झालीस ! ”

“शोभा, कसं सांगूं तुला ! मला भीति वाटने ती हीच कीं उषाची जी स्थिति झाली तीच
आपली उद्यां कशावरून होणार नाही ! ”

“उषाची कसली स्थिति ! ” स्पष्ट बोल ना सुधा.

“शोभा, उषा ही माझी निव्वलग मैत्रीण. आम्ही मॅट्रिकमध्ये होतो तेव्हाच समाज-
सेवेला वाटून घेण्याचें ठरविलें. पण पुढें तिचं लग्न झालं. तिच्या पतीनें तिला आपण होऊन

समाजकार्याला मोठ्ठीक दिली. संसारिक जीवन सांभाळून ती समाजकार्य करू लागली. प्रथम तिला कसलीच अडचण वाटली नाही. पण...पण जेव्हा 'मातेची' जबाबदारी तिच्यावर पडली तेव्हा तिला ते काम जड जाऊ लागले. समाजकार्याचा...शोभा स्पष्ट बोलते. ...समाजकार्यापेक्षा त्यामुळे मिळणाऱ्या कीर्तीचा मोह सोडून यावसा वाटेना तिला. नोकरांवर घर टाकून ती बाहेर जाऊ लागली. शेवटी व्हायचे तेच झाले. गड्याच्या हलगर्जीपणामुळे तिची दोन मुले न्यूमोनियाने आठ-दिवसाच्या अंतराने देवाघरी निघून गेली व नवरा व्यसनाधीन झाला.

“ मग दोष कुणाचा आहे असं वाटतं तुला ! ”

“ दोष कुणाचा ! खरंच विचार करण्यासारखा प्रश्न आहे हा. मला वाटतं की, दोष आहे उषाचा, संसार लाथाडून समाजसेवेच्या मृगजळासाठी घराबाहेर पडलेल्या स्त्रीचा आहे. स्त्रीला जर समाजसेवा करावची असेल तर तिला कसलीच बंधने असतां कामा नये. समाजसेवा नि वैवाहिक जीवन ही दोन्ही एकाच वेळी यशस्वी करून दाखविणे ही तारेवरची कसरत आहे. समाजसेवा म्हणजे घराबाहेर पडायचं, आणि घराबाहेर पडायचं म्हणजे तरी काय ? तर सोन्यासारखा मुलं दुसऱ्यावर सोपवून गृहिणीच्या पवित्र कर्तव्याची हेळसांड करायची. पवित्रनम कर्तव्य लाथाडून घराबाहेर पडणाऱ्या स्त्रीला समाजाच्या टिकेला तोंड यावं लागतं. मग तिची इकडे आड आणि तिकडे विहीर अशी स्थिती होऊन जाते.

“ कोण सुधा, तूच का बोलते आहेस हे ! ”

“ होय शोभा, समाजसेवेच्या लांब लांब गव्या मारणारी ही सुधाच तुझ्यापुढे उभी आहे. उषासारख्या कितीतरी स्त्रिया समाजसेवेच्या मार्गे लागून स्वऱ्या संसारसुखाला मुकल्या असतील. ”

“ सुधा, जाते ग मी ” शोभा अस्वस्थपणे म्हणाली.

“ अग पण चहा तरी ” ...

“ अंहे काही नको आतां. ॥ येईन पुनः कधीतरी. ”

शोभाने सुधाचा कसावसा निरोप घेतला. जवळ जवळ धावत पळतच ती पराकडे निघाली. त्यावेळच्या शोभाच्या वर्तनाचा सुखालाहि अचंबा वाटला.

रस्त्याने जातांना शोभाचं डोकं ताळ्यावर नव्हतं. जरी ती रस्त्याने चालली होती तरी तिचें मन मन्त्र श्याम आणि बेबीमोंवती घुटमळन होतं. कोणी तरी तिच्या कानांत ओरडल्याचा तिला भास होता. “ समाजकार्य आणि संसार एकाच वेळी अशक्य. समाजकार्य पाहिजे असेल तर संसारावर निस्तारा ठेव. समाजसेवेचें व्रत ध्यायत्रं होतं तर विवाह तरी कशाळा केलास ! आतां तुझे तूं निस्तर. ” विषण्ण मनःस्थितीन ती घरी येऊन पोहोचली ते तिचे तिलासुद्धां कळलें नाहीं. समोरच तिची आई लाडक्या नातीला घेऊन बसली होती.

“ आई, मी आतां घरीं जाणार ” घरांत शिरतच शोभा म्हणाली.

“ अग, पण खूप दिवस रहाणार होतीस ना ! ”

“ हो. पण मला गेलंच पाहिजे. नाहीतर म्हांच्या जेवणाची आवाळ होईल ग ” ती केविल्याची उद्गारली.

शोभानें भराभर कपडे भरले. बेबीला घेऊन, “ जाते हं ” असें सांगून ती निघाली. तेव्हा आई हंसत म्हणाली.

“ शोभा, श्यामवांचून एक दिवसहि नाही ना करमत ? ”

शोभानें दार लोटलें. आंतून कडी नसल्यानें तें एकदम उघडलें. श्याम भितीकडे तोंड करून झोंपला होता. आणि जवळ शोभानें लिहून ठेवलेलें पत्र पडलें होतें. श्यामला तशा स्थितींत पाहून शोभाच्या छातींत धरस झाले. तिनें बेबीला हळूच साली ठेवले आणि पलंगावर श्याम शेजारी जाऊन बसली. श्याम शोपेंतच होता. शोभानें त्याच्या केसावरून हात फिरविला.

“ श्याम ” तिचा स्वर कांपत होता. पश्चातापानं तिचं हृदय होरपळून निघालं होतं.

“ शोभा, तूं आलीस ? ” तिचा हात हातांत घेत श्याम म्हणाला.

“ होय. ” आतां तुम्हांला सोडून मी कुठें कुठें जाणार नाही.

“ सरंच ! ” आनंदानें उठून बसत श्याम म्हणाला.

“ हं ” असें म्हणत तिनें श्यामवर एक दृष्टीक्षेप टाकला. त्यांत श्यामनें तिची शरणागति पुरती जाणली.

तो तिच्याकडे मोठ्या अभिमानानें पहात होता. त्यानं तिला सटकून आपल्या बाहुपशांत आबळून हृदयाशीं बिलगून धरलं आणि किंचित् वांकून आपले ओंठ तिच्या ओठावर टेकविले अन् मधूर आवाजांत म्हटलें,

“ शोभा, किती किती चांगली आहेस ग तूं ! ”

कु. हंतुमती बाबुराब जगताप, द्वितीय वर्ष (वाङ्मय).

स्वप्न अवतरे-

स्वप्न अवतरे नेत्रापुढती !

चिरपरिचित त्या मधुभावांची उजळून येते उज्वल क्रांती

सायंछाया नभांत दडल्या

उदासवाण्या वृत्ति झाल्या

तोंच अचानक रंगू लागलें स्वप्न तेंच तें हृदयावरती.....

धूळवाट ही शेतामधली

बाजुस इवली पुष्पें फुलली

वाकरांतल्या वृक्षाखालीं गार सावर्या जमूं लागती.

सावलीतल्या गवतावरती
 ढोळे लावुन बांधावरती
 कोणास्तव हें बसे कुणीसे, हार्ती कंकण रुणझुण करिती.
 सुसाट वारा चुम्बुन जाई
 पाया खालुन ओढा वाही
 लक्ष कुणाचें परन्तु कोठें ? जीव गुन्तला कोणावरती ?
 पानीं पानीं रंगुन बाई
 सांज कधींची टळून जाई
 जमल्या छाया, शिणली काथा; परन्तु ढोळे वाट पहाती.
 दूरवरी त्या रस्त्यावरती
 घुंगुरमाळा हळू वाजती
 कोण मुशाफर नकळे आला नगरा सोडुन शेतावरती ?
 खट्याळ ढोळे, गव्हाळ कांती
 कोण उभे हे बांधावरती ?
 वनराणीचा राजा आला, स्वप्न अवतरे नेत्रापुढती !

—पद्मा लोकर (बिमला पंतसचिव)
 सी. बी. ए. (मराठी ऑनर्स)

दोन शिला.

एकाच अरण्यांत असलेल्या त्या दोन सुंदर शिला ! जणू दोन बाहिणीच त्या !
 एकमेकांकडे पाहून मंद वायूचरोवर आनंद उपभोगणाऱ्या त्या शिला पाहिल्या, म्हणजे मनाला
 आनंद होई. त्या दोघी एकमेकांकडे पाहून हंमत, सिद्धत. एकमेकांकडे स्नेहपूर्वक पहात
 असताना जणू त्यांचे काळे सुंदर ढोळे म्हणत, “ देवानं दोन शरीरं निर्माण केलीं पण त्यांत
 हृदय मात्र एकच ठेवलें आहे. त्यांचें एकमेकांवर निरतिशय प्रेम होतें. मरणाच्या आगीत सुद्धा
 आपण दोघी आपल्या आत्माहृति करूं ’ असंच जणुं त्या आपल्या बोलण्यांनं सुचवीत असत

इतक्यांत एक शिल्पकार घाईघाईनें त्या दोन शिलांपाशीं आला. आणि मोठ्यानें हसूं
 लागला. ‘ सांपडली ‘ सांपडली ’ असें तो आनंदानें म्हणूं लागला. या दोघींस वाटलें हा
 आपणांपैकीं एकीस नेणार. दोघींच्या डोळ्यांत अश्रू आले. इतक्यांत त्यानें एका शिलेवर हात
 ठेवला. ती शिला दानवदननें त्याला म्हणाली. “ कशाला रे मला एथून नेतोस ? तो हंसत

हंसत म्हणाला " मी तुझी एक सुंदर देवमूर्ती तयार करणार आहे. मग लोक तुझ्या पायावर लोटिंगण घालतील. तुला आवडतील ' 'मूर्ती! सुंदर देवमूर्ती! त्या शिलेला. अत्यानंद झाला. ती सर्व विसरली. तिला स्वर्ग दोन बाटे उरला. ने! ने!! मला लवकर ने!! आपल्या अमोल अशा कलासामर्थ्याने माझे सुंदर मूर्तीत रूपांतर कर. आपल्याशी वर्षानुवर्ष आनंदाने वागणाऱ्या तिच्या बहिणीची तिला जणू विसृतीच पडली होती. दुसरी शिला नम्रतेने तिला म्हणाली " अग, तू मला सोडून चाललीस? मलाही ने ना तुझ्याचरोबर! ' माझे सुद्धा सुंदर मूर्तीत रूपांतर व्हावं' असं मला फार फार वाटतं ग! गर्वाने उन्मत्त झालेली पहिली शिला म्हणाली " सुंदर देवमूर्ती व्हायला भाग्य लागतं. त्या कलावंताने तिला नेले सुद्धा! ' भाग्य ' दुसरी शिला स्निग्धतेने उद्गारली. थोड्याच वेळांत एक तरूण हिरमुसला चेहरा करून त्या शिलेपाशी आला. त्या तरूणाची म्लान, कोमेजलेली, कष्टी मुद्रा पाहून त्या शिलेच्या अंतःकरणांत हजारों टांचण्या टोचल्या गेल्या. त्याने आपणांस घेऊन जाऊं नये म्हणून ती सटपट कळं लागली. तो तरूण त्या शिलेवर हात ठेवणार इतक्यांत तिने किंकाळी फोडली. अरे मला कां नेतोस? माझी सुंदर देवमूर्ती तयार करशील असं मला तुझ्या म्लान चेहऱ्यावरून वाटत नाही. नकोरे माझे जीवन नष्ट करूं. देवमूर्ती बनून लोकांचे आराध्य दैवता बनायच्य मला! ..... इतका निष्ठुर नको होऊं रे! तो तरूण अधिकच कष्टी झाला. "मी तुझी देवमूर्ती करणार नाही" ..... तो म्हणाला. त्याला पुरते बोलूं न देतां ती थरथरत म्हणाली. "मग काय करणार आहेस माझे तू!" "एका नेत्याचा पुतळा!!! आकाशच कोसळून पडलं तिच्यावर. त्याच्या शब्दांनी तिचं हृदय शतशः विदीर्ण झालं. नेत्याचा पुतळा!! सुंदर देवमूर्ती!!! किती परस्पर विरोधी शब्द ते! ती मनांत म्हणाली हे शिले येवढी कां दचकलीस एकदम्! नेत्याचा पुतळा होणं तुला असह्य होतं! ती शांत होती. तिच्या हृदयांत त्या शब्दांनी धिंगाणा घातला होता... नेत्याचा पुतळा!! सुंदर देवमूर्ती!! तिचं डोकं सुन्न झालं. तरूण बोलूं लागला.... या अरण्यारोजारच्या एका गांवांतला एक लोकप्रिय पुढारी आपणा सर्वांसाठी मृत्यू-मुक्ती पडला. लोककल्याणासाठी त्याने आपल्या जीवनांस करपटासमान मानले. स्वतः जळून दुसऱ्यांना प्रकाश दिला. धन्य तो राष्ट्रवीर! पण...छे...चाला मरण आलं नाहीच मुळी! तो अमर आहे. तो या मानवी जगांतून गेला पण आपल्या तेजस्वी तत्त्वज्ञानाची ज्योत त्याने प्रत्येकाच्या हृदयांत लावली.....हे सुंदर शिले! त्या तेजस्वी पुढार्याची पूजा माझ्या हामून व्हावी अशी माझी इच्छा आहे. पुढचे कांही अररष्ट शब्द बोलून त्याचं हृदय भरून आलं. त्याच्याने पुढे बोलवेना. त्या करूणपूर्ण डोळ्यांनी त्याने एकदां तिच्याकडे पाहिले. तिचं हृदय एकदम् विरघळलं. 'नेत्याचा पुतळा' स्वतःशीच शिला म्हणाली. उदत्त अन् महान् नेत्याचा पुतळा! अन् निर्जीव अशी सुंदर देवमूर्ती! तिचं शरीर थरारलं, कांपित पावलं. भीतिने नव्हं! तर आपल्या जीवनाचे सार्थक होणार म्हणून! ने! ने! मला लवकर ने! शिला अथीरतेने म्हणाली तरूणाला आश्चर्य घाटलं. त्याने अभिमानाने त्या शिलेकडे पाहिले. शिलेला पहिल्या शिलेचं शेवटचं वाक्य आठवलं! सुंदर देवमूर्ती व्हायला भाग्य लागतं! भाग्य-शिला मनांत म्हणाली. निर्जीव अशा सुंदर देवमूर्तीची अन्वपणाने पूजा करून दगड बनण्यापेक्षा नेत्याचा पुतळा बनून लोकादृश होणं केव्हाही श्रेष्ठच!

अटकेकर, व. वि.
F. Y. Arts. B.

रजनी.

(जाति - चंद्रकांत)

मावळतील सूर्य लागला हळू हळू आतां
किरण लाल सोनेरी फेकी तो जातां जातां
हळू हळू आकाशामध्ये जमति तारका ह्या
जमून लागति आकाशांगणीं नाचत खेळायी ॥

रात्र जाहली तडागातलीं मिटलीं हीं कमळें
कमळें कुठलीं ? तडाग घेई मिटून निज डोळे
झोप लागली, डोळे मिटले चहूकडे शांत
हालचाल नच, तडाग घेई पूर्णच विश्रांत ॥

चंद्र तारका गगनामध्ये खेळ खेळताती
येती कुठुनी रोज तारका आणि कुठें जाती ?
देव सारथी स्वर्ग रथाचा, सूर्य चंद्र चाकें
वेगवान तीं म्हणुनी त्यांची प्रभा इथें फांके ॥

पश्चिम क्षितिजावरी घासलें सूर्याचें चाक
टिणग्या उडल्या तारकाच ह्या झाल्या एकेक
निसर्गदेवीनें वा अथवा ताक मंथनास—
रवी घुसळली ताक चांदणें वाटतें मनांस ॥
त्या ताकांतिल मंथनें केले हें लोण्याचे पुंज—
पसरलेच हे, न या तारका त्या तेजःपुंज
गगनामध्ये चंद्र तारका खेळुनिया खेळ
दमले आणिक पेंगु लागले; ये प्रभात वेळ ॥

गोड गुलाबी थंडी आली वेळ पहाटेची
चंद्र तारका वेळ त्यांची झोपेची साची
साखर झोपेमध्ये पडले रम्य याच वेळीं
धुकें सोडलें पडदा केला दडले आडोशी ॥

खंटाघाळ वारा उठुनि प्रभाती खोड्या करुं लागे
 स्तब्ध बिचारें तळें शौषलें लागे त्या मागे
 जोरानें धावून तळ्याला गदगद हलवून
 साखर झोपेमधुनि उठविलें बळेच ओढून ॥
 डोळे - कमळें - उघडुनि बालक तें रडवें झालें;
 अश्रू घळघळ डोळ्यांमधुनी भुंग पहा आले
 सूर्य उगवला, चंद्र पळाला आणिक उठलों मी
 दृश्य पाहूनी रंगून बेळीं हें असलें नामी ॥

- चंद्रकांत नंदगीकर,
 इंटर आर्टस ' बी '

सुमार

जुळून कां होईना, पण तो शब्द माझ्या तोंडून निघून गेला मात्र-लगेच माझे पाय धरधर
 करूं लागले. माझे भाषण ऐन रंगांत आलें होतें. पण इतका वेळ सारखा चालू असणारा वाक्प्र-
 वाह ताबडतोब बंद पडला व मला चांगला दरदरून घाम फुटला. आणि असं हे नेहमीच
 होतं. तो शब्द ऐकला कीं एरवीं रसवत्ता पाघळणारी माझी वाणी एकदम बंद पडते व एकाच
 बठकती दहादहा पानं मजकूर सहज लिहूं शकणारी माझी लेखणी जागीच अडून राहाने.
 इतकी त्या शब्दाची मला भीति वाटते सरी. आणि तो शब्द म्हणजे 'सुमार.'

या शब्दाची मला इतकी भीति वाटते याला कारणहि तशीच आहेत. माझ्या लहानपणीं
 माझ्या आर्मीच्या हातचा खूपच मार झाला आहे मी. व्हायचं काय कीं 'इत्तीची सोंड' हा खेळ
 खेळायचा, त्यामुळें दुपारीं जेवून जो मी घराबाहेर पडत असे तो पुन्हा भूक लागली म्हणजेच
 घरीं परत येई. अर्थातच आर्मी खूप रागवायची. आणि त्या रागाच्या भरति मला भरपूर
 मार देत असे. अन् माझून झालं कीं म्हणायची 'खेळावं माणसानं, मी नाही कुठं म्हणाले.
 पण खेळ झाला म्हणून काय झालें. त्यालाहि कांहीं सुमार ! असे कितीतरी पसंग सारखे घडत
 गेल्यामुळें त्या शब्दाची लहानपणापासून मला नेहमीच भीति वाटत आली आहे. पण या
 सर्वांचा एक परिणाम मात्र नकळतच घडून आला. तो असा कीं, प्रत्येक गोष्ट मी फार जपून
 करूं लागलों. कुठलंही काम करतांना तें सुमारांतच आहेना याची मी विशेष काळजी बाळगूं
 लागलों. अर्थातच माझ्या हातून चुका कमी होऊं लागल्या. एखादी गोष्ट प्रमाणाबाहेर
 होत आहे असं वाटलं तर ताबडतोब या शब्दाची मला आठवण होते व तीपासून मी
 ब्राबूत होतो. आयुष्यांत कितीतरी वेळां माझा कायदा झाला आहे. एकदां तर

क्षणिक मोहाच्या आहारीं जाऊन आयुष्यात मी किती मोठी चूक करत होतो व या शब्दाची आठवण झाल्यामुळेच केवळ कसा झारला गेलो याची आठवण झाली की आजही बरं वाटतं. यामुळे शब्दाविषयी वाटणारी मीति आतां कमी होऊन, उलट आपुलकीच वाटू लागली आहे. जीवनाकडे पाहण्याच्या दृष्टिकोनाचं महत्त्व त्याला आलं आहे. आणि मला वाटतं की मांस हे बरोबर आहे. केवळ हे एकच तत्व न उमगल्यामुळे आयुष्यातले कितीतरी सुखाचे क्षण, मानाचे प्रसंग आपण फुकट दवडीत असतो. पण ते आपल्या लक्षात येत नाही. आणि हे जसं आपल्या साध्या जीवनात घडतं तसंच ते शब्दाच्या जीवनात पण घडतं. 'कुठल्याहि गोष्टीला सुमार हा पाहिजेच' हे एकच तत्व न कळल्यामुळे व्यक्तींनी किंवा राष्ट्रांनी आपल्या उभ्या जीवनाचा नाश करून घेतल्याची उदाहरणं इतिहासात नमूद आहेत. इतकंच काय, पण कोर्टातले कायदे, समाजाचे नीतिनियम हे सुद्धां माणसांनी थोडे सुमारात वागावं म्हणून घालून दिलेले नियमच नाहीत का !

हे सगळं आठवलं की मला एकदम बरं वाटतं. जी गोष्ट मोठमोठ्या लोकांना आयुष्याच्या अंतापर्यंत कळली, ती मला इतक्या लहान वयात समजली म्हणून मला आनंद होतो व स्वतःचा अभिमान नाही तरी स्वाभिमान मात्र जखर वाटतो. पण 'मंगलेला' मात्र हे कधीच पटलं नाही. तिच्या दृष्टिने मांस हे सगळं म्हणजे एक 'कॅंड' आहे नुसतं. आणि पर्याय तर तिने कमालच केली. मी माझ्या सोलीत लिहीत बसलो होतो. ती स्वयंपाक घरात कायसंसं करीत होती. आणि तोंडानं मोठमोठ्यांनं गाणं म्हणत होती 'तू राघू, मी मैना, मोहना' मांस अगदी डोकं उटून गेलं. मी सोलीतूनच ओरडलो 'अगए मैना, पुरे की. तुला काही काळवेळ आहे की नाही. जेव्हा पाहावं तेव्हा गाणं, गाणं, गाणं, नाद झाला म्हणून काय झालं त्यालाहि काही सुमार ! " त्याबरोबर एका हातात लाटणं तसंच ठेवून दुसऱ्या हातानं पदर खोचतच ती माझ्या पुढे येऊन उभी राहिली अन् म्हणाली 'कायहो, जेव्हा पाहावं तेव्हा सुमार, सुमार, सुमार. बाई, बाई, बाई, मी म्हणतं, छंद असतो माणसाला, नाही असं नाही. पण त्यालाहि काही सुमार ! नकळतच तिच्या हातून कोटी झाली होती. पण तिच्या ती लक्षात आली नसावी. ती तशीच पुढे बोळू लागली 'आणि कायहो, समजा तुमच्या म्हणण्याप्रमाणे सारीच माणसं अगदी सुमारात वागू लागलीं तर काय होईल असं तुम्हाला वाटतं ! ' काय होईल म्हणजे ! सुखी होतील ते सगळे. " कल्पना आहे तुमची. उलट कितीतरी सुखाना आणि आनंदाच्या प्रसंगांना पारसे होतील ते. ते कसं " ! 'कसं म्हणून काय विचारतां. परीक्षा पास झालात तेव्हा तुम्हीच म्हणाला होतात ना की आज मला बेसुमार आनंद झाला आहे म्हणून. प्रत्येक नियकर तर आपल्या प्रेयसीला असंच म्हणत असतो की, तुझ्यावरच्या माझ्या प्रेमाला सुमार कसा तो नाहीच. आपल्या मुलावर मोजून तोलून प्रेम करायचं असं जर आईनं ठरवलं तर काय प्रसंग ओढवेल याची कल्पना तरी आहे कां तुम्हाला !'

इतकें बोलून ती एकदम निघून गेली मी विचार करूं लागलो. सरंच, त्यावेळी जर आपण समाजाची पर्वा करित राहिलो असतो बरं मंगलेसारख्या गोड स्वभावाच्या पत्नीला आपण मुकलो असतो ना ! आणि मग तिचं म्हणणं मला इळइळ पटूं लागलं. तितक्यात 'माणसांनी थोडे अविचारी व्हायला सिकलं पाहिजे' असं कोणीतरी म्हटलं आहे ना, त्याची मला

आठवण झाली. अविचारी होणं म्हणजे तरी बेसुमारपणाच नव्हे का ! कोलंबसाची सफर म्हणजे लोकांच्या दृष्टीनं शुद्ध-अविचारीपणा होता. पण म्हणूनच अमेरिका सांपडली, हेही तितकंच सर नाही का ! 'आमच्या देशांतून चालते व्हा' असं प्रत्यक्ष राज्यकर्त्यांना म्हणावयाचं म्हणजे काय थोडा बेसुमारपणा आहे ! पण तोच नेमका गांधीजींनी केला म्हणूनच आपण आज-कितती तरी गोष्टी होव्यापुढे उभ्या राहिल्या. आणि मग मंगलेचं म्हणणं जास्त जास्त पट्टं लागलं. पण तितक्यांत मला शौ साहेबांची आठवण झाली. गांधीजी वारले तेव्हा शौ असंच म्हणाले होते ना की माणसाच्या अंगी चांगुलपणा असावा पण त्यालाहि काही सुमार. पुन्हा मासं मन घोटाळं लागलं.

माणसानं या जगात वागावं तरी कसं ? सुमारानं की बेसुमारानं ! मला काहींच सुचेनासं झालं. नेहंमच्या संवयीप्रमाणें मी एक सिगारंट शिलगावली व तिच्या वरवर जाणाऱ्या धुराकडे पाहून विचार करूं लागलों. तोंच माझ्या आंतूनच कोणीतरी ओरडलं—'हें पहा जेव्हां सुमारानं वागणं योग्य असेल तेव्हां सुमारानंच वागावं. पण जेव्हां बेसुमारानं वागणं आवश्यक वाटेल तेव्हां मात्र खुशाल बेसुमारानं वागावं. या उत्तरानं मला बरं वाटलं. धावतच मी सैपाकघरांत गेलो. मंगलेचे दोन्ही हात धरले नि—लटक्या राग दाखवत ती म्हणाली 'अहो अहो, हें काय. तुमच्या वागण्याला काही सुमार ! 'सुमार ! सुमार कसला आलाय. आजपासून सगळं बेसुमार.'

रेवाशंकर जोशी, सीनिअर बी. ए. (मराठी ऑनर्स.)

बासरीचा सूर

बासरीचा सूर भरे

दूर रानावनांतरी

मोहवी मना माधुरी.... १

उगवला नभांतरी

पुनवेचा चंद्रराया

मधु-गीत ये ऐक्या.... २

चमकत्या तारकांची

अंतराळी झाली दाटी

बासरीच्या नादासाठी... ३

पानापानांतून वारा
पश्चिमेचा सळसळे
सांथ संगीतांत मिळे.... ४

चांदण्याच्या आभरणें
वसुंधरा विनटली
गुंग संपीतांत झाली.... ५

चहूंकडे पसरली
शांत शोभा शरदाची
घरित्रीच्या वैभवाची.... ६

आनंदाची पखरण
झाली चहूंकडे आज
सृष्टी ह्याली नवा साज.... ७

टेकडीच्या माथ्यावर
शिलातली बैसुनीया
सूर घुमविसी राया.... ८

सुधाधारा खवताती
तुझ्या बांसरीमधून
प्राशनी विश्व तल्लीन.... ९

दुःख नुरळें मनांत
झार्या वृत्ती आनंदीत
अणूरेणू फुलारत.... १०

घुमवीत बैस, राया !
तुझी मधूर बांसरी
जी विश्वातें गुंग करी... ११

— प्रभा जोगळेकर, ज्यू. बी. ए.

“अणू”

फार फार वर्षापूर्वीची गोष्ट आहे. फार काळापूर्वीची म्हणजे पृथ्वीच्या जन्मापासूनचीच म्हणाना. पण सरली मात्र अजूनही नाही! पृथ्वीचा जन्म नुकताच झाला होता. एकाद्या अल्लड बालकाला साजेल असंच वागणं होतं तिचं. लहानपणापासूनच ‘ग’ची बाधा दिसत होती तिच्यांत. आपल्या परिवाराकडे पाहून सारं विश्व तुच्छ वाटू लागे तिला! आपण या सर्वांचे, स्वामी आहोत या कल्पनेने तिच्या सर्वांगावर आनंदाचे शदारे उठत. तिने एकादा आपल्या सर्व परिवाराकडे अभिमाने पाहिले. तिच्या सूक्ष्म नजरेत प्रचंड छोट्या वस्तूंचा असंख्य जमाव दिसला. ते अणू होते अनेक.

“अबब!” ती उद्गारली “काय सूक्ष्म प्रचंड अणू हे! मोजदाद करायची म्हटलं तरी आपलं सारं आयुष्य सरून जाईल त्यांत! सूक्ष्म व क्षुद्र लोकांकडे लक्षच देऊं नये आपल्या सारख्या थोरामोठ्यांनीं” ती कुन्थाने उद्गारली.

पण तिचा अभिमानी स्वभाव तिला गप्प बसू देईना. उपहासगर्भित तोऱ्यांनीं एके दिवशीं आपूना म्हणाली, “काय उपयोग तुमच्या सारख्या क्षुद्र नी निरुपयोगी पामरांचा! जड (Inert) प्राणी तुम्ही नुसत्या ठोकळ्यासारखे!” अणूंच्या हृदयाला पृथ्वीच्या अवेढे-तनांचे शब्द घरे करीत जाऊन मिडले. त्यांना वाईट वाटलं नी राग पण आला पृथ्वीचा. पण या जगांत दुबळ्यांच्या कुठल्या भावनांना किंमत असते! मूग गिळून स्वस्थ बसण्यापलीकडे काय करूंक शकणार विचारे अणू!

अपमानाची शल्ये दिवसेंदिवस अणूंचा मनस्ताप वाढवीत होती. प्रतीकार करावा पृथ्वीच्या ह्या उश्रुंसल वागणुकीचा, असे वारंवार त्याच्या मनांत येई. दुबळाचा प्रतीकार म्हणजे स्वतःशीच त्रागा! अणूंच्या डोक्यांत या अवेढेनेने शिलका मारूंक लागल्या. अनेक विचारांची बलये त्यांच्या डोक्यांत प्रचंड वेगाने फिरूंक लागली. त्यांचा मनस्ताप पृथ्वीच्या विश्वव्यापी नजरेतून सुटला नाही. विजयोन्मादाच्या आनंदांत तिचा वेळ मजेंत जाई.

अणूंच्या मनांत आलं आपण क्षुद्र कां, तर आपण सूक्ष्म. संघटित होऊं या आपण नी मग दासवूं पृथ्वीला आपल्या पराक्रमाचा साक्षात्कार. प्रचंड संघटनेत शांति असावी अशी कल्पना त्यांना येऊं लागली. आणि याच आशेने त्यांनीं जोराने आपल्या कार्यास सुरवात केली. लष्करबाण्याने अनेक प्रकारची पथके उभीं करावीत ही कल्पना सर्वांनुमते पास झाली. अनेक अणूंनी स्वतःच्या बांधवाचरोबर संघटित गट (Molecules) केले. कांहीं जादा सामर्थवान अणूंनी आपल्या जवळचे जादा सामर्थ्य इतर कमजोर अणूंना दिले—(Electrovalent linkages) कांहीं उत्साही अणूंनी तर गुंतागुतीची चक्रव्यूही रचना (Complexions) तयार केली; आणि एका कल्पक अणूने तर भयंकर क्रांतीकारक शोध लावला. त्याने सर्व बांधवांना स्वरक्षणासाठीं सभोवतीं (electronic Octate) निर्माण करण्याची युक्ती शोधून काढली.

पृथ्वीच्या तीक्ष्ण नजरेत अणूंचा चोरटा कारभार चटकन् आला. तिनें अणूंना पुन्हा सिंजविल्लें नी आपल्या प्रचंड उपहासगर्भित हास्यानें सर्व अणूंना जगभर विसरून टाकिल्लें. काहीं तरुण अणूंचें रक्त रागानें उसळूं लागलें. त्यांच्या अंगांतून दाहांचें फुटकार (Radio-active Radiations) बाहेर पडूं लागले. पृथ्वीच्या अंगावरिल तलम नी सुंदर आवरणाना या दाहाची शक पोहचल्यावांचून राहिली नाहीं. यामुळें तर पृथ्वीला जास्तच हर्ष झाला. अणूंना चिडविल्याचें ना दिवचल्याचें समाधान तिच्या मुस्तावर जादा प्रमाणांत विलसूं लागलें.

काहीं तरुण अणूंच्या लक्षांत पृथ्वीला लागलेली अस्पष्ट शक मात्र लगेच आली. क्षणार्धांत क्रांतीचे विचार त्याच्या मनांत चमकूं लागले. लवकरच ते विचार फोफावूं लागलें. निष्कारण काळजीत नी निराशेंत वावरणाऱ्या बांधवांना बगळून क्रांतीनें माराविल्ले तरुण अणू एकत्रीत आपले गेले. विचारांनीं या अणू-पंडळांच्या लक्षांत आले होते कीं, आजपर्यंतचे आपले यत्न कां अचशस्वी ठरले तें. कारण उघड होतें. अन्यायाच्या प्रतिकारांत त्यांना आत्मनाश नको होता. खूद्र जीवनाचा मोह त्यांना सोडवत नव्हता ! या तडफदार अणूंनीं मात्र हें मर्म जाणिल्लें. स्वतःच्या शरीरांतिल सामर्थ्याच्या आविश्कारासाठीं आत्मबलीदानाच्या शपथा घेतल्या त्यांनीं ! जीवनाच्या मोलाची ओजस्विता त्यांच्या मुस्तावर चमकूं लागली ! आणि प्रचंड सुप्तशक्ती त्यांच्या उदरांत निर्माण होऊं लागली.

बलीदानाचा क्रांतीकारक दिवस मुकर झाला. दोन वीरांनीं कंचरा कसल्या. आपणाला जिवन देणाऱ्या परमेश्वराला नी क्रांतीच्या प्रचंड शकाला अभिवादन करून क्रांती-कुंडांत उड्या घेतल्या त्यांनीं ! प्रचंड स्फोटानें पृथ्वी जागी झाली. तिनें दचकून इकडे तिकडे पाहिल्लें. प्रचंड प्रकाशाच्या झोतांनें तिला तिरमिरी आली. तिच्या लक्षांत आलें कीं, हें स्वप्न नसून सत्य आहे. आणि तिच्या दंडांत उठणाऱ्या शिलकानें तिनें कडवळून किंचाळी मारली. तिची वावर-लेली नजर दंडाकडे गेली. दंडावरल्या बिंदल्यांचा पार रस झाला होता. ती त्यांत बसविल्ले दोन प्रचंड नी कठीण द्विरे नागासाकी आणि हिगेशिमो ! पार ठिकच्या उडून रस झाला होता त्यांचा ! शुद्धीवर येऊन डोळे उघडून तिनें पाहिल्लें समोर तेजःपुंज अणूं तिची सुश्रूशा करीत होते. तिची धुंदी पार उतरली. क्षणार्धांत सारा प्रकार तिच्या डोक्यांत आला. मानहानीनें तिचे मस्तक पुन्हा भ्रमूं लागलें. तिच्या खीबुद्धीला गोंधळल्यागत झालें.

“तुला गर्वाचा कैफ चढला होता, पण सहनशकाला काहीं मर्यादा आहेत हें तूं त्या कैफांत पार विसरून गेली होतीस दुर्बलांच्या सुप्तशक्तींत देखील प्रचंड अवतार धारण करण्याची धुंदी असते हें तूं विसरलीस ! आम्ही अणूं काहीं तुझ्याप्रमाणें अधिकारलोलुप माहीं तुझ्या सृष्टीकरितांच आमचें जीवन आहे याची आम्हाला जाणीव आहे. पण लक्षांत ठेव, यापुढें वागताना जर तुझें पाऊल बसरलें तर-तर-तुझ्यासह तुझ्या या सर्व कापटपत्तान्याची राखरांगोळी व ठिकच्या ठिकच्या होण्यास अवधीच लागणार माहीं !

टी. डी. कुलकर्णी (सी. बी. एस्सी.)

भस्मासुरा—

(भांडवलशाहीपासून जातीय वादापर्यंतचे अनेक प्रकारचे भस्मासूर

आपणांस दैनंदिन जीवनांत आढळतात.)

हाय, भस्मासुरा — जाळिसी ही धरा !

छोळ अग्निमध्ये — शान्ति तव अन्तरा !!

धुंद उन्मत्त मद -- दग्ध करि पामरा

वरद भयभीत हो -- घोर चिन्तन सुरां !

हस्त धावे तुझा — स्वैर झाली मति

जाति मातीमध्ये -- मिसळुनि संस्कृति

धडाधडा कोंसळत — जळुनि किती संस्कृति !

आर्त किंचाळती — मानवांच्या तती

तोडुनि तडतडा -- कृष्ट त्याही चरांXX

फिरवुनि गरगरा — प्रज्वलित भोंवरा,

गडगडत सोडतां -- कापुनि अन्तरा—

भूमि जाइल लया -- कोठचा आसरा?

कोणि येईल रे -- एक दिन अप्सरा

नर्तनि रंगुनी — तूंही जाशिल पुरा

ठेवशिल मस्तकी -- दुष्ट दाहक करा--

आणि जाशील रे -- जळुनि दानव वरा !

(XX गुरूवाकर्षणाचीं बंधनें)

— नरेन्द्र विशाळगडकर, ज्यू. बी. ए.

पुस्तक परिचय

सुलभ अर्थशास्त्र: लेखक-प्रा. वसंत गोविंद सहस्रबुद्धे एम.ए. कनाटक कॉलेज, धारवाड, प्रकाशक अ. वि. गृह ६२४ सदाशिव पुणे पृ. सं. २५० किं. ५ रु. /-

सर परशुरामभाऊ कॉलेजच्या विद्यार्थीविर्गास प्रा. सहस्रबुद्धे यांचा परिचय करून देण्याचे कारण नाही. अर्थशास्त्राचे यशस्वी सेक्टर शिक्षक म्हणून त्यांनी धारवडला जाण्यापूर्वी येथेच लौकिक मिळविला होता. प्रस्तुतचे पुस्तक हे त्यांचे लौकिकाला साजेसे आहे. मात्र त्यांच्या व्याख्यानांतून प्रगट होणारा अवलंब सेक्टरपणा येथे लेखनात दिसत नाही. सुगमता व पद्धतशीरपणा मात्र आहे.

अर्थशास्त्र हा विषय मुळांतच सोपा असो वा नसो, तो इंग्रजीतून शिकविल्याने अधिक कठीण झाला आहे हे निर्विवाद आहे. विचारांचा बारकावा स्वभाषेतून व्यक्त केल्याने मनाला पटतो व त्याची संवेदना अभ्यासकाच्या मनांत स्वतःची विचारवलये निर्मिण्यास समर्थ करते. याच्या उलट परकीय भाषेतून विषय मांडल्याने त्यांतील विचार टिपकागदाप्रमाणे शोषून घ्यावा व फोनोग्राफच्या बागडीप्रमाणे सहीसही परत बोलून दाखवावा असा प्रकार होतो. आध्यात्मिक विचार मगठीत व्यक्त करण्याचा पायंडा ज्ञानेश्वरांनी घातल्याकारणाने तद्विषयक विचार समाजाच्या सालच्या थरापर्यंत जाऊन कसे पोहोचले आहेत व त्यांतील जिवंत सन्यांनीं कितीतरी मानवी मनांची तळमळ शांत केली आहे. इंग्रजी अंमलाच्या मध्यस्थाने हिंदुस्थान भौतिक युगांत प्रवेश करीत असता, भौतिक शास्त्रांचा स्वभाषेत विस्तार करून 'परी अमृतांतोहि पैजेसी जिकी असें म्हणणारा बहादूर निपजावयाचा काळ आतां समीप आलेला आहे. मंगलकालाचे स्वागत करावयास सुप्रमतीं अर्घ्य घेऊन उभे रहाण्याचे काम प्रस्तुतसारख्या ग्रंथलेखनां प्रा. सहस्रबुद्धे यांनीं केले आहे.

प्रस्तुतचे सुलभ अर्थशास्त्र हे अर्थशास्त्रावर पहिलेच मराठी पुस्तक नसले, तरी क्रमिक पुस्तकाची रूपरेखा लक्षांत घेऊन विद्यार्थी व नागरिक यांना उपयुक्त होईल या दृष्टीने लिहिलेले असे हे पहिलेच पुस्तक आहे असे म्हणण्यास हरकत नाही. या पुस्तकांतील ठसठशीत ओघवती भाषा लेखकाच्या या विषयांतील नैपुण्याची साक्ष देते. या विषयांवरील चार इंग्रजी पुस्तके डोक्यासमोर ठेवून त्याची केवळ चलाख व नजरबंद उसनवारी करणारे हे पुस्तक नाही. स्वतःची भूमिका निश्चित करून लेखकाने तिचे प्रतिपादन केलेले आहे, हे प्रचलित आर्थिक व्यवस्था हा या पुस्तकाचा तिसरा भाग व पुढील १५ वा भाग वाचणाराच्या लक्षांत येईल. ग्रंथातील परिभाषा सहज ओघाने यावी तशी आल्याने सरुदर्शनी अवघड वाटणाऱ्या कल्पना साध्या सुटसुटीत शब्दाने लेखकाने व्यक्त केल्या आहेत. उद्योग पति (Entrepreneur), घटत्या फळाचा सिद्धांत (Diminishing Returns), वाजवी उत्पादन (Optimum Production) तृप्य (Satiable) प्रोत्साहन (Incentive) आवडीनिवडीचा ताजवा (Scale of Preferences), इत्यादि अनेक साधे शब्द शास्त्रियार्थ व्यक्त

कॅरण्यासाठी लेखकांनी लीलेने वापरले आहेत. पुस्तकांत शेवटी पारिभाषिक शब्दांचा कोश दिलेला आहे.

महाराष्ट्रासाठी पुणे युनिव्हर्सिटी स्थापन होण्याचे प्रसंगी या विद्यापीठाचे अभिमानी व बहुजन समाजांत आर्थिक विचार प्रसृत होण्याची आतुरता वाटणारे लोक या पुस्तकाचे स्वागत करतात यात शंका नाही. हा ग्रंथ लिहून विद्यार्थ्यांत अर्थशास्त्र हा विषय सुलभ करून दिल्याबद्दल विद्यार्थी वगैरे प्रा. सहस्रबुद्धे यांचा ऋणी राहिल, व त्यांच्या कडून एताद्विषदक अधिकाधिक विस्तृत व सोल ग्रंथांची अपेक्षा करित रहातिल.

२२ वि. ओ.

भाषावार प्रांतरचना:—लेखक श्री. पां. श्री. घारे, प्रकाशक स्वाध्यायमाला, ६२४-सदाशिव पुणे २

प्रस्तुतच्या छोटेखानी पुस्तकाचे लेखक सध्या निरनिराळ्या संस्थांतून काम करणारे आपल्या कॉलेजचे ज्यु. बी. ए.तील स्वावलंबी तरूण विद्यार्थी आहेत. लोकशाही समस्या भाषावार प्रांतरचनेवाचून पुरी होऊ शकणार नाही. आज भाषावार प्रांतरचनेबाबत कुणाचे प्रातिकूल मत असले किंवा तितकेसे जोराने अनुकूल नसले तरी, भाषावार प्रांतरचनेची मागणी स्वातंत्र्याच्या मागणीप्रमाणे कधी न दबणारी मागणी आहे. मात्र तिच्या मार्गात आज सन्या सुन्या अडचणी आहेत व त्यांचा सामोपचाराने व राष्ट्रीय दृष्टीने परिहार केला पाहिजे. एका बाजूस प्रस्थापित हितसंबंधीयांचे पूर्वग्रह व दुसऱ्या बाजूस हुमरीतुमरीची वृत्ति या दोघांनाही वेधे स्थान नाही. श्री. घारे यांनी अवघ्या सोळा पृष्ठांच्या मर्यादित हा विषय माहितीपूर्ण, उभय बाजूचे दृष्टीकोन समजावून देणारा, वादांतील कटुता टाळणारा व स्वतःचे मत निःसंदिग्ध रीतीने सांगणारा अशा रीतीने मांडलेला आहे. पुस्तकांत भाषावार प्रांतरचनेचा हिंदुस्थानचा नकाशा दिलेला आहे. श्री. घारे यांच्या यशस्वी लेखनाबद्दल त्यांचे मी मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. (प्रस्तुत परीक्षण लिहितांना मनात असा विचार आला की, दरवर्षी सन्मेलनाचे निमित्ताने परशुरामयिनांच्या लेखनाचे प्रदर्शन केल्यास ते उपयुक्त होईल.)

—रा. वि. ओतुरकर.

वह कौन है ।

(लेखक—प्रभाकर गणेश जोशी, राष्ट्रभाषा कोविद, प्रथम वर्ष शास्त्र)

न कि सूरजकी धुंधली रोशनीने उसे कभी बिछोनेमें सोता हुआ देखा होगा । वह तो सुबह ४ बजे उठता है । उठते ही हाथ मुँह धोता है । घरका कुछ काम करता है और देश-कार्यके लिये सुबह सेही गाँवमें जाया करता है ।

वह गाँवमें जाकर लोगोंको साफसफाई की शिक्षा देता है । कभी स्वयं हाथमें झाड़ू लेकर काम करता है तो कभी लोगोंका काम देखता है । बादमें निरक्षरता—भारतका एक कलंक धोनेके लिये—साक्षरताका प्रसार करते घूमता—फिरता है । उसे कभी दूसरे शहर भी जाना पड़ता है, लेकिन उसे उसमें कष्ट न मालूम होता है । उसके साथियोंने उसे मुश्किलें हुंभे कमलके पुष्पकी तरह म्लान वदन न देखा होगा । बल्कि सदैव वह अपने साथियों-पर मानो पूनवके चन्द्रिमाकी रोशनीकी सी बरसात करता है । पहचानते हो वह कौन है !

उसका राष्ट्र उसका घर है । उसका देश उसकी जननी है जो कि उससे बहिस्तसे भी ज्यादा प्यारी है । जनता उसका अकही देवता है । गरीब लोगोंसे उसे प्रेम है । उन्नतिपर लोगोंसे उसे मुहब्बत है । किसान और मजदूरोंको वह जानसे भी प्यार करता है । वह किसी भी संकटग्रस्तका साथी है । जानते हो वह कौन है !

अपना कार्य कुछ देरके लिये रोकनेकी उसे कल्पनाही असंभव हो उठती है । धूप तेजीसे चलती रहे, न उसे फिक्र है; वर्षाकालमें बहुत बरसात हो, छाता लेकर उसका कार्य चलता है; जाडा हो या सर्दी हो; वह ला—परवाह है । किसीभी कालमें निजकर्तव्यसे तनिक भी मुँह मोड लेना उसे पसंद नहीं । बताओ तो सही वह कौन है !

राष्ट्रकी उन्नतिपर उसे खुशी है । जनताकी सुस्थिति देखकर वह फूला नहीं समाता । साक्षरता—प्रसार का प्रचार देखकर वह उछल पड़ता है । पैरोंमें जूते न हो तो उसे चिंता नहीं । सिरपर टोपी न हो तो उसे हर्ज नहीं । काम करनेके बाद खाना देरसे मिले तो उसे परवाह नहीं । खानेको सिर्फ ज्वारकी रोटी, दाल और भात मिले तो उसे दुख नहीं । राष्ट्रकी चिन्ता करते करते वह सो जाता है । वह चैनसे नीन्द लेता है और खुशाली काम करता है । कह सकते हो वह कौन है !

अपने कार्यकी सफलता ही उसके आनन्दका दिन है । वह स्वयंको अनुयायी कहलाता है न नेता । निजकी हानिको मनुष्यत्वकी हानिपर न्योछावर करना वह अपना धर्म समझता है । वह धर्मातीत राज्यका पक्षपाती है बल्कि साथही वह सांस्कृतिक संगठनसे घृणा नहीं करता । वह न मजदूरोंसे नफरत करता है नि जमींदारोंका तिरस्कार । सबकी भलाओं-हीकी उसे चिन्ता है । राष्ट्रमें सभी सुखसे जीवन बिताये यही उसकी अकेलव अिच्छा है । और अिसीलिये जनताका जीवन आनन्दमय करनेके प्रयत्नमें वह अपने जानकी कुरबानी तक करनेके लिये तैयार है । अभी समझ सकते हो वह कौन है !

वह देशका एक सच्चा नेता जो स्वयंको देशसेवक कहता है ।

पुरस्कार

अंधःकार घना छाया है
उजियारे का नाम नहीं है
एकाकी अपनी कुटियामें
एकान्तमें गाती थी मैं ॥
कण्ठस्वरोसे मोहित होकर
स्वर्गीय फलकसे उतर गये
अस वषुद्र कुटिके द्वारपर
आकर तुम खड़े हुए ॥
भव्य तुम्हारे राजमहलमें
कुशल, निपुण गायक हैं
मधु मंजुल गीत ध्वनि भी
सदा सुनायी देती है ॥
हूँ अनाडी फिरभी—अपने
भोले भाले गाकर गाने
आराधना की थी प्रेमकी
हे देव तुम्हारे ही मैंने ॥
वषुद्र राग मेरे हृदयकी
वेदनासे निकल पड़े हैं ॥
उस महा—विश्व—संगीतकी
लहरोंमें लीन हुए हैं ॥
संगीत समाधि वह थी
उसमें मैं मग्न हुआ थी
तुम भी हो मोहित आये
स्वर्गसे घरापर अतरे ॥
निज स्नेह सुमनको लेकर
मुझे पुरस्कृत करने आये
दीन, वषुद्र कुटि—द्वारपर
मृदु चरण—कमल रख दिये ॥

[कल्पना: गुरुदेव टागोर की 'गीतांजलि' से]

चम्पा आफळे, सी. बी. ए.

कौआ

धृत् तेरे की, अहसान करानोश आदमी की। अिते छोड़कर और किते नमकहरामी कहते हैं! मुद्दबत को बदले-अहसानों के बदले-सेवाके बदले-तू हमारा निन्दा करता है! हमें तुच्छ समझता है! मगर हम अपना फर्ज अदा कर रहे हैं। विधाताने हमारे कर्तव्य के लिभे जो एक गस्ता बना रखा है, उसी पर हम चल रहे हैं। जो कुछ थोड़ी सी सेवा करते हैं, उसीसे खुश रहते हैं। अपने कर्तव्यपथ को छोड़कर हम अिधर उधर दृष्टि-क्षेप तक नहीं करते। फिर दुनियाँ ही अिन्साफ करे, कि चुपचाप सेवा मात्र का घतलेकर परमार्थपर अपनी जान देनेवाले काले बदसूरत कौआ का औचित्य है या विज्ञापनबाजी के कीचडमें फँसकर कौड़ी के काम के लिये रुपयोंकी बडाओ पाने के पीछे पागल होकर कर्तव्यसे हर क्षण गिरते हुअे शान-दार, गोरे-चिट्टे डील-डौल के फेशनेबल आदमी का औचित्य है। जब तक दुनियाँ हमारे अिस वादविवाद का फँसला न करेगी तब तक हम तेरी इस निन्दा पर कुछ भी गौर नहीं करेंगे। मगर हम लोगोंने मान ही रखा है कि-“आदमी है ही बेशरम”। स्वार्थ साधने के लिये वह अपनी अिज्जत और कर्तव्य की भी परवाह नहीं करता। उस तो मद्दज बडाओ चाहिये। फिर भी हम तुम्हारी बातपर क्यों ध्यान देंगे! हैंस, खूब हैंस; गिर-उठकर हैंस गा!! चाहे जितना गा! उससे हमें कुछ सरोकार नहीं। मगर वह मुँहजला कवि भी तो आदमी ही है। उसी की रुवि को सराहता है! (व्यंगसे) गा! “मैना क्यों खुश रहती है पूछो तो क्या कठती है, कौआ भी तो काला है; उसको किसने पाला है!”

मगर कौआ तो इतने पागल नहीं कि खुशी खुशी जाकर गुलामी की बेड़ी पहनें और दास्य में रखनेवाले उसी आततायी को खुश रखने की कोशिश करें, और अपने उदर पोषण के लिभे-सिर्फ कौर भर अन्न के लिभे-दुसरो के मुँह तकने रहें। किन्तु हमारे परो में काफ़ी जोश है-भरपूर बल है जिससे कि हम चाहे जहाँ मन-माने फिर सकें और चाहे जो कर सकें। लेकिन जरा तुम्हारी इस लाडली मैनासे पूछो कि“आम इमली के पेडमें लगने है या नीमकी बेचारी मैना हक्का बक्का होगी, उसे क्या मालूम! तूमने जान-बूझ कर उसकी आँसे रहते हुवे भी उसे अंधी बना रखा है, बाहरी दुनियाँसे छिपाकर रखा है। वह बस बेचारी कूप-पंडूक जैसी है; वह भली उसका पिंजडा भला। हँ...फिर जाग उठ; सावधान हो जा यह तेरी गैर-समझी है। मीठी बोली! वह बिलकुल मीठी बोली है ही नहीं। वह आत्माकी पुकार है-दिल की दर्दभरी शिकायत है। मधुरवाणी; मीठी बोली!! ध्यान रख कि मीठी बोलों में ही धोखा रहता है। अनिश्चय मिठास में ही कडुवाओ है। धोखा विनय से लेकरही शुरू होता है। अेक बार जरासा पिंजडे का द्वार खोल दे; तब समझ जायगा कि मैना कैसी मीठी है और कितनी विनयशील है। मुचाक है खुदा की, कि हम अिस धोखेबाजीसे सुगबिषत हैं। हम में न तो वह मीठी बोली ही है और न वह दगा भी। काला हुआ तो क्या हुआ! रुष्णः एव ससारः। काले में ही सार कुछ न कुछ रहता है। पाण्डुछाया निस्सारता या निस्तेजता के ही लक्षण हैं। सूरदासी वाणी भूल गये कि “गोरे बलभद्र सों कत स्याम भयो प्यारो!” आखिर हमारे ब्रजकिशोर तो काले होकर भी गोपिकाओं के दुलारे नहीं बने! काले यदुनन्दन में ही गीतोपदेश करने का वह स्वर्गीय ज्ञानप्रकाश था। मुझे अकसोस है कि भारतीय

भी मेरे काले रंगपर अंगुली उठाकर हैसते हैं जो कल-हालहीमें ही “ गीरे काले का रंग भेद मिटाओ ” जैसे गला फाड़ फाड़ कर घोषणा कर रहे थे। फिर तूभी भारतीय है न ! हाँ तो याद कर-अपनी वह दशा याद कर और अपने जीवन की अंतिम घड़ी तक भी ठीक ठीक याद रख कि केवल रूपरंग और शायद बाहरी दिखावट से किसी की योग्यताओंकी नहीं की जा सकती है। हम कौओं में से नहीं बल्कि तुम आदिमियों से ही अेक ज्ञानी कबीर कहते थे कि “ जाती न पूछिये साधु की पूछ लाजिये ज्ञान; मोल करो तरवार का पडा रहन दो ध्यान ” जो चीज कीमती है उसी की कद्र करना चाहिये। दूँदों से भरे भित्त जहाँ में गीण बातों को छोड़कर केवल प्रधान बातों पर हो हमें ध्यान देना चाहिये। सौंदर्य, रूप और रंग-दंगों से हमें कोई मतलब नहीं है।

हम कौओंका जीवन दुनियाँकी भलाभी के लिये है। गंदी गंदी चीजें सा कर भी हम दुनिया को स्वच्छ रखते हैं। यही दुनियाँ के प्रति हमारा कर्तव्य है। यही हमारा जन्मसिद्ध अधिकार है। हाँ, तो भी सचरदार। हमें गंदे जीव कहोगे तो जवान काट लूँगा। दुनियाँ भर में हम जैसे स्वच्छशुद्ध प्राणी और कौभी हैं ! कहीं भी कौभी पक्षी, गौ, साँप चूहा, या आदमी ही मर जाय तो उनके मृत शरीर को अधिकार से हम अपना धर्म समझकर साने पर जुट जाते हैं। मगर हम कौअे मर जायें, तो किसकी मजाल है कि वह हमें चाहे सावें या छुअें ! शायद तुम भित्त विषय को ठीक ठीक नहीं जानते। तुम्हारे हिंदू बुजुर्ग मुझे पूरा पूरा पहचानते थे; अुन्हे पता था कि इस दुनिया में मेरा कौनसा स्थान है। उसी लिये वे बड़े शौक से कहते थे कि “ तुष्टे वायसे तुष्यन्ति सर्वे देवाः ”। वे मेरी पूजा करते थे। बलि देने थे ! और आज भी देने हैं। तो भी आखिर वह पिछला जमाना आज न रहा। प्रत्यक्षवाद पर चलने वाले तुम नादान लोगों की आँसू सोलनेके के लिये ही आज मैं यह बयान कर रहा हूँ। यद्यपि तुम अपने मुँह मिया मिट्टू बनने का आरोप लगायें तोभी मैं कुछ परवाह नहीं करूँगा। मैं धीरजके साथ कह सकता हूँ कि आज भी मेरा वहाँ स्थान है। अंधेज सरकार ने मेरा वह बढप्पन उसी तरह बचा रखने के लिये ही मेरा वह अजरामर शुभ नामधेय अपने राजभित्तिनिधि को दिया है और वह है वायसराय। काश्मीर के पंतप्रधान रामचंद्रपंत मेरे सामने भाक्तेभाव के साथ सिर झुकाकर सड़े थे और तब मैंने उनकी श्रद्धा और विनय को देखकर उन्हें हमारे कुल की वह “ काक ” की श्रेष्ठ उपाधि दी थी। सुना था न रामचंद्रपंत काक का नाम ! अब समझ गया हमारा सम्मान कौन दर्जे का होता है !

उदारता में भी हमारा सामना करनेवाला कौन है ! चद्रमाश आदमी अपने बच्चों को भी ठीक पहचानते नहीं। स्वार्थी होते हैं। धन के लोभ से, अधर्म भी करते हैं। हमारी उदारता की सीमा ही नहीं है; कोयल के बच्चों को अपने घोंसले में अपने ही बच्चे की तरह समान-प्रेम से हम पालते हैं। लेकिन वहाँ कम्बखत कोयल हम कौओं से अपनी मीठी बोलीसे स्पर्धा करती हैं। हैं-कौनसी बड़ी बात ! मगर कोयल का राग है केवल बसंत की बहाग। हमें देखो चाहे जब चाहे जितनी देरतक गा सकते हैं। हम भी अच्छे अच्छे स्वर निकालने में पीछे नहीं पड़ने। कोयल क्या जानती है ! सिर्फ कुहू की कूक लगाती

है। हमें देखो करीब आठदस तरह के स्वरसे हम आवाज निकाल सकते हैं। “काऽऽवे कौ-कारौ-कौ-कक्-” यह क्या, कम है! सिर्फ हम आदमी से हमदर्दी नहीं रखते और इसी लिये वे हमें दुतकारते हैं। हमसे नफरत करते हैं। किन्तु वही हमारे लिये सुख है। वही बढ़ाई है। तुम लोगों का संग भी हमें न चाहिये। विषवृक्क की छाया भी जहरीली होती है। हम तुमसे कभी तरह से अच्छे हैं। शायद तुम्हें अपनी इन्सानियतपर घमंड होगा। धतू-जलाओ इस इन्सानियत को। भाभी भाभी भी आपस में झगडते हैं। केवल स्वार्थ के कारण अक दूसरे का खून करते हैं। यही है न तुम्हारा उच्च और श्रेष्ठ मानव-समाज !

हम रोज ब रोज खूब सुनते हैं खूब चर्चा करते हैं। नीच, निर्दयी, क्रूर, मनुष्य। सगा भाई मरा पडा है और यह अपनी भूँछों पर ताव मार रहा है। हाय रे हाय । अक भाभी की मौत भी दूसरे भाभी के हर्ष का कारण हो सकती है। धिक्कार है ऐसी इन्सानियत को : धिक्कार है जैसे झूठे घमंड को। हमें देखो; कशुद्र पक्षी होने से क्या हुआ!। यदी सगा भाई भी नहो मगर हम किसी अक कौआ भाभी को मरा देखते है तो अपने सानेपाने की सुध-बुध भी छोडकर दर्दभरे दिलसे रोते हैं। सैंकडों-हजारों-की संख्यामें उस मृतक के चारों ओर इकट्टे होकर दुःख प्रदर्शन करते हैं। और सुदासे उस मरे हुये की आत्माको चिरधाति मिले ऐसी प्रार्थना करते हैं। हम किसी अक कौआ भाई पर बीता हुआ संकट देख कर उसे सहन नहीं कर सकते। अक के कष्ट को मिटाने के लिये हम सभी जी-जान से कोशिश करते हैं। मगर इस विषय में मनुष्य जाति ही बडी नीच है। और फिर हम जैसे अच्छे प्राणियों की दिल्लगी अवं निन्दा! और वह कहाँ तक! हमारा रंग असह्य है-आवाज कठोरजिन्दगी गंदगी में-फिर हमारी दृष्टिपर भी तुम्हारा दाँव? काकदृष्टि कह कर मजाक उडाते हो? सचायी तुम्हे क्या मालूम? आज ज्ञान के लिये सारी दुनियाँ ही तडप रही है। उसके लिये मैं अक सबसे बडा पहलू बना हूँ। आज विज्ञान के युग में मेरी ही दृष्टि चाहिये। दुनियाँ में हर किसी चीजका अच्छे से अच्छा निरीक्षण करने सेही हमें उस चीजका पूरा पूरा ज्ञान हो सकता है। मैं किसी अक चीज का अच्छी तरह निरीक्षण किये बिना उसे छूता भी नहीं। और इसी लिये मैं किसी के षड्यंत्र या जाल में फँसता नहीं। दुनियाँ में सबसे बडा ज्ञानी मैं ही हूँ। पहले ही कह चुका हूँ कि मैं ही सबसे बडा पवित्र हूँ। समाज सेवक हूँ, करुणासागर हूँ, महाबलशाली हूँ। बडा पुण्यवान और धैर्यवान।

अच्छा हो, तुम भी मेरी ही पूजा करो। मेरी ही कृतियों का अनुकरण करो। श्रेष्ठ ज्ञानी बन जाओगे। परिपूर्ण इन्सान बन जाओगे। अबसे और आगे मेरी दृष्टिकी निन्दा या अवहेलाना मत करो। तुम्हे भी बिलकूल ऐसी ही दृष्टि चाहिये। निरीक्षण के सिवा ज्ञान नहीं है। सूक्ष्म निरीक्षण ही ज्ञान का गुर है। अच मत हँसना। याद रखो। मैं सामान्य नहीं हूँ। हिज मेजेस्टी काकराज-मृत्युदेवता का प्रतिनिधि, राजाधिराज वायसराय—

यमोऽस्मि यमदूतोऽस्मि वायसोऽस्मि महाबलिः ॥

(केशवकुमार ल. शेणवी, अिटरमीजियट आर्ट्स)

ಸಿರಿಗನ್ನಡಂಗೆಲೆ.

ಪರಶುರಾಮಿಯನ್ ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ

ಎಲಿದೆ ಮನುಜತನ?

“ಅಮ್ಮಾ, ತಾಯಿ, ನೀನೇಕೆ ಕೈಯತ್ತಿ ಕಕುಲತೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಬಳಿಗೆನ್ನ ಕರಿದೆ?”

“ನೀನೆನ್ನ ಹಸುಳೆಯೆಂದು,—ನೀನೆನ್ನ ಮುಡ್ಡು ಮಗುವೆಂದು.”

“ಸೈ! ಈಗ ನಾನಿನ್ನ ಬಳಿ ಬಂದೆ. ಆದರೆ ನೀನೆನ್ನ ದೂರ ತೂರುವೆಯೇಕೆ? ಏನ್, ಈಗ ನಾನಿನ್ನ ಕಕುಲತೆಯ ಕುವರನಲ್ಲವೇ? ತಾಯೀ, ನಾನಿನ್ನೂ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿವೆ.”

“ಅಹುದು ಮಗೂ, ಅಂದು ನೀನೆನ್ನ ಮಗುವಿದ್ದೆ—ನಾನಿನ್ನ ಅಬ್ಬಿ. ಆದರೆ ಇಂದಿಲ್ಲ”

“ಅಂದಿನ ಸಂಬಂಧ ಇಂದಳಿಯುವದೆ ತಾಯೀ?”

“ಎನಗಾಗಿ ಅಲ್ಲದಿರೆ ಜಗಕಾಗಿ ಅಳಿಯುವದು ವತ್ಸ,”

“ಅಂದರೆ ಅದೆಂಥ ಸಂಬಂಧ?”

“ನಾ ತಿಳಿಯೆ ಮಗೂ, ನೀನೆನ್ನ ಉದರದಲಿ ಜನ್ಮ ತಳೆಯದಿರಲೂ ಕೂಡ ನಾನಿನ್ನನ್ನು ನನ್ನ ಮಗುವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೆ. ಆದರೆ ಮೂಢ ಜಗ ಹಾಗೆ ತಿಳಿಯದು.”

“ಮೂಢ ಜಗದ ಪರಿವೆಯೇನೆಮೆಗೆ? ನೀನೆನಗಾಗಿ ಮಾತೆ ನಾನಿನಗಾಗಿ ಕುವರ. ಪೆಣ್ಣುಳ್ಳಿರನು ನಾತಿಳಿವೆ ತಾಯಂದಿರೆಂದು. ನಾವೆಲ್ಲ ಬಂಧುಗಳಾದ ಅವರ ಮಕ್ಕಳೆಂದು. ಏನಿದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿರ್ಪುದೆ ತಾಯಿ?”

“ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ಕಂದಾ, ಆದರೆ ಜಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಮರುಳನೆನ್ನುವದು. ನಿನ್ನನ್ನೂ ತೊರೆ ಯುವದು.”

“ತೊರೆದರೇಂ? ಮೂರ್ಖ ಜಗವೆನಗೆ ಮರುಳನೆಂದರೇಂ? ಬಲ್ಲದರು, ಮೂರ್ಖರಾ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹುಚ್ಚರೇ ಸೈ! ಸತಿತರೇ ಅಹುದು!”

“ ಅಂತಲ್ಲ ಮಗೂ, ನೀ ಪಾಪಿ ಎಂಬುದು ಜಗ! ಸೋಗು ತಳೆದು ನೀಚ ಭಾವನೆ ಗಳನ್ನು ಸೌಜನ್ಯದಾ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿ ಪಾತಕವನೆಸಗಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಪಾಪಂಘಿಯನ್ನು ವದು ಜಗ. ”

“ ಕೊನೆಗೆ ಗತಿಯೇಂ ತಾಯಿ? ಮೂರ್ಖ ಜಗಕ್ಕೆ ನಾನೆಂತು ಸಂತ್ಯೆವೆ? ಕ್ಷುದ್ರ ಭಾವನೆಗಳನ್ನ ಳಿಸಿ ಸದ್ವ್ಯಾತಾವರಣವನ್ನೆಂತು ಹೆಚ್ಚಿಸುವೆ? ”

“ ಕಂದಾ, ನೀನೆನ್ನ ನಗಲಿ ದೂರಿರು. ”

“ ಎತಕೋಸುಗ ತಾಯೀ! ಮುದ್ದುಗುವರನನು ಅಗಲಿ ಪುಗಲಾಪೇಳ್ವೆ? ”

“ ಎನ್ನ ಮಾನರಕ್ಷಣೆಗೋಸುಗ. ”

“ ಹೀಗೆಯೇ? ಧಿಕ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರವಿರಲೆನಗೆ! ನಾನೇ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಹತ ಭಾಗಿ ತಾಯಿ, ಇಂಥ ಕ್ಷುದ್ರ ಪ್ರೇಮವೇ ನಿನ್ನದು? ”

“ ಇಲ್ಲ ಮಗೂ, ಪೆಣ್ಣಿಗೆ ತೀಲವೆಂದರೆ ಜೀವ. ನಿಷ್ಕಲಂಕ ಚರಿತ್ರವೇ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶುದ್ಧ ಅಸ್ತಿತ್ವ. ”

“ ಹಾ, ಹೊಳೆಯಿತು, ಕಂಡೆನಾ ಬೆಳಕು. ಅಹಾ! ಒಡಲು ಸುಡುತಿದೆ, ತಿರು ಗುತಿದೆ ಮಸ್ತಕ. ಏನನ್ನಲಿ ಈ ಹುಚ್ಚು ಜಗಕ್ಕೆ? ಹಾಯ್, ಹಾಯ್, ತಾಯಿ-ಮಕ್ಕಳಲಿ, ಬಂಧು ಭಗಿನಿಯರಲ್ಲಿ ಪಾಪದಾ ಶಂಕೆಯೆಂ ತಳೆವ ಈ ನೀಚ ಪಾಪಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಏನೆನ್ನಲಿ? ಅಪಹ! ಇದುವೆ ಪಶುತ್ವದ ಮೇಲ್ವಡೆದ ಮಾನವನ ಹೆಚ್ಚಳವೆ? ಅಲ್ಲ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಅಲ್ಲ. ಇದು ಮನುಜತನವಲ್ಲ- ಮಾನವತೆಯಲ್ಲ. ಪಶುತ್ವಕ್ಕೂ ಬುಡ ದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯುತಿರುವ ಹೇಸಿನರಕವಿದು. ಪರಮೇಶ್ವರಾ, ಇದೇ ನಿನ್ನ ಮನುಜ ಸೃಷ್ಟಿಯೇ? ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಧಿಕ್ಕಾರ, ನಿನಗೂ ಧಿಕ್ಕಾರ ಮತ್ತು ನಿನ್ನ ಜಗಕ್ಕೂ ಧಿಕ್ಕಾರ ವಿರಲಿ! ”

“ ವತ್ಸ ತಾಳು, ತಾಳು, ಶಾಂತನಾಗು, ಉನ್ನಾದವಾದೀತು. ”

“ ದೇವಾ, ಪಾಪಿಜಗದೊಳಗೇಕೆನ್ನ ನೀಚ ಮನುಜನನ್ನಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿಸಿದೆ? ತುತ್ತು ಅನ್ನಕ್ಕಾಗಿ ಹೆರವರ ಬಾಗಿಲಲಿ ಬಾಲಬಡಿಯುವ ಶ್ವಾನವನ್ನಾಗಿ ಏಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಲ್ಲ? ಬೇಡ, ಬೇಡ, ಈ ಜನ್ಮ ಬೇಡೆನಗೆ! ವಿಧಾತಾ, ಈ ಮುಂದೆ ಈ ಧರಾತಲದಲ್ಲಿ ಮಾನವತೆಯ ಪವಿತ್ರ ಬೆಳಕು ಕಾಣದ ಹೊರತು, ಎನಗೆ ಮನುಜ ಜನ್ಮ ಕೊಡಬೇಡ. ಹೊಲಸು ಎಂಜಲು ಕುಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡುವ ಹೇಸಿ ಹೇಸರಗತ್ತೆಯನ್ನಾಗಿ ಯಾದರೂ ಹುಟ್ಟಿಸು. ತಿಳಿವೆ ನಾನದನ್ನೇ ಲೇಸೆಂದು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಣ್ವೆ ನಾ ನಿಜಕರ್ತವ್ಯದಾ ತಿರುಳು. ”

KESHAWKUMAR SHENVI,
Inter Arts 'A'

ನನ್ನ ಡೈರಿ

೨೦-೬-೧೯೪೮.

ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಜ್ಯೂನಿಯರನ್ನು ದಾಟಿದೆ. ಕಾಲೇಜದವರೇ ಪರೀಕ್ಷೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ನೆಟ್ಟಗಾಯಿತು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ.....?....? ಹೋಗಲಿ! ಅದಷ್ಟು ಆಗಿ ಹೋಯಿತು. ಈ ವರ್ಷವಾದರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೇ ಬೇಕು. ಸಾಧಾರಣ ಶರಗತಿಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ ನಿದಾನ ಎರಡನೇಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಬರಬೇಕು.....

ಇಂದಂತೂ ಕಾಲೇಜಕ್ಕೆ ಬಿಡುವಿದೆ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಸುರುವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ದಿನಗಳು ಬೇಕು. ಸುರುವಾದ ದಿನದಿಂದಲೇ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡುವದು.....

೨೪-೬-೪೮

ಇಂದು ಕಾಲೇಜ ಸುರುವಾಯಿತೆನೋ ನಿಜ. ಆದರೆ ಲೆಕ್ಚರರು ಹೇಳಿದ್ದಾದರೂ ಏನು? ಪಠ್ಯ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಒಂದು ಉದ್ದವಾದ list ನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸಾಲದ್ದಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶ ಬೇರೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ. “ಈ ವರ್ಷ ನೀವು ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡ ಬೇಕು. ಹೋದ ವರ್ಷದಂತೆ ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ”. ಇತ್ಯಾದಿ. ಇತ್ಯಾದಿ.

ಒಟ್ಟಿನಮೇಲೆ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಕಿವಿಯಮೇಲೆ ಬಿದ್ದದ್ದು ಉಪದೇಶಾಮೃತ(?) ವಲ್ಲದೆ ಬೇರೇನೂ ಇಲ್ಲ. ನಾಳಿನಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಸುರುವಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಲೆಕ್ಚರರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನಾನೂ ನಾಳಿನಿಂದಲೇ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭಮಾಡಿದರಾಯಿತು.

೨೫-೬-೪೮.

ಇಂದು ಅಭ್ಯಾಸ ಹೇಳಿದ್ದಾರೇನೋ ನಿಜ. ಆದರೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೆಲ್ಲ ಅರ್ಥ ತಾಸಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಮುಗಿಸಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಸರ. ಇದೊಂದು ತಿಂಗಳಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರಾಯಿತು. ಈ ತಿಂಗಳು ಮುಗಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಇನ್ನು ೫-೬ ದಿನ ಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ. ಈ ೫-೬ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಚರರು ನಿದಾನ ೧೫-೨೦ ಪುಟಗಳಷ್ಟು ನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಬಹುದು. ಆಗ ಮೈಮುರಿದು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲು ಅನುಕೂಲ ವಾಗುವದು.

೧-೭-೪೮.

ಇಂದಿನಿಂದ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಆರಂಭ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದನೇನೋ ನಿಜ, ಆದರೆ ಇಂದು ಆದಿತ್ಯವಾರ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹತ್ತು ಗಂಟೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸಿನೆಮಾ ನೋಡಿ ಬಂದೆ. ಬಂದಮೇಲೆ ಕ್ಲಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಯಥೇಚ್ಛ ಭೋಜನವಾಯಿತು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ೩-೪ ತಾಸು ನಿದ್ರೆಯೂ ಆಯಿತು.

ಈಗಾಗಲೇ ಹತ್ತು ಹೊಡೆದಿದೆ, ನುಭ್ಯಾಹ್ನ ನಿರ್ದೇನಾಡಿಧರೂಕೂಡ ಈಗ ಮತ್ತೆ ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ ನಿರ್ದೇಬಂದಿದೆ. ಆಕಳಿಕೆಗಳೂ ಒಂದರಹಿಂದೊಂದು ಬರಹತ್ತಿವೆ. ಘೋಗಲಿ. ನಾಳೆ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಏಳಲು ಅಲಾರ್ನಾ ಇಟ್ಟರಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಆಕಳಿಸುತ್ತ ತೂಕಡಿಸುತ್ತ ಓದುವದಕ್ಕಿಂತ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ಪ್ರಸನ್ನ ಚಿತ್ತದಿಂದ ಓದುವದೇ ಮೇಲು. ಅದಲ್ಲದೆ Early to bed and early to rise makes a man healthy and wealthy and wise.

೨-೨-೪೮

Early to bed and early to rise ಎಂದುಕೊಂಡು ಮಲಗಿದೆ. ಆದರೆ Early to bed ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರಬೇಕೇ! ಐದು ಗಂಟೆಗೆ ಏಳ ಬೇಕೆಂದು ಅಲಾರ್ನಾ ಇಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಎದ್ದು ನಾತ್ರ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯದಂತೆ ಏಳು ಗಂಟೆಗೆ! ಪ್ರತಿನಿತ್ಯದಂತೆ ಬೆಳಗಿನ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಸೊನ್ನೆ ಬಿದ್ದಿತು. ಸಂಜೆಗೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕುಳಿತಿದೆ. ಆದರೆ ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಕಾಲೇಜು Music circle ದಲ್ಲಿ.....ನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ನಿರ್ದೇನು ತಿಳಿಯ ಬಂದಿತು. ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವು ಬಹಳ ಉತ್ತಮವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ತಡೆಯದೆ ಎದ್ದುಬಿಟ್ಟೆ. ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದೆ. ಊಟ ಮಾಡಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಈ ಹಾಳು ನಿರ್ದೇನು ತಾಸತ್ರಯ ಬೇರೆ.... ಇದೊಂದು ದಿನವೂ ಹೋಗಲಿ. ನಾಳೆಯಿಂದ ನಿಯಮಿತವಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸುರುವು ಮಾಡಿಯೇ ಬಿಡುವದು.

೩-೨-೪೮.

ಇಂದುಸಹ ನಿನ್ನಿ ನಂತೇ ಹಾಡು, ನಿರ್ದೇನು ಬಹಳೇ ಬಂದಿದೆ.... ಕಾಲೇಜಿ ನಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸವೂ ಬಹಳ ಆಗಿಲ್ಲ. ೧೬ ನೇ ತಾರೀಖಿನಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ರಾಯಿತು.

೧೬-೨-೪೮

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ Picnic ಗೆ ಹೋದವನು ಇದೇ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ. ಬಹಳ ತಿರುಗಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಮೈ ಜಡವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಊಟಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಭಾರವಾಗಿದೆ. ಈನ್ನೆ ರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳು ಹೋಗಲಿ. ಗುರುವಾರದಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಸುರುವು ಮಾಡಿದರಾಯಿತು.

೧೯-೨-೪೮

ಅಂತೂ ಒಮ್ಮೆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ತೆಗೆದೆ. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಯಾದಂತಾಯಿತು. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತಿಳಿಯಲೊಲ್ಲದು! ಬೇಸತ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ತೆಗೆದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂಸಹ ಅದೇ ಹಾಡು! ಒಳ್ಳೆಯದು ನಾಳೆ ಲೆಕ್ಕರರನ್ನು ಕಂಡು ಕೇಳಿದರಾಯಿತು. ಓಹೋ! ಆಗಲೇ ಹತ್ತು ಹೊಡೆಯಿತು. ಮಲಗಿಬಿಟ್ಟರಾಯಿತು. Early to bed ... !

೨೦-೨-೪೮.

ಯಥಾಪ್ರಕಾರ ಏಳು ಗಂಟೆಗೆ ಎದ್ದೆ. ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಅಭ್ಯಾಸದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳಲ್ಲಿ ಊಟದಹೊತ್ತಾಯಿತು. ಊಟ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ನೇರವಾಗಿ ಕಾಲೇಜಕ್ಕೆ

ಹೋದೆ. ಹೊಸ ನೋಟೀಸೇನಾದರೂ ಇದ್ದರೆ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ನೋಟೀಸಬೋರ್ಡ್ ಇದ್ದೆಡೆಗೆ ಹೋದೆ. ನನ್ನ ಕ್ಲಾಸಿನ ತಲೆಬರೆಹವಿದ್ದ ಒಂದು ನೋಟೀಸನ್ನು ಕಂಡು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಧಾವಿಸಿದೆ, ನೋಡಿದೆ. "I shall not engage the above mentioned class to-day and tomorrow" ಎಂದು ಬರೆದು ಹಚ್ಚಿದ್ದ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ!

ಸತ್ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನಗಳು ಬಹಳವೆಂದು ನನಗೆ ಈಗ ಮನಸರಿಕೆಯಾಯಿತು.

ಕೋಣೆಗೆ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡೆ. ಓದಬೇಕೆಂದು ಪುಸ್ತಕ ತೆರೆದೆ. ಆದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಹತ್ತಲೊಲ್ಲದು. ಮನಸ್ಸು ಎಲ್ಲಿಯೋ ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಲಿದೆ! ಹೇಗಾದರೂ ಒಂದೊವರೆ ತಿಂಗಳು ಹಾಳು ಮಾಡಿದೆ. ಇನ್ನರ್ಧ ತಿಂಗಳೂ ಹೋಗಲಿ. ಮುಂದಿನ ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸುಗೊಟ್ಟು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸುರುವು ಮಾಡಿಯೇ ಬಿಡುವದು.

೮-೮-೪೮

ಈ ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸ ಸುರುಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೇನೋ ನಿಜ. ಆದರೆ ಕ್ಲಬ್ಬಿನ ಊಟದ ಫಲವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಕಡಿತದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಡಾಕ್ಟರರು ಒಂದೆರಡು ವಾರ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ನನಗಾದರೂ ಅದು ಸರಿಎನಿಸಿತು. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವೆನಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನೊಡಲು ಮಾಡಿದರಾಯಿತು.

೧೬-೮-೪೮

ನಿನ್ನೆಯ ದಿನವೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕಳೆದು ಹೋಯಿತು. ಇಂದು ಎಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಪುಸ್ತಕ ತೆರೆದೆ. ಎದೆಯೊಡೆ ದಂತಾಯಿತು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪುಟದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನೂರು ಪುಟಗಳಷ್ಟನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪುಟಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ದಿನ ದಿನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತ ನಡೆದಿದೆ. ಇನ್ನು ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ. ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಮುಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ನಾಳೆಯಿಂದ ಸುರುಮಾಡಿದರಾಯಿತು.

೧೮-೯-೪೮

ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸುರುಮಾಡಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಾಯಿತು. ಆದರೆ ಪ್ರಗತಿ ಸಮಾಧಾನಕರವಿಲ್ಲ. ಹೇಳಿದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥದಷ್ಟನ್ನು ಕೂಡ ಓದುವದಾಗಿಲ್ಲ. ಷಣ್ಮಾಸಿಕ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಇನ್ನು ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿವೆ. ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬದೇ ತಿಳಿಯಲಾರದಂತಾಗಿದೆ.

೪-೧೦-೪೮

ಇಂದು ಪ್ರಶ್ನಪತ್ರಿಕೆ ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲೆ ಬಂದಂತಾಯಿತು. ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ನಾನು ಓದಿಸ ಘಾತಗಳಲ್ಲಿಯವೇ ಎನ್ನಲು ಏನೂ ಅಡ್ಡಿ

ಇಲ್ಲ. ಇನ್ನು ಮಾಡುವದಾದರೂ ಏನು? ಮಿಂಚಿ ಹೋದದ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಫಲವಿಲ್ಲ. ದೀಪಾವಳಿ ರಜೆಯು ಇನ್ನು ೪-೫ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗುವದು. ಇಲ್ಲಿಯ ವರೆಗೆ ಆದ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಈ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ರಜೆಯಲ್ಲಿ ಓದಿ ಮುಗಿಸಿದರಾಯಿತು. ಮುಂದಿನ ಟರ್ಮಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸುಗೊಟ್ಟು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಸಾಧಾರಣ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ತೀರ್ಗಡೆಹೊಂದಿ ಏನೂ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ. ನಿಧಾನ ಎರಡನೇಯ ತರಗತಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಪಾಸು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು! ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು!

ವಿ. ಸೂ.:— ಮೇಲೆ ಬರೆದದ್ದೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಕಾಲ್ಪನಿಕ. ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕುರಿತು ಬರೆದದ್ದಲ್ಲ.

V. G. KANABUR,
JR. B. Sc.